

kültür ve iletişim
culture & communication

2007 • 10(1)
KIŞ • WINTER

kültürveiletişim

culture&communication

2007 10(1) • kış/winter

ki, iletişim, kültür eleştirisi ve toplumsal düşünce alanlarında üretilen en iyi eleştirel yazıları yayınlamaya adanmış disiplinlerarası akademik bir dergidir.

ki, eleştirelliği, aklın sınır ve imkanlarının araştırılması yolunda her türlü dogma karşıtlığı olarak tanımlar.

ki'nin kapıları iletişim çalışmalarına olduğu kadar insan varoluşunun ve kültürünün temel bileşeni olan iletişimin içerildiği tüm düşünce boyutlarına -tüm sosyal bilim disiplinlerine, insan bilimlerine, tüm yöntemlere ve bunların kesişim noktalarından doğacak arayışlara-açıktır.

ki, "hakemli" bir dergidir; dergiye yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, yazarın kimliğini bilmeyen uzman hakemler tarafından değerlendirilmeye alınır.

ki yılda iki kez, Ocak ve Temmuz aylarında yayınlanır.

ki'nin yayın dilleri Türkçe ve İngilizce'dir.

Editör Editor

Mine Gencil Bek

Yayın Kurulu Editorial Board

Ahmet Tolunguç

Ayşe İnal

Bülent Çaplı

Halil Nalçaoğlu

Mehmet Yüksel

Mine Gencil Bek

Nur Betül Çelik

Editör Asistanı Editorial Assistant

Aylin Aydoğan

Tasarım Design

m. Sobacı

Uluslararası Değerlendirme ve Danışma Kurulu

International Review and Advisory Board

Ackbar Abbas, *University of Hong Kong*

Armand Mattelard, *University of Paris - VIII*

Brian G. Chang, *University of Massachusetts*

Kuan-Hsing Chen, *National Tsing-Hua University*

George Gerbner, *Temple University*

Lawrence Grossberg, *University of Illinois*

Micheal Morgan, *University of Massachusetts*

R. Radhakrishnan, *University of Massachusetts*

ISSN 1301-7241

Yönetim Yeri Administrative

kültür ve iletişim *culture& communication*

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Mezunları Vakfı

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi

Cebeci 06590 Ankara Turkey

tel (+90.312) 319 77 14 / 247

fax (+90.312) 362 27 17

ki@media.ankara.edu.tr

http: // ilef.ankara.edu.tr/ki

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Mezunları Vakfı

adına Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:

Yard. Doç. Dr. Abdülrezak Altun

Baskı: Desen Ofset A.Ş.

Birlik Mh 7. Cd. 67. Sk. No: 2 • Çankaya • Ankara

Tel: (0312) 496 43 43

Baskı Tarihi: 25 Ocak 2007

Yerel Süreli Yayın

kültür ve iletişim Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Mezunları

Vakfı tarafından yayınlanmaktadır.

© 2007 kültür ve iletişim. Tüm hakları saklıdır.

İçindekiler

5

Editör'den
Mine Gencel Bek

9

Basındaki Köşe Yazılarında
Kamusal Alan ve Türban Tartışmaları:
Bir Analiz Denemesi
Gülsüm Depeli

41

Kamusal ve Özel Yaşamın Sınırları:
Türk Basınındaki Köşe Yazılarında Zina Tartışması
Oğuzhan Taş

71

Sivil İtaatsizlik Örneği Olarak
"Cumartesi Anneleri" Eylemlerinin
Türkiye Basınındaki Sunumu
Banu Dağtaş ve Erdal Dağtaş

105

Değini:
*ESA, Mass Media and Communications Research Network
Seminar on Current Research
Günseli Bayraktutan Sütcü*

109

Değini:
*Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim
Uluslararası Konferansının Ardından
Mutlu Binark*

115

Kitap Eleştirileri
Kitle İletişim Kuramları:
Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar

*Türkiye'de Magazin Basını:
Magazin Eklerinin Sektör ve Metin Analizi*

Editör'den...

Kültür ve İletişim dergisi, okumakta olduğunuz 19. nüshasıyla dokuz yılı geride bırakmış oldu. Bu sayımızda "kamusal alan ve medya" üzerine üç makale, iki etkinlik değerlendirmesi ve iki kitap eleştirisi yer alıyor. Dergide sadece kültür ve iletişim konularında nitelikli araştırmaları yayınlamakla kalmıyoruz; aynı zamanda bu konulardaki çalışmaların kamusal olarak görünür kılındığı akademik toplantıların değerlendirildiği bir platform sunuyoruz. Ayrıca dergimiz, üretilen çalışmaların tanıtılıp değerlendirildiği kitap eleştirileri bölümü ile Türkiye'de akademiya da eksikliğini duyduğumuz, birbirinin çalışmasını görme, eleştirme, tartışma ve bunlardan hareketle daha nitelikli, kapsayıcı çalışmalara ulaşma noktasında da büyük katkı sağlıyor.

Mine Gencel Bek
Editör

Kültür ve İletişim'in bu sayısının ilk yazısı Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden Gülsüm Depeli'nin köşe yazılarında türban tartışmalarından hareketle basında nasıl bir "kamusal alan" anlayışının hakim olduğunu inceleyen çalışması. Öncelikle, siyaset felsefesinde kamusal alan kavramını ve Türkiye'de kamusal alanı tartışan yazar, siyasi yelpazenin farklı noktalarını temsilen yedi gazetenin üzerine gerçekleştirdiği analiz sonucunda şu sonuçlara ulaşıyor: Buna göre, türban konusu özelinde Kemalist/ laik ve İslamcı; "resmi/ devlete ait olan" ve "halka ait olan" ikilikleri eksenindeki söylemsel çatışmanın merkezini *Yeni Şafak*, *Cumhuriyet* ve *Zaman* gazeteleri oluşturuyor. Depeli'ye göre, daha "pe-

riferik" kalan *Radikal*, *Hürriyet*, *Sabah* ve *Evrensel* gazetelerindeki köşe yazılarında ise önceki gazeteler gibi homojen, teksesli tutumlar yerine bireysel farklılıklar gözlenmektedir. Yazarın, analiz sonucunda konunun "somut olayın ve çekişen aktörlerin çemberi"nde sınırlanarak kamusal alanın mekansal tanımlara indirgenmesine ilişkin saptaması çok önemli. Yazının başında yer alan siyaset felsefesindeki tartışmalardan hareketle olmayan söylemleri de sorunsallaştıran yazar, basında kamusal alan ile özgürlük, özgürleşim, siyasal eylem, demokrasi ve çoklu kamusalıklar arasında yeterince ilişki kurulmadığını da tartışmaktadır.

Dergimize daha önce yöndeşmeyi odağa alan medya politikaları konusunda katkıda bulunan Oğuzhan Taş da, Gülsüm Depeli gibi basının kamusal alan anlayışını, bu kez "zina" örnek olayı çerçevesinde analiz ediyor. Zina tartışması aracılığıyla, kamusal/özel alan; bireysel/toplumsal ayrımlarına ilişkin basındaki tahayyülleri eleştirel bir biçimde sorgulayan yazıda, öncelikle kamusal/özel ikiliğine ilişkin kavramlaştırma feminizme özel bir vurguyla tarihsel olarak ele alınarak "özel yaşam" konusundaki bireyci ve toplulukçu yaklaşımlar tanıtılıyor. Taş'ın yazısı da, kamusal alan ve medyayla ilgili önceki yazı gibi toplumsal olarak etkin olmaları nedeniyle köşe yazılarına odaklanıyor. Siyasal yelpazenin farklı noktalarını temsilen seçilen 5 gazete üzerine gerçekleştirilen analiz sonucunda konuyla ilgili görüşler iki kutupta toplanıyor: Zina ile ilgili düzenlemeye karşı çıkanların temel gerekçesi, özel yaşamın devletin müdahale etmemesi gereken bir alan olmasıyken; zinanın genel ahlak anlayışı ve toplumsal değerlerin bozulmasıyla doğrudan ilişkisi olduğunu ve bireylerin özel yaşam alanlarına terk edilemeyecek bir olgu olduğunu savunanlar ise devletin aile ve toplumun değerlerini koruması gerektiğinden hareketle zinanın ceza gerektiren bir suç olarak düzenlenebilirliğini savunuyor. Taş'a göre, "zina düzenlemesine yönelik destek ve itirazlardaki ortak bir nokta, özel yaşamın siyasallığına ilişkin sınırlayıcı bir tutum içinde olmaları ve özgürlük sorunsalını yalnızca devlet müdahalesinin varlığı/yokluğu eksenine oturtmalarıdır. Düzenlemeye karşı çıkanlar, birey ve devleti karşıt kutuplar olarak ayırmaş-

tırp dolayımılayıcı bir toplumsal mekanizma tanımlamamışlar ve özgürlüğü yalnızca bir özel yaşam serbestisine indirgemişlerdir. Bunun sonucunda özel yaşam dışında bir özgürleşim olanağı kalmadığı gibi, özel yaşam sorunlarının kamusallaşma imkânı da örselenmektedir." Zina ile ilgili görüşlerin sıklıkla Avrupa Birliği üyeliği ile nedensellik ilişkisi içerisinde tartışılmış olması ise çalışmanın diğer önemli bulgularından.

Derginin son makalesinde ise basının kamusal alanı nasıl kavradığı meselesini Anadolu Üniversitesi'nden Banu Dağtaş ve Erdal Dağtaş, Cumartesi Anneleri'nin eylemlerinin temsili özelinde bu kez haberlere bakarak "sivil itaatsizlik" kavramlaştırmasına başvurarak ele alıyorlar. Daha önceki yazılarda seçilen gazetelere dair yapılan liberal, sosyal demokrat, "liberal" sol, "Kemalist" sol, "İslamcı" sağ kategorileştirmeleri yerine bu kez "sağ" ve "sol" şeklinde ikili bir ayrımla 5 gazete seçiliyor (Seçilen gazetelerden *Yeni Şafak*'ta "Cumartesi Anneleri" eylemleri hiç yer almıyor, ama bu yokluğun kendisi de şüphesiz çok önemli). Aslında, araştırmacıların gazetelere dair yaptıkları tanımlar arasındaki bu farklılıkların kendisi de gelecekte başka bir çalışmanın konusu olabilir. Yazıda aktörler, temalar, kelime tercihleri, sentaktik tercihler, tırnaklı alıntılar ve aşırı kelime vurguları kapsamında haberlerin eleştirel söylem analizi yapılıyor. Haberlerin güç/iktidar sahibi kurum ve kişilerin söylemleriyle kapandığı varsayımından hareketle "Cumartesi Anneleri" eylemlerinin sağ basını temsil eden *Hürriyet* ve *Türkiye* gazetelerinde güçlünün/devletin söylemiyle, sol basını temsil eden *Cumhuriyet* ve *Emek* gazetelerinde ise güçsüzlerin, yani "Cumartesi Anneleri"nin söylemiyle kapandığını ortaya koyan çalışmada, her ne kadar sol basına dair de "kapanma" sözü kullanılsa da aslında burada kurulan güçsüzün temsiliyetinin, "hem muhalif basının önemi ve yaşatılması hem de Türkiye'de diğer güçsüz kesimlerin basında nasıl temsil edildiğini gündeme getirmesi açısından önemli" olduğu vurgulanıyor. Hegemonik mücadele açısından güçsüzün temsiliyetinin öneminin altını çizen yazarlar, diğer yazılardan farklı olarak bu temsiliyetin gerçekleşmesi ile büyük sermaye grubuna ait olmama arasında da paralellik kuruyor.

Kendisi de kamusal alan olan gazeteler düzleminde haberler ve/ya köşe yazılarında türban, zina ve Cumartesi Anneleri'nin temsili üzerine yapılan analizlerle Türkiye'de kamusal alan ve demokrasi üzerine yapılan tartişmalara önemli katkılarda bulunan dört yazarlı başka nitelikli araştırmalarla da gelecekte greceğimizden kuşku yok.

Kültür ve İletişim dergisi her zamanki gibi nitelikli araştırmalarını gönderen yazarlar, değerli raporlar yazan çok sayıda hakem, tasarımı gerçekleştiren Mehmet Sobacı ve ekibi ile, yayın ve dağıtım-dan sorumlu İletişim Mezunları Vakfı alışanlarının emekleri sonucunda karşınıza çıkabildi. Elinizde tuttuğunuz dergi için harcanan emek elbette sadece bu sayıda yer alan yazılarla sınırlı değil. Yayınlanma olanağı bulamayan, hakemlerce reddedilen ya da büyük çaplı düzeltmeler alan, burada görülmeyen pek çok yazı için editoryal kadro ve hakemler büyük emekler harcamaktalar. Editör asistanları ise bu süreçte can damarı. Bu nedenle, son olarak şimdiye kadar en az iki kişinin asistan olarak çalıştığı derginin tüm bu işlerinin organizasyonunda yardımcı olarak, tek başına büyük bir özveriyle çalışan editör asistanı Aylin Aydoğan'a çok teşekkür ederim.

Basındaki Köşe Yazılarında Kamusal Alan ve Türban Tartışmaları:

Bir Analiz Denemesi

Özet:

"Kamusal alan" kavramı, 16 Ekim-22 Kasım 2003 tarihleri arasında türban konusunda yaşanan iki olay nedeniyle kendisi de "kamusal alan" olarak tanımlanan basında yoğun olarak tartışılmıştır. Bu çalışmada, basındaki köşe yazılarından hareketle tartışmanın söylemsel zemini değerlendirilmekte ve şu iki soruya cevap aranmaktadır: Analiz edilen köşe yazılarında "kamusal alan" kavramı hangi kavramlarla ilişkilendirilerek tartışılmıştır? Metinlere bir bütün olarak bakıldığında, köşe yazarları kamusalında, bir "kamusal alan" anlayışı ortaya çıkmış mıdır? Bu tür analiz, hem "kamusal alan" kavramının Türkiye özgüllüğünde kendi deneyimini yaşamasını gözleme hem de basının Türkiye'de "kamusal alan"ı nasıl kavrandığına ilişkin bir genel değerlendirme olanağı sunması açısından önemsenmektedir.

Anahtar sözcükler: kamusal alan, türban, söylem çatışması, köşe yazıları, hükümet.

An Analysis of the Clash About Public Sphere and "Türban" in the Newspaper Columns

Abstract:

The concept of public sphere was discussed intensively in the Turkish press during the discussions on "türban" which took place between October 16th-November 22th 2003. In this article, the discourses employed in the columns are analysed and the answers of the following questions are sought: How was the concept of public sphere discussed? Which concepts were related with it? Can we talk about a general perspective on the public sphere in the press?

This analysis has two important aspects: The first one is of observing the specific experience of the concept in Turkish case. The second aspect is related with providing a general evaluation on how the press conceives public sphere.

Keywords: public sphere, "türban", discourse clash, columns, government.

Gülsüm Depeli

*Hacettepe Üniversitesi
İletişim Fakültesi*

Basındaki Köşe Yazılarında Kamusal Alan ve Türban Tartışmaları: Bir Analiz Denemesi¹

1

İlk hali, Nisan 2004'de tamamlanan bu çalışma, konuya ilişkin yeni gelişmelerle güncellenmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecindeki katkılarından dolayı hocam Doç. Dr. D. Beybin Kejanlıoğlu'na çok teşekkür ederim.

“Çankaya Köşkü'nün 'kamusal alan' olduğu Sayın Cumhurbaşkanımızca açıklanmıştır. Merve Kavakçı olayından bu yana Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 'kamusal alan' olduğunu biliyorduk zaten. Üniversiteler ise, yıllardır, başörtülü kız öğrencileri dışladığı için, 'kamusal alan' kabul edilmekteydi. Bakalım, bundan sonra daha nerelerin 'kamusal alan' olduğu anlaşılacak?” (Yavuz, 2003)

22 Ekim-16 Kasım 2003 tarihleri arasında Türkiye'de türban tartışmasını alevlendiren iki olay yaşandı. 22 Ekim 2003 tarihinde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, milletvekillerini ve diğer konukları, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı resepsiyonuna, eşleri türban takanlara ve eşleri türban takmayanlara göre farklı düzenlenmiş iki ayrı içerikte davetiye ile çağırdı. Bu olayın hemen ardından, 6 Kasım 2003'de Yargıtay 4. Ceza mahkemesinden bir yargıç, sanık konumundaki bir kadını, türbanlı olması nedeniyle mahkeme salonundan çıkardı. Her iki olayda da taraflar yukarıda belirtilen uygulamalarını, “kamusal alan” tanımıyla gerekçelendirdiler; Çankaya Köşkü'nün ve mahkeme salonlarının “kamusal alan” olduğunu ifade ettiler.

Yaşanan iki olay sonucunda, “kamusal alan” kavramı, kamusal alanın farklı kesimlerinde hem mevcut karmaşayı çözümlemesi beklenen bir tanım ihtiyacıyla hem de tarafların güç alanı arayışları çerçevesinde tartışılmaya başlandı. Böylece, siyaset felsefesi alanına ait bir kavram olan “kamusal alan”ın bizzat kendisi, ilk kez kamusal arenada çekişmenin konusu olmuş; kamunun tartışılması gereken bir meselesi haline gelmiştir. Özellikle köşe yazılarında

söz konusu söylemsel çekişmenin canlı bir örneğini izlemek mümkündür.

Köşe yazarları, “kamusal alan”ın en etkili araçlarından biri olan basının temel aktörlerindendir. Genellikle içinde buldukları sosyal kurumun bir üyesi olarak hareket eder ve mutlaka bir okur kitlesine seslenirler. Bu nitelikleriyle birlikte mesaj iletmeye yönelik ve etki bırakmayı hedefleyen bir tutum içindedirler. Kendilerini toplumu gözeten, gündem belirleyici, kanaat önderi ve kimi zaman da tabuları yıkan olarak konumlarlar (Merrill ve Friedlander, 1994: 27-29). Dolayısıyla, köşe yazarları kamusalının temel gücü “kamu”yla ilişki içindedir.

Yukarıdaki ön kabullerle birlikte, bu çalışmada köşe yazarları kamusalılığı içerisinde kalınmakta, konu çerçevesinde, “kamusal alan” hakkında basında üretilmiş metinler yığınının bütünsel olarak değerlendirilmesine çalışılmaktadır. Bu tür bir bakış, hem “kamusal alan” kavramının Türkiye özgüllüğünde “kendi” deneyimini yaşamasını gözlemleme hem de Türkiye’de “kamusal alan”ın nasıl kavrandığına ilişkin bir genel değerlendirme olanağı sunması açısından önemsenmektedir.²

22 Ekim-16 Kasım 2003 tarihleri arasında *Radikal*, *Cumhuriyet*, *Evrensel*, *Yeni Şafak*, *Zaman*, *Sabah* ve *Hürriyet* gazetelerinde çıkmış olan köşe yazılarının değerlendirildiği çalışmada şu soruların cevapları araştırılmaktadır: Analiz edilen köşe yazılarında “kamusal alan” kavramı hangi kavramlarla ilişkilendirilerek tartışılmıştır?

2

Günümüzde medya kamusal ilgiyi belirlemede ve biçimlendirmede temel aktörlerden biri olarak kabul görmektedir. Bu kabul doğrultusunda ortaya çıkan ürünler özellikle kültürel çalışmalar araştırmaları içinde temsil, alımlama, söylemsel etkileşim sorgulaması örnekleriyle dikkat çekmektedir (bakınız Dahlgren ve Sparks, 1991: 16-19). Toplumsal ve siyasi olguları değerlendirmede medyanın sağladığı veri zemini ile toplum arasında irtibat kurmaya çalışan çalışmalar Türkiye’de de hızla artmaktadır (bakınız Köker ve Doğanay, 2004: 43-72; Kubilay, 2004: 56-85; Özer, 2000: 75-97; İlter, 2000: 119-131; Cangöz ve Gökalp, 2000: 169-185; Becerikli ve Dağtaş, 2000: 249-261.)

3

Kamu sözcüğü, Türkçe ve Hukuk sözlüklerinde "amme", "halk", "umum" olarak karşılanırken, "kamu hizmeti", "kamu bankası", "kamu kurumu" gibi bileşik ifadelerle birlikte, devletin bir kurumunu, bir tüzel kişisini işaret eder hale gelmektedir. TDK'nın "kamusal alan" tanımı ise, "kamuya ait, kamu ile ilgili işlerin yapıldığı yer" biçiminde, "mekana" gönderme yapar niteliktedir. Hukuk sözlüklerinde ise "kamusal" sözcüğü "resmî" sözcüğüyle karşılanmıştır (bakınız Koçak ve Kalkan, 1999: 720; Yılmaz, 2001: 470).

Metinlere bir bütün olarak bakıldığında, "kamusal alan"ın kavramsal değerlendirilişine ilişkin genel bir kavrayış çerçevesine ulaşmak mümkün müdür? Diğer bir ifadeyle köşe yazarları kamusalında, bir "kamusal alan" perspektifi ortaya çıkmış mıdır?

Köşe yazılarını analiz etmeye başlamadan önce, "kamusal alan"la ilgili siyaset felsefesindeki yaklaşımlara yer vermek, kavramın toplumsal pratik içindeki anlam ve içeriğini değerlendirebilmek açısından zemin sağlayacaktır. Söz konusu zeminle niyetlenen kavramı bir disiplinde sabitlemek değil, değerlendirme sürecinde bir başvuru / temas noktası olarak yerleştirmektir.

Siyaset Felsefesinde Kamusal Alan

Habermas, "kamu" ve "kamusal" kavramlarının birbiriyile uyuşmayan anlamlarına işaret etmektedir (1997: 57). Kamu kelimesi "halk", "toplum" anlamını taşıırken; "kamusal yer"ler dendiğinde ise söz konusu olan "kamu"nun rahatlıkla gidebileceği yerler değildir. Hatta "kamusal yer", halka açık olmak zorunda olmayan gerçek "mekanlara" gönderme yapmaktadır. Habermas'ın ifadesiyle, "...bunlar (gerçek mekanlar), devletin kurumlarını barındırırlar ve bizzat bu nitelikleri gereği kamusaldırlar...Devlet 'kamu erki'dir. Bu sıfatını, kendi hukukuna tabi olanların ortak kamusal selametini sağlama görevine borçludur" (58).

"Kamu erki"nin temsili niteliğiyle edindiği etki gücü sonucunda, "kamu" kavramı sıklıkla "devlet"i imler içerikle kullanılır olmuştur. Bu kavramsal kaymayla, "kamu erki" devlet aygıtıyla bitleştirilmekte; kapısı herkese açık olmayan bir "mekan" olarak görünür olmaktadır. Özbek'in (2004a: 31) ifade ettiği gibi, "kamu yararının devlet için yararlı, kamu hizmetinin de devlete hizmet anlamına gelmediğini biliriz fakat yine de, ...kamuyu devlet aygıtıyla bitştirerek, yani kavramı ortadan yarıp esasını kaçırarak kullanmayı sürdürürüz."³ Kamu, kamusal, kamusal yer kavramları arasındaki bu bulanıklık, Rawls'ın liberal "kamusal alan" kavrayışı içinde bir netliğe kavuşmaktadır. Ancak, Rawls'a geçmeden ön-

ce, kronolojik dizgeye de uyması açısından Arendt'in "kamusal alan" yaklaşımından söz etmek yerinde olur.

Kavramla ilgili ilk temel tartışma Arendt'in *İnsanlık Durumu* adlı kitabında karşımıza çıkar. Yaklaşımını Antik Yunan üzerine temellendiren Arendt, "kamusal alan" kavramını "özgürlük" ve "siyasal etkinlik" kavramlarıyla ilişkilendirir. "Kamusal alan", ancak özgür, yani yaşamın iş ve emekle bağlantılı zorunluluklarından muaf, "eyleme melekeseine sahip" insanın girebileceği bir "yer"dir. Burada "yer" ifadesi somut bir mekana gönderme yapmaz; orayı var kılan "görünürlük" ve "eylem"dir. Mahremiyet alanının karanlılığından kurtarılmış bu alan, aydınlıktır; burada "herşey, herkes tarafından görülebilir ve duyulabilir." Dolayısıyla, mahremiyetin ve onun unsurları olarak aşkın, acının, ayrıca kölelerin, kadınların ve yabancıların, olağan "görünmeyenler" olarak "kamusal alan"da yer almaları söz konusu olamaz. Arendt'in "kamusal alan"ı sözü, şiddet içermeksizin, retorikle işlerlik kazandığı (sadece görünenleri içine alan) bir "ortak bir dünyayı" ifade eder (92-110). Arendt'deki özgürlük kavrayışının adaletle bir rabitası yoktur; onun ifade ettiği özgürlük biçimi özünü "vita activa"dan (eyleyen insandan) alır. Söz konusu rabita ancak siyasal etkinliğin yerini artık "yasa koyuculuğun" aldığı modern devletler zamanında kurulmaya çalışılmıştır (71). Zira bu dönemde, Arendt'in yücelttiği "eylem"in yerini iş ve emek, daha önemlisi "eyleyen insanın" yerini "davranan insan" almıştır (110). Arendt'in "özgür insan"ı ve "kamusal alan"ı kavramlaştırma Antik Yunan'ı hareket noktası seçmesinin temel nedeni, modernist dönemin koşullarına olan sert ve eleştirel (bir o kadar da özgün ve yaratıcı) yaklaşımı ve tutumudur.

Arendt'deki özgürlük ve siyasal etkinlik kavramlarının modern dünyadaki yolculuğu bizi doğrudan Rawls'a getirmektedir. Rawls ile birlikte, özgürlüğün ölçümü adalet ve hak, siyasal etkinliğin ölçümü ise kamusal akıl ve yasa kavramlarıyla yapılabilmektedir. Adalet kavramını deontolojik bir içerikle, siyasal bir kavram olarak kurgulamaya yönelik Rawls, bireyleri bu kavramlaştırma-

nın içine "hakların önceliği"ne göre yerleştirmiştir (aktaran Çırakman, 2002: 110-111). Bireyler, bir takım temel haklara sahip olma noktasında (özgür değil de) "eşit"tirler. Ne var ki, toplumsal yaşam koşulları içinde herkes söz konusu haklarını aynı derecede ve biçimlerde kullanamaz. Dolayısıyla "eşit"liği paylaşan kişiler, haklarını kullanma olanaklarına ve durumlarına göre birbirlerinden "farklı"dırlar. Rawls, toplumsal yaşamı "kamusal" ve "toplumsal" olmak üzere ikiye ayırır. "Eşit" ve "farklı" olma nitelikleriyle donanmış, toplumsallaşmış insan tanımlaması yapar. Toplumsal yaşamın selameti, herkes için olan "ortak iyi"nin korunmasına, kişinin "kendi iyisini", herkes için olan "ortak iyi"yi gözönünde bulundurarak gerçekleştirmesine bağlıdır. Bu bağlamda, Rawls'a göre toplumsallaşmış kişi, kendi "iyi"si için uğraşırken, başkalarının "iyi"lerini de hesaba katmayı, diğer bir ifadeyle özgürlüğünün sınırlarını öğrenir. Toplumsal alan, bireylerin ve grupların rasyonel görüş ve taleplerini ifade ettikleri, rasyonel ölçütlerde çatışabilecekleri bir "sivil toplum" alanıdır; üniversiteler, dini kuruluşlar, çıkar grupları vs. bu alana aittirler. "Kamusal alan" ise "kamusal aklın" hüküm sürdüğü yer olarak "toplumsal alan"ın dışındadır. Habermas'ın "kamu" ile "kamusal"ın farklı anlamlarına yaptığı vurgunun gerekçesini, Rawls'ın "kamu"nun "kamusal yer"den çıkarılmasını öneren kavramlaştırmasında izleyebiliriz. Rawls'ın ifade ettiği "kamusal akıl", kamusal siyasal söylemi yöneten akıldır (124). Orada ne toplumun arkaplan kültürü, ne medya ne de üniversite ve benzeri kurumlar vardır. Bireyler "kamusal aklın" ufkunu ancak kendilerini hükümet yetkilileri veya yasa koyucularının yerine koyduklarında deneyimlerler. Rawls, bireylere siyasal konularda "makule" ulaşmak için, kendilerini "yukardakilerin" yerine koyarak düşüncelerini önerir (149).

Rawls'ın, "kamusal alan"ı devlet ve devlet kuruluşları içine yerleştiren yaklaşımını çok katı bulan Benhabib, "Rawls'da siyasal iyi, çoğul iyilere sınır koyan ve koyması gereken bir iyidir", ifadeyle onu eleştirir (1999a: 114-115). Aynı eleştiri daha sert bir üslupla Rawls'ın "farklılık" yaklaşımına güven duymadığını vurgulayan Mouffe'dan da gelir. Mouffe'a (1999: 358) göre, Rawls'ın "ma-

kul- 'makul olmayan' ayrımı, liberal ilkeleri kabul edenler ile bu ilkelere karşı çıkanlar arasında bir sınır çizgisi çekmeye yaramaktadır." Mouffe'un yorumuyla bu, çoğulluğun tartışımındaki zenginlikten korkan, makul tanımı ile kişilerin görüş alanlarını iyice sınırlandıran ve makul olmayana yönelen zorlamayı da yine makullük adına meşrulaştıran bir yaklaşımdır. Dolayısıyla Mouffe'a göre Rawls'ın kavramlaştırması aslında çoğulculuğun olamayacağı kadar dışlayıcıdır (354-358).

Kamusal alan tartışmalarında öne çıkan isim şüphesiz Habermas olmuş, kavramla ilgili yeni ve güncellenmeyi sürdüren tartışmalar genellikle onu referans noktası olarak kabul etmiştir. Almanya'da ilk kez 1962'de yayımlanmış olan *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* kitabında öne sürdüğü argümanla birlikte Habermas, verimli bir tartışma zeminine olanak sağlamıştır. Arendt'in Antik Yunan'da bulduğu dayanak noktasını Habermas 17. ve 18. yüzyıl Avrupası'nda bulmuş, aristokrasinin aşılıp burjuva liberalizminin yükselmeye başladığı dönemde ortaya çıkan eleştirel tartışma ortamını referans almıştır. Habermas bu döneme ilişkin, önce edebiyat ve sanat ilgisi çerçevesinde başlayan, basın gelişimi ile birlikte çoğalan ve genişleyen ve siyasal eleştirel düşünceye evrilen bir süreç betimlemesi yapmıştır. Habermas'ın buradan hareketle 1960'larda yaptığı "normatif kamusal alan" tanımına göre, kavram, kamuoyunun oluşumunu olanaklı hale getiren sosyal yaşam alanına işaret etmektedir; "kamusal alan" bir ilişkiler ağıdır; "mekan"la ilişkili bir tahayyül değildir. Kamusal meselelerin "ortak fayda/iyi" ekseninde tartışıldığı, "prensipler olarak herkese açık", uzlaşım/ortaklaşma temelinde müzakere edilebilen bir yerdir (Kejanlıoğlu, 2003: 1). Ne var ki, Habermas'a göre bu normatif ufuk, 19. ve 20. yüzyıllardaki teknolojik, ekonomik ve politik gelişmelerle birlikte yitmiştir. Bu dönemde kamuoyu oluşturma halkla ilişkiler faaliyetine dönmüş, eleştirel, özgürleşimci düşünce kişisel çıkar ilişkileri içinde yitmiş; diğer bir deyişle toplumsal yaşam yeniden feodalleşmiş ve sömürgeleştirilmiştir (1997).

Habermas'ın, içinde bulunulan dönemi karamsar bir bakışa sıkıştıran yaklaşımı çeşitli eleştiriler almıştır. O bu eleştirileri, için-

4
Bu tartışmalara ilişkin
Habermas'ın *İletişimsel
Eylem Kuramı* (2001) ve
Between Facts and Norms
(1996) kitapları özellikle
hatırlanmalıdır.

de bulunduğu döneme inanç duyma olanaklarını yeniden yarata-
bilme doğrultusunda değerlendirmiş; iletişimsel eylem, söylem
etiği, sivil toplum ve medya kavramları etrafında yeniden düşün-
meye yönelmiştir.⁴

“Kamusal alan” çerçevesini Habermas'ın verimli bir eleştirisi
ile oluşturmuş olan Geoff Eley'in temel vurgusu, devlet ile “kamu-
sal alan”ın arasındaki mesafenin önemine işaret etmesindedir. Mü-
zakere alanı olarak “kamusal alan”, “toplumla devletin arasında
dolayım sağlayan, içinde kamunun kendini kamusal fikrin organi-
ze edicisi olarak kurduğu yer”dir (290). Bu alanın, “erk” sahibi
olan devletle doğrudan bir bağlantısı olamaz.

Kavramının içeriğini feminist bir perspektifle genişletmeye
yönelen Fraser ise, Habermas'ı öncelikle idealize edilmiş bir “bur-
juva liberal kamusal alan” zemininde durmakla eleştirmektedir
(115). Fraser için, “prensip olarak herkese açık” olduğu ifade edi-
len bu alanın, toplumdaki kültürel, sosyal, ekonomik ve devlet sis-
temi kökenli eşitsizlikler nedeniyle, pratikte herkese açık olmadığı
çok açıktır. Nitekim Habermas'ın esas aldığı burjuva liberal döneme
bakıldığında, “kamusal alan”ı oluşturan tekil bireylerin, tarihsel
açıdan mülk sahibi erkekler olarak kurgulanmış olduğu ortada-
dır. Buradaki eşitsizliğin göz ardı edilmesinin yanında, Fraser'e gö-
re, Habermas'daki “kamuyu ilgilendiren ortak mesele”, “ortak fay-
dayı bulmak adına uzlaşma eğilimi” gibi tanımlayıcı vurgular da
dikkatli değerlendirilmelidir. Kamuyu ilgilendirme kıstası ve uz-
laşma vurgusu, özel alandaki eşitsizlik, şiddet gibi konuları kucak-
layamamakta, bu tür meseleleri özel alana itilmiş bırakmayı sür-
dürmektedir. Dolayısıyla özel alanda tezahür eden eşitsizlik, ka-
musal alanda “yok sayılmak” yoluyla sürdürülmektedir (128-130).
Fraser, birbiriyle zamana ve koşullara göre farklı türde ilişkiler ku-
ran birçok kamunun varlığından söz eder; “kamusal alan”daki ka-
muların çokluğunu vurgular (126). Söz konusu çokluk içinde, “ka-
musal alan”ı tanımlayan temel dinamik “uzlaşma eğilimi” değil,
aksine “söylemsel çatışma” eğilimi olmalıdır. Böylece neyin “ka-
musal mesele” olduğu konusundaki sabit ve sınırlayıcı belirlenim-
ler engeli aşılabılır; söylemsel çekişmenin içeriğine göre, önceden

kamusal olmayan bir meselenin artık kamusal olarak görülmesi mümkün olabilir (129).

Fraser'in bu vurgusu Laclau ve Mouffe'un radikal demokrasi anlayışı zemininde, "kimlikler arenası"nda yer bulur. Kamuların çokluğu vurgusunun içeriğini yeni tabiyet biçimleri ile dolduran yazarlar, siyasetin tek alana sıkışmışlığını sorgulayan, otorite karşıtı, etnik, feminist, ekolojist, cinsiyetçilik karşıtı vb. oluşumlarla karakterize olan, "yeni toplumsal hareketler"e dikkat çeker (190-200). Kimliği bir eklemleme pratiği içinden düşünür, eklemleyici pratikten doğan yapılaşmış bütünü de söylem alanı olarak tanımlarlar. Laclau ve Mouffe "orada" gerçekleşen ilişkiselliği, Fraser'de olduğu gibi, olumlu içerikte kullandıkları "çatışma" kavramı ile birlikte nitelerler (134).

Habermas ile radikal demokrasi anlayışının "kamusal alan" yaklaşımı arasında bir sentez oluşturma çabasındaki Benhabib, en temel ayrım noktasında ağırlığını Habermas'dan yana koyar ve kökü Kant'tan kaynaklanan temelci yaklaşımları reddeden radikal demokratik kavramlaştırmayı desteklemez. "Çatışma"yı düşünme ve uygulama pratiğini parçalaması açısından onaylamaz, "uzlaşım"a inancını vurgular. Benhabib (1999b: 20) için kavramın tanımlanmasında kuramsal alternatif açıktır: Demokrasinin çekişmeli ruhunu da gözetebilecek bir müzakereci demokratik siyaset görüşü.

"Kamusal alan" kavramının siyaset felsefesi içindeki serüvenini anahtar kavramlar etrafında özetlediğimizde, Arendt'deki "özgürlük" ve "eyleyen insan" vurgularının Rawls'da yasanın, usulün ve gerçek mekanların çizdiği sınırlar içinde yittiğini söylemek yanlış olmaz. Habermas ve Benhabib özgürlüğü ve siyasal etkinliği, bir "özgürleşim ufku" olarak korumuş, Eley, Fraser, Laclau ve Mouffe gibi düşünürler ise aynı ufuktan hareketle, "kamusal alan"ın sınırlarını sorgulama noktasına ulaşmışlardır. Konu, çokluk ve çoğulluk, "kamusal mesele", eşitlik ve farklılık, uzlaşma ve çatışma, kimlik ve söylem gibi yeni kavramlarla tartışılmayı sürdürmektedir.

Türkiye'de Kamusal Alan

"Kamusal alan"ın Türkiye'de nasıl kavrandığına ilişkin değerlendirmelere geçmeden önce, iki vurguyu peşinen anmak, tartışmayı sistematikleştirmek açısından yerinde olur. Erdoğan, kavramın, ideolojik ve söylemsel zemindeki kriterlere göre farklılaşan içerikte tanımlara büründüğüne dikkat çekmektedir. Diğer bir ifadeyle, siyaset felsefesi kapsamında, yer yer "normatif" tanımların içinde sabitleşen hatta idealize edilen "kamusal alan" kavramının kendisi, tarihsel ve toplumsal pratiklerde, standartlaşmaya izin vermeyen bir şekilde çoklaşmaktadır. Bu, terimin anlam ve kapsamının önemli ölçüde kişinin dünya görüşüne bağlı olarak değişkenlik göstermesinin kaçınılmaz olmasından kaynaklanmaktadır. Neye "kamusal" dediğiniz insani var oluşun mahiyetini nasıl kavradığınıza, nasıl bir devlet-toplum ilişkisi tasarladığınıza bağlı olarak değişmektedir.

Örneğin, Batı'da liberal burjuva ideolojisinin uzantısı olarak ortaya çıkmış olan kavram, Batı-dışı modernlik ortamlarında (dolayısıyla Türkiye'de de), otoriter devlet modernizminin bir ürünü olarak tanımlanmakta ve kurgulanmaktadır (Göle, 2000: 22).

Türkiye'de, "kamusal alan" tartışmalarının öğelerini belirlemede yardımcı olabilecek değerlendirmelere döndüğümüzde, karışımıza, geniş ve tartışmalı yönleriyle bilinen iki büyük kavram çıkar: Kemalizm ve Laiklik. Burada amaç elbette bu kavramları tartışmaya girişmek değildir. Amaç mevcut literatürden hareketle "kamusal alan"ın kavranış biçimine ilişkin çıkarsamalarda bulunmak ve seçilen örnek olayların değerlendirilmesini olanaklı kılabilecek bir zemin oluşturmakta bu çıkarsamalardan faydalanmaktır.

Göle, Mahçupyan, Levent Köker, Keyman ve Çelik, Kemalizmin ortaya çıkış ve oluşum süreçlerini, "toplum-devlet", "birey-devlet" ilişkisini düzenlemesi çerçevesinde, eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmişler; buradan hareketle "kamusal alan"ın Türkiye'deki kavranış biçimini, tarihsel veriler ışığında betimlemeye çalışmışlardır.

Köker, pozitivist bir modernleştirme kavramlaştırması temelinde gelişen Kemalizmin bireyleri tektipleştirdiğini, sınıflardan ve etnik kültürel farklılıklardan arınmış bir yurttaş tanımı yaptığını belirtmiştir. Devamında da, tektip yurttaş hamurundan oluşturulmuş bir millet kavramına ulaşılmıştır (1995: 155-160). Bir kolektif kimlik olarak ortaya konulan “millet”, devletin tanımını “milletin kolektif kişiliği” olarak belirlemiş; böylelikle devlet doğrudan milletin/vatandaşların kendisi sayılmıştır (Keyman, 1997: 92).

Bu anlamda ulus ve devletin birliği iki ayrı mekanın birliğini değil, söylemsel düzeyde kurulmuş bir “aynılaştırmayı/özdeşleştirmeyi” simgelemektedir. Bu da siyasi olanın, Kemalist modernite projesi içinde, devlet alanıyla sınırlandırılmasını yaratmıştır (93).⁵

Dolayısıyla “millet”, zorunlu olarak devletin belirlediği “siyasal olan” çerçevesi içine düşürülmüştür. Alankuş, önemli ölçüde bu kavramlaştırma nedeniyle, zayıf bir sivil toplum geleneğine sahip olmuş ülkemizde, “kamusal alan” ile “siyasal alan” ayrımlarının bir türlü yerleşmemiş olduğunu ifade etmektedir. Zira, toplum kendini devletin çemberinden bağımsızlaştıran bir kavrayışa ulaşamamıştır (1995: 8).

Cumhuriyet'in kuruluşunun devamında, “millet” kavramı ile “halk” kavramı arasındaki salınımın zoraki dengeye oturtuluş süreci Çelik'in de çalışmasının konusudur. Milli Mücadele'nin devamında, “ulusal egemenlik ilkesinin tanınmasıyla, halkın siyasete katılmasının önündeki engeller kuramsal olarak ortadan kalkmış oluyordu.” Fakat hemen devamında, “Kemalist söylem, ulusal iradeyi devletle ve Tek Parti döneminde de partiyle özdeşleştirerek, siyasal ve tarihsel bir varlık olarak 'halk' kavramını soyut, tarihdışı bir 'ulus' kavramıyla değiştirecek, kamusal ile özel ayrımını ortadan kaldırıyordu” (77-85).

Lefort'a göre “insanların kendilerini yurttaş olarak tanıdıkları, birbirlerini ortak bir dünyanın sınırları olarak konumladıkları bir toplumsal uzamın varedilmediği koşullarda siyaset varolamaz” (aktaran Çelik, 2002: 85). Dolayısıyla, Kemalist perspektifte “kamusal alan”, eşitlikçi katılımı bütün vatandaşların kamuya ait

5

“Siyasi etkinlik”, “siyasal kamu”, “siyasallaşma” kavramları Arendt'de ve Habermas'da olumlu bir içerikle tanımlanmaktadır. Türkiye'de ise “siyaset” kavramının tanımı temelde olumsuz içerik taşımaktadır. Kavramın etimolojisine ilişkin iki örnek bunu desteklemektedir: Siyaset kelimesinin Arapça kökeni “at eğitimi”nden gelir. Bu tanımla bağlantılı olarak sözcük Osmanlı'da “devlet işlerini yürütmek” anlamında kullanılmaktadır. (Lewis, 1992: 6). Ayrıca siyaset, Osmanlı'da, devlet nedenleri yüzünden verilen ölüm kararının da adıdır (Mardin, 2002: 45).

6

"Vitrin" olarak "kamusal alan" anlayışının asıl sahibi *Vitrinde Yaşamak* (2001) adlı kitabıyla Nurdan Gürbilek'tir.

meselelerde akılcı-eleştirel bir tartışmaya girmesini sağlayan demokrasi biçimi olarak ortaya çıkmaz. Bunun yerine "modernist pratiklerin ve yaşam biçimlerinin uygulandığı bir model olarak kurulur" (Göle, 2000: 24). Modernitenin devlet tarafından sahiplenilmesinin sonucu olarak, "kamusal alan"ın tanımı ve sınırlarının belirlenmesi devlete düşmüştür. Resmi gözetim ve kontrol altında biçimlenen bu alanı Mahçupyan, "tanımlayan ve yasaklayan bir filtre cihazı" olarak nitelemektedir (22-23). Burası, devletin biçimlendirme, kontrol etme, eğitme amaçlarıyla elinde tuttuğu bir yönetim aracına dönüşmüştür ve toplumsal taleplerin dile getirilmesine izin vermeyen sertlikte bir kurguya sahiptir (Mahçupyan, 1998-1999: 22-23; Göle, 2000: 24). Sirman'ın da (20) vurgusuyla, siyasi fikirlerin tartışıldığı bir alan olmaktan arındırılmış olan "kamusal alan", milletin modernliğinin sergileneceği bir "vitrin"⁶ olarak işlev görmektedir.

Kemalizm, yurttaş ve millet kavramlaştırmaları, tüm dünyada canlanan toplumsal hareketlerle birlikte, 1980'lerden itibaren, bastırılmış olan etnik ve dinsel kimlik noktalarından sarsılmaya ve meşruiyet krizi yaşamaya başlamıştır (Köker, 1996). Tüm bu süreç, basitçe "kamusal olan" ile "siyasal olan"ın irtibatını, farklı kimliklerin talepleri bağlamında yeniden kurmak olarak değerlendirilebilir. Kamusal ile siyasal olanın ilişkisini sorgulayan en önemli örneklerden biri, "Cumhuriyet'in hedeflediği 'ulusal-kimlik' inşasının önünde engel oluşturacakları düşünülerek özel alanda tutulmaya çalışılan dinsel, etnik kimliklerin kamusal alanda aleniyet/temsiliyet kazanmaları, siyasete katılım" talebinde bulunmaları ile yaşanmıştır (Alankuş, 1997: 5):

İçinde bulunduğumuz dönemde "kamu"nun içeriği "yeni toplumsal kimlikler"in kendini ifadesiyle çeşitlenmeye başlamıştır. Farklılıkların kamusal arenada görünür olma mücadelesi bugün, güncel siyasete bağlı değişen olaylarla birlikte sürmektedir. Mahçupyan'a göre "kamusal alan" hiçbir zaman nötr bir düzlem olmamıştır, aksine her durumda "siyasetin çatışma alanıdır" (22-23). Görünen o ki Türkiye'nin korunaklı "kamusal alan"ı da bundan muaf değildir. Kadının gövdesel, toplumsal ve siyasal görü-

nürlüğüne şekil vermeyi de üstlenmiş olan Kemalist projenin meşruiyet krizi yaşadığı bu dönemde,

Müslüman kız öğrencilerin üniversitedeki derslere İslami kıyafette katılma talepleri, bu projeye yapılan en görsel meydan okuma sayılabilir. (Bir anlamda kamusal alanın vitrini sergilerlik şıklığını yitirmeye başlamıştır.) Bu talep laik seçkinler tarafından da "kendilerine ait olan" kamusal alanın (üniversite sınıfları, meclis, televizyon, konser salonları, sokaklar) ihlali olarak algılanmıştır (Göle 2000, 28).

Sirman'a göre, "kamusal alan"daki görünümün kaçınılmaz olarak siyasi bir metin olarak algılanıp okunacağı bu koşullarda, başörtülü kadınların kamudaki görünümünün bir "kamusal alan" krizi doğurması tesadüf değildir (19-21). 3 Kasım 2002 seçimlerinde İslamcı kesimin temsilcisi olarak kabul edilen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidar olmasıyla birlikte, İslamcı kamusal topluluk "kamusal alan"a azımsanmayacak bir güç olarak girmiştir. "Kamusal alan" tartışması, Türkiye'nin siyasi ve toplumsal atmosferine işte tam da böyle bir zeminde düşmüştür.

"Kamusal Alan" Kavramı Kamusal Arenada

Bu çalışmada "kamusal alan" tartışması, Habermas'ın deyişiyle (1995: 62) günümüzdeki temel "kamusal alan araçları"ndan biri olan gazetelerdeki köşe yazılarında izlenmiştir. Araştırma, *Cumhuriyet*, *Evrensel*, *Radikal*, *Hürriyet*, *Sabah*, *Zaman* ve *Yeni Şafak* olmak üzere toplam yedi gazetede, 22 Ekim-16 Kasım 2003' tarihleri arasında ortaya çıkan köşe yazılarının analizi üzerine temellenmiştir. Gazetelerin seçiminde, farklı anlayışların temsil edilmesi konusunda titiz olmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, eklemlendikleri politik konular açısından konu ile ilişki kurmayan ve politik yelpazede aşırı uçları temsil eden gazeteler çalışmanın dışında tutulmuştur. *Cumhuriyet*, Kemalist-laik devletçi perspektifi temsil eder niteliğiyle çalışmaya dahil edilirken, *Zaman* ve *Yeni Şafak* İslamcı basını, *Sabah* ve *Hürriyet* ise liberal basını temsil eder nitelikleriyle bu çalışmada yer bulmuştur. *Radikal* liberal sol perspektifin temsilcisi olarak araştırmaya dahil olurken, *Evrensel* Gazetesi sol

7

22 Ekim, davetiye krizinin basına yansıdığı ilk tarih olması; 16 Kasım ise İstanbul'daki bombalı saldırılarla birlikte medyanın "kamusal alan" gündemini bıraktığı tarih olması nedeniyle seçilmiştir.

8

Türkiye'deki tarihsel din-devlet tartışmaları açısından "devlet" homojen bir yapıya işaret etmemektedir şüphesiz. Aynı biçimde türban etrafında yaşanan olaylara ilişkin yekpare bir devlet tutumundan söz etmek doğru olmaz. Metinde, devletin içindeki çatışma tarafları (olağan kutuplaşma referans alınarak) "Kemalist-laik taraf" ve "İslamcı taraf" olarak adlandırılmıştır. Metinde tekrarı engelleme açısından sadece "devlet" ifadesinin kullanıldığı da olmuştur fakat bu kullanımın bir anlam kaymasına yol açmamasına özen gösterilmiştir.

9

Aslında Nato Zirvesi ile ilgili davetlerde yaşananlar Cumhurbaşkanı'nın tanımının dayanaklarını anlayabilmede kafa karmaşası yaratmaktadır. Dolmabahçe Sarayı, Sezer'in daveti esnasında "kamusal alan" kategorisine girmiş; ardından Başbakan'ın davetinde aynı mekan ancak, Cumhurbaşkanı'nın oraya gitmemesiyle bu niteliğinden kurtulabilmiştir. Uygulamaya bakıldığında, Cumhurbaşkanı'nın girdiği yer "kamusal alan" a dönüşüyor gibidir.

basını örnekleyen niteliğiyle araştırmaya katılmıştır.

Söylemsel Çatışmanın Orta Yeri: *Yeni Şafak* ve *Zaman* Gazeteleri *Cumhuriyet* Gazetesine Karşı

"Kamusal alan" kavramının akademik kamunun dışına çıkmasının tarihi şüphesiz burada konu edilen iki örnek olayla başlatılmaz. Cumhurbaşkanı kavramı ilk olarak 25 Kasım 2002 tarihinde yaptığı konuşmada kullanmıştır. Konuşmada uyarının yöneldiği kişi, Cumhurbaşkanı'na karşılama ve uğurlama törenlerine türbanlı eşiyile gelen TBMM Başkanı Bülent Arınç olmuştur (Özbek, 2004b: 515).

Burada konu edilen olaylar ise peşpeşe gerçekleşmiş, devletin⁸ "kamusal alan" söylemi bağlamında basının ilgi odağına dönüşmüştür. İlk kez 22 Ekim 2003 tarihinde, Cumhuriyet Bayramı resepsiyonuna gelecekler için hazırlanan, standart olarak iki kişilik düzenlenen davetiyelerde istisnai bir değişiklik yapılmıştır. Eşleri türban takan milletvekillerine tek kişilik davetiye gönderilmiş; böylelikle türbanlı kadınların köşke girmeleri prosedür olarak engellenmiştir. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer bu uygulamasını Çankaya Köşkü'nün "kamusal alan" olduğunu ifade ederek gerekçelendirmiştir. Cumhurbaşkanı, liberal kamu hukuku terminolojisine uygun olarak "devlet" ve "kamu" terimini eşanlamlı kullanmış, bu veriyi yorumlamak suretiyle de, resmi devlet kurumlarını "kamusal alan" sayan bir tanıma ulaşmış gibidir (516).⁹ Bu olayın basındaki yankıları henüz durulmadan ikinci bir olay yaşanmış, 6 Kasım tarihinde Yargıtay 4. Ceza Dairesi Başkanı Fadıl İnan, sanık konumundaki Hatice Hasdemir'i türbanı nedeniyle mahkeme salonundan dışarı çıkarmıştır. Bu olayın açıklaması da (dönemin Yargıtay Başkanı'nun da desteklediği üzere) Cumhurbaşkanı'nın açıklamasıyla örtüşmüştür: "Mahkeme salonları 'kamusal alan'lardır; buralarda türban takılamaz."

Olaylar hakkında basında yer alan değerlendirmelere bakıldığında, "kamusal alan" tartışmalarının merkezinde, *Cumhuriyet* gazetesi ile *Zaman* ve *Yeni Şafak*'ın durduğu gözlenmektedir. Kavram,

özellikle bu üç gazetenin siyasi, kültürel ve ideolojik ardyöreleriyle birlikte, birbirlerine karşı ürettikleri karşı cevaplarda ve eleştirilerde, yeni içerikler ve vurgu noktaları kazanmıştır. “Kamusal alan” kavramı, kendisi üzerinden sürdürülen mücadelenin alevlendiği “curcuna”da yer yer siyaset felsefesindeki ciddiyetinden ve ağırlığından feragat etmek durumunda kalmıştır.

Kurumları veya kişileri hedef göstermeye kadar varan söylemsel çekişme kimi zaman saldırı boyutlarına ulaşmıştır. Köşe yazarlarının karşılıklı eleştirilerinde, “kamusal alan” kavramının bizzat kendisi söylem savaşının silahına dönüşmüştür (Altan, 2003). “Kamusal alan”, tanımlama savaşında fethedilecek bir “alan”dır artık; kazanan taraf onu kendi siyasal perspektifinin taşıyıcısına dönüştürecektir.

Gazetelerin konu etrafındaki yorumlarına bakıldığında; *Cumhuriyet* gazetesi köşe yazarlarının “tek ses” olarak davrandıkları, Cumhurbaşkanı'nın yaptığı “kamusal alan” tanımını benimsemiş ve savunmuş oldukları görülmektedir. Resmi söyleme taraf olan konumlanışlarıyla, İslamcı kesimin kavramı yeniden tanımlama çabalarına açıktan tavır almışlardır.

Gazetede İslamcı kesime yönelen tavrın boyutlarını anlamak açısından, hedef gösterici olan “Devrim yasalarına ihanetin hesabı sorulmayacak mı? (Arcayürek, 2003) sorusu adeta “çılgılık” olarak tezahür etmekte, söylem savaşının şiddetini sergilemektedir. Gazete, “Türban taraftarları özel alan ile kamu yaşam alanının sınırlarını doğru kullanmak zorundalar” (Soner, 2003) biçiminde sert bir üslupla ifade ettiği görüşünü, aynı dönemde Avrupa'da türban aleyhinde alınan kararlarla da desteklemiştir.¹⁰ “Kamusal alan” içeriğinin tartışılmasında öne sürülen karşı argümanlara ve sorulara neredeyse hiç rağbet etmemiş, muhatap kabul etmeyen tutumuyla söylemsel mücadeleye, müzakere olanaklarının önünü kasıtlı olarak kesmek stratejisi ile dahil olmuştur.

Cumhuriyet, sadece *Zaman* ve *Yeni Şafak* gazetelerine karşı tavır almakla yetinmemiş; “kamusal alan”ın devlet tarafından tanımlanış biçimini tartışmaya açan bütün gazeteleri ve televizyon

10

Aynı günlerde Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac ve Almanya Cumhurbaşkanı Johannes Rau üniversitelerde türban takılmasına karşı laiklik vurgusu yapan açıklamalarda bulunmuşlardır (bakınız *Cumhuriyet*, 23-24 Kasım 2003).

kanallarını da “kendilerine gelmeye” davet etmiştir. Kavramın kullanılmasını eleştiren ve tanımını sorgulayan yazarların yönelimini, “sıkmabaş”ı desteklemek, “türban kanseri illetine”ne yol sunmak ve “islamcıların eline bir koz vermek” olarak okumayı tercih etmiş; hatta bu gazeteleri ve kişileri Ak Parti hükümetine yaranmakla suçlamıştır (Erinç, 2003; Selçuk, 2003; Yıldız, 2003). *Cumhuriyet*'in bu saldırgan tavrından, konu ile ilgili olarak CHP içinde ayrıksı tavrı almayı tercih eden milletvekilleri Mahmut Hacıoğlu ve Kemal Derviş de nasibini almıştır. Onlara yönelen meydan okumadaki, “demokrasi” anlayışı zafiyeti de açıkça gözlenmektedir:

Türkiye demokratik bir hukuk devleti değil mi? O zaman Memduh Hacıoğlu, Kemal Derviş gibi CHP'liler “sıkmabaş”ı neden savunuyorlar? Bir demokratik hukuk devletinde yargı kararları çiğnenir mi? Türkiye’de herkes hukuka uymak zorundadır (Çetinkaya, 2003).

Yeni Şafak ve *Zaman* gazetelerinin konuyla ilgili tutumu, Cumhurbaşkanı'nın, Yargıtay 4. Ceza Mahkemesi'nin ve *Cumhuriyet* gazetesinin tavrına karşı, savunma ve karşı saldırı konumunda oluşmuştur. Bu gazetelerde, “kamusal alan”ın, kendilerinin önünü açacak şekilde yeniden tanımlanması, dilsel olarak örtük fakat söylemsel olarak açıktan bir çağrıya dönüşmüştür. Her iki gazete de, savunma sürecinde geliştirdikleri karşı soru ve cevaplarla, “kamusal alan” kavramını, “cumhur ve cumhur(un)başkanı”, “devlet ve halk” ve “hukuk ve siyaset” bağlamlarında sorunsallaştırmışlardır.

Sahi, nedir kamusal alan? Özel olmayan alanlar mıdır? ... Yoksa, kendilerine “laik” diyenlerin kurtarılmış bölgesi mi? ... Meşruiyetini “hukuk”tan ve çoğulcu kültürden almayan, üstelik kamuya yasaklanan bir varlığın kamusalılığından söz etmek ne kadar doğrudur? “Kamusal alan” dediğiniz bozulamaz, dokunulamaz, değiştirilemez, yeniden düzenlenemez, üzerinde çalışma yapılamaz bir şey midir? Kutsal bir alan mıdır? (Kekeç, 2003).

Yukarıdaki alıntı bir tanım ihtiyacından daha fazlasını ifade etmektedir. Kavram “kendine 'laik' diyenlerin kurtarılmış bölgesi” olarak bir fetih hamlesine açıktır. Son iki soru cümlesi ise, “kamusal alan”ın bozulamaz ve değiştirilemez olmadığı meydan okuyu-

şunu barındırmaktadır; işlenebilir ve yeniden şekillendirilebilir bir alandır. Bunu gerçekleştirecek olan bir hükümet ise metinde açıkça belirtilmiş olmasa da halihazırda vardır. *Zaman* ve *Yeni Şafak* gazetelerindeki ortak üslup da dikkat çekmektedir. Bu paylaşım, resmi söylem ile çatışma biçimlerinde kendiliğinden bir iş bölümünü getirmiştir. *Yeni Şafak*, konuyla ilgili rahat, esprili ve alaylı bir çekişme tarzı sürdürürken; üslubunu sertleştirmek, devletteki “Kemalist-laik” tarafın söylemine karşı çıkmak ve *Cumhuriyet* gazetesine doğrudan tavır almak ağırlıkla *Zaman* gazetesine düşmüştür. *Cumhuriyet* gazetesinde kullanılan “sıkmbaş”, “türban kanseri illeti”, ve “RTE” (Recep Tayyip Erdoğan) sözcüklerindeki saldırının karşılığı, *Zaman* gazetesinde, “kurulu düzen”, “laikçiler”, “chp’liler” ifadelerinde somutlaşmaktadır. *Yeni Şafak* gazetesi, kurduğu “kamusal alan= halk (kamu)” denklemiyle, resmi söylemin meşruiyetini öncelikle halk gözünde düşürmeyi hedeflemiştir. Kavramın siyaset felsefesindeki özgürlük ve hak perspektifine dayanmaktan ziyade, “kamu” kavramının içeriğini kendi dünya görüşü çerçevesinde doldurmaya yönelmiştir. Gazete, kullandığı dil ve üslup ile, “mağdur halk”ın sesi olma misyonuna soyunmuş, sürekli mazlum durumuna düşürülen bir “kamu”ya vurgu yapmıştır. “Kamusal alan”ın devlete ait bir mekana değil, halka ait bir mekana işaret ettiği görüşü, özellikle aşağıdaki alıntıda yer bulmaktadır:

Kamusal alan toplumdaki başkası değil... Kamusal alan en genel ve basit ifade ile insanların özel alanı olarak kabul edilen evleri dışında kalan ve izin almaksızın girilip çıkılabilen, insanların serbest hareket edebildikleri alandır... Bu anlamda caddeler, sokaklar dükkanlar, hükümet binaları, kahvehaneler, tiyatro salonları... birer kamusal alandır. Kamusal alanı özel alanın dışındaki mekanlar olarak tanımlamaz ve devlet hizmetlerinin verildiği mekanlar olarak görürseniz bu işin içinden kalkmak mümkün olmaz (Dursun, 2003).

İki gazete de, sıklıkla türban takanlar ve türbana karşı olmayanlarla ilgili istatistiklere ve yüzdelerle rakamlara yer vermiş, bu veriler ışığında “halkın içinde türban gerilimi yoktur” bilgisini nesnel ve bilimsel bir olgu olarak ispatlamaya yönelmiştir. Bu çabayla söylenmeye çalışılan şu olmuştur: Yaşanan mağduriyetin halk tarafında hiç bir zemini, gerekçesi ve sorumlusu yoktur. Ay-

rimcılık yapmanın yükü ve sorumluluğu “devlet-millet” geriliminin ezeli müsebbibi olan devlet erkanının üzerindedir. Böylelikle, *Zaman* ve *Yeni şafak* gazetelerinde, kendi içindeki farklılıkları barışlı bir şekilde kabul eden halkın, sorumsuzca mağdur eden devletin bu uygulamasının yaslanabileceği bir meşruiyet zemini olmadığına işaret edilir.

Her iki gazete de, söylemsel taraflarını ifadede bir sakınca görmemiş, “bilimsel” verilerle sundukları “halk” profilini Ak Parti iktidarı ile ilişkilendirmişlerdir. Ak Parti'nin iktidara ulaşmış olması, “halkın” tehdit gücü de taşıyabilecek niceliksel gücününün bir ispatı ve “halkın” tercihlerinin doğrultusunun bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. Metnin başlangıcında kullandığımız “güçlü kamu” ifadesi burada, iktidar partisi ile “halkın” ilişkisinin belirtilenişinde anlamını bulmaktadır.

Eh, kimileri ankaya'da resepsiyona gitsin, kimileri gecekonduarda dolaşsın... Sizce kim kazanır, kim kaybeder?... Siz halka burun kıvrırsanız, halk da size burun kıvrır. Ve nihai planla, demokrasilerde halkın burun kıvrırdıkları sandığa gömülür (Taşgetiren, 2003a).

Başörtüsü siyasi simge söylemini seslendirenler, başörtüsünün ifadesi ettiği siyasi mesajın AKP iktidarı ile yakınlığını bilmiyor olamazlar. Yani yle bir durum ki, sizin “siyasi simge” diye okularınıza sokmadığınız, kamuda hayat hakkı tanımadığımız bir çizgiyi, halkın oyu, siyasi iktidar yapmış...ve siz şöyle veya böyle de olsa işleyen bir demokrasi gereği buna engel olamamışsınız (Taşgetiren, 2003b).

Sunulan halk profili ile Cumhurbaşkanı'nun uygulamasının arasındaki uyumazlıktan doğan meşruiyet sorununun, Cumhurbaşkanı'nun şahsı üzerinden tartışılması ayrıca dikkat çekicidir. Yaşanan olayların sunduğu fırsat değerlendirilmiş; Cumhurbaşkanı'nun olumsuz olduğu düşünülen kişisel özellikleri de halkın huzurunda bir çırpıda sayılmıştır. Cumhurbaşkanı, halk arasında ayırım yapmakla, tarafsız olmayı becerememekle, elitlikle ve “CHP'li” olmakla sulanmanın yanında, aksi ve inanca saygısız nitelendirmeleriyle de eleştirilmiştir. Ayrıca, “Cumhurbaşkanlığı, davet edilecek kişilerin eşlerinin türban takıp takmadığı bilgisini ne tür

Söylemsel Çatışmanın Periferisi: Radikal, Sabah, Hürriyet, Evrensel

Kamusal alan tartışmasına yön veren kavramlar ve argümanlar genelde söylemsel çatışmanın merkezindeki üç gazete tarafından belirlenmiştir. "Kemalist-laik" ve "İslamcı" basın arasındaki sıcak çatışmaya belli bir mesafeden eklenen *Radikal*, *Sabah*, *Hürriyet* ve *Evrensel* gazeteleri, "kamusal alan"ı, kısmen siyaset felsefesindeki kavramsal yaklaşımların desteğine başvurarak, siyasal gündemin verileriyle yorumlamaya çalışmıştır.

Periferiyi oluşturan gazetelerde, konuyla ilgili olarak gazetenin tamamına mal edilebilecek homojen bir tutum ortaya çıkmaktadır. Yani tartışmanın odağına yerleşmiş olan *Cumhuriyet*, *Yeni Şafak* ve *Zaman* gazetelerinin içeriğini, bu kurumların tutumunu sergileyen tek sesli, kolektif tavırlar tanımlarken; periferideki metinlerde kurumsal konumdan ziyade bireysel tutumlar dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bu kısımdaki metinler sözkonusu heterojenliği gözönünde bulundurarak analiz edilecektir.

Radikal gazetesinde, "kamusal alan"ı tartışan iki yazar, Hasan Bülent Kahraman ve İsmet Berkan olmuştur. Kahraman, kavramın anlaşılma biçimindeki problemleri durumu, Türkiye'de "sivil toplum" kavrayışının eksikliği ile ilişkilendirmiş ve kavramı şu soruyu cevaplayarak tanımlamaya yönelmiştir: "Kamusal alan devletin midir, yoksa toplumun mu?" Bu soru esasen John Rawls'ın kamusal alan/toplumsal alan ayrıştırmasını eleştiren, müzakereci veya çekişmeli kamusal alan yaklaşımlarıyla örtüşen bir konumdan yöneltilmiştir. Kahraman'ın, "kamusal mekan insanların bir arada bulunduğu, karşılıklı etkileşime girdiği, öznel arası bir alandır. Bu mekanın devletle herhangi bir ilişkisi yoktur." biçimindeki Eley'in (290) vurgusuyla da birleşen cevabı, *Zaman* ve *Yeni Şafak*'in yaklaşımıyla kısmen olumlu diyaloga girmektedir. Hatırlarsa, *Zaman* ve *Yeni Şafak*'daki "kamusal alan halktır" içeriğindeki ifadeler aslında devlet ile "kamusal alan"ın bağıni koparmaya yönelik girişimlerdir.

“Kamusal alan”ın siyaset teorisi ile bağlantısını hatırlatan İsmet Berkan, tartışmasına kavramın “demokrasi” ve “özgürlük” ile ilişkisine değinerek başlamakta, ancak yazının devamında “hukuksuz özgürlük olmaz” vurgusuyla birlikte kavramı özgürlüğü çerçeveleyen kurallar arenasına sıkıştırmaktadır.

Kamusal alanın genişlemesi, demokrasinin genişlemesiyle neredeyse eşdeğerdir. ...“kamu”nun bir araya gelip serbestçe tartışma olanağı bulduğu her yer, ortam ve medya da “kamusal alan”dır... Ancak aynı kavramı özgürlük teorisi ve hukuk felsefesi açısından inceleme-ye kalkarsanız daha farklı bir alan tarifiyle karşılaşılırsınız. Buna göre “kamusal alan” kamuyu ilgilendiren bütün kuralların geçerli olduğu yerdir...

Bu doğrultuda, Berkan toplumsal yaşamda özgürlüğün, “herkesin özgürlüğünü kullanabilmesi” adına sınırlandırılabilceğine, dolayısıyla, “kamusal alan”ın içeriğinin hukuksal düzenleme ile belirlenebileceğine inancını belirtirken; Kahraman, kavramın devlet-toplum-birey ilişkisini düzenlemek üzere hukuki düzenleme yoluyla işlevselleştirilmesi çabasına dahil olmamıştır. Dolayısıyla Kahraman, kavramı olayların muhataplarına göre değil de ilişkilendirdiği soyut kavramlar seti bağlamında tartışmaya yönelmiş, bu çerçevede islamcı basının gündeme taşıdığı “kamusal hizmet alan-kamusal hizmet veren” ayrımını da ancak kısmen desteklemiştir. Sözkonusu ayrımı uzlaşmanın olanağını sunması nedeniyle olumlayan Berkan, bu öneri etrafında taraflararası diyalogun oluşmamasını, “...meselenin laiklikle, hukukla, Anayasa Mahkemesi kararıyla ilgisi yoktur. Yapılan, Adalet ve Kalkınma Partisi’ne muhalefettir.” sözleriyle açıklamış, böylece İslamcı gazetelerin çatışma söylemleriyle buluşmuştur.

Sabah gazetesinde “kamusal alan” üzerine kavramsal düzeyde tartışma yürüten Emre Aköz, “kamusal alan”ı tanımlamada, köşe yazarları içinde “alan” ile “mekan” ayrımına dikkat yönelten neredeyse tek kişidir (2003a). “Kamusal alan”ın siyasal eylemle ve müzakereyle bağlantısını öne çıkaran siyaset felsefesi teorisyenleri hatırlandığında, mekana yönelik daraltılmış tanımlamaların daha baştan, kavramın “öz”ünü kaçırdığını söylemek yerinde olacaktır.

özel yollarla sağladı?” sorusuyla, resmi söylemin “bayağı ajanlığına” gönderme yapılmış, bununla uygulamanın sorumlularının prestij kaybı hedeflenmiştir.

Resmi devlet söylemini saldırı hedefine yerleştirmiş olan *Zaman* gazetesi, olayın siyasi nedenlerden kaynaklandığı vurgusunu olabildiğince öne çıkararak şu soruya cevap talep etmiştir: “İki yıl önceki resepsiyonda gene türbanlılar bulunmuş ve böyle bir sorun yaşanmamıştı, o zaman Köşk ‘kamusal alan’ değildi de şimdi ne oldu?”

Asıl mesaj, eşleri çoğunlukla başörtülü olan Ak Parti’ye verilme isteniyor. İktidar olabilirsiniz, ama “kamusal alan”da muktedir değilsiniz deniliyor...Halk oyları ile sizi seçti ama, başka seçeneğimiz olmadığı için zoraki rıza gösteriyoruz, deniyor (Başyurt, 2003).

Sezer’in ilk iki yılında türban yasağı konusundaki fikirleri şimdi gibi değil miydi? Demek ki, Sezer Çankaya’daki üçüncü yılında bir gün aniden türbanın “dayatma” olduğuna karar veriverdi. O vakitler “kamusal alan” sayılmayan Çankaya Köşkü de, Ak Parti döneminde birdenbire “kamusal alan” haline geliverdi!...Dört yıl önceki “Merve Kavakçı olayı” esnasında bir kısım laikçiler, türbanlı vekilin Genel Kurul’a giremeyeceğini vurgularken, koridorlarda ve resepsiyonlarda “bulunabileceğini” ifade ediyorlardı (Korkmaz, 2003).

Zaman gazetesine, *Cumhuriyet* gazetesinden sadece iki karşı cevap gelmiştir. Bu iki cevap, *Cumhuriyet*’in türban taraftarı kesimi muhatap aldığı nadir durumlardan biridir ve uygulamanın siyasi niteliğini kabul etmekten ve tavırlarının yöneldiği asıl hedefin Ak Parti olduğunu göstermekten çekinmeyen bir içeriktedir:

Cumhuriyet ve Demokrasi “ülkeyi-hayatı türbanlaştırmak” gibi siyasal bir programla karşı karşıya bulunmasaydı ve hele bu program iktidarda olmasaydı, şüphesiz Cumhurbaşkanı davetlerine bir istisna olarak birkaç türbanla da gidilebilirdi (Bursalı, 2003).

“Kamusal alan”ın tanımlanması ve çözüm sunacak şekilde işlevselleşebilmesi doğrultusunda, *Zaman* gazetesinde “kamusal hizmet alan”, “kamusal hizmet veren” ayırmaştırması bir çok köşe yazısında hararetle önerilmiştir. Korkmaz, “‘kamu hizmetinden yararlananlar’ ile ‘kamu hizmeti verenler’ arasındaki farkı işaretle-

yen tezimizi çürütebilecek bir tek 'laikçi'ye rastladınız mı bugüne kadar? Yasağın ardındakiler, bu 'hukuki izah'a tek kelime dahi 'karşı tez' geliştiremediler, yıllardır!" sözleriyle meydan okuyuşunu, aslında krizi yaratanların sorun çözücü olma niyetinde olmadıklarını vurgulayarak güçlendirmiştir. Cumhuriyet gazetesinin, bu öneriyi değerlendiren bir açıklama yapmamış olması, daha önce de belirtildiği üzere mücadele stratejisinden kaynaklanmaktadır. Karşısındakini muhattap görmemek, bazı kavramları telaffuz etmekten kararlı bir şekilde kaçınmak *Cumhuriyet*'in çatışma tarzı olmuştur.

Özetle, *Zaman* ve *Yeni Şafak* gazetelerinde "kamusal alan"ın tanımlanması siyasi bir meydan okumaya ve kavramı fethetme hamlesine dönüşmüştür. "Kamusal alan"ı tanımlayabilmede temel dayanak olarak "halk" vurgusu öne çıkarılmış ve "halk", bu alanın gerçek sahibi ilan edilmiştir. Kavramın stratejik olarak tanımlanmasının neticesinde, Cumhurbaşkanı Sezer'e sahiplenmesi gereken "halk" gösterilmiştir. Türbana karşı uygulamaların mevcut yasa veya hukuk kurallarından kaynaklanmadığı, siyasal kaygılarla gerçekleştiği vurgusuna ağırlık verilmiştir.

Resmi "kamusal alan" tanımı eleştirilirken, bir yandan da liberal usulcü bir yaklaşım benimsenmiş, hukuki bir düzenleme olarak "kamusal hizmet alan-kamusal hizmet veren" ayrımı önerilmiştir. Bu öneri devletin "Kemalist-laik" kanadının soruna yaklaşımdaki samimiyetini sınar bir üslupla, sıklıkla gündeme getirilmiştir.

İslamcı basını temsil eden köşe yazılarında "kamusal alan" en güçlü bağlantısını "halk" ile kurmuştur. Kavram, siyaset felsefesinden kaynaklanan, özgürlük, siyasal eylem, demokrasi gibi kavramlar seti ile neredeyse hiç irtibat kurmadığı gibi, yer yer ciddiyetini bütünen kaybetmiştir: "Kamusal alan hurafesi/illüzyonu", "minarenin kılıfı", "yerseniz yoğurt, içerseniz ayran", "ne hukukta ne akliselim bir insanın mantığında yeri olmayan bir deyim", "kamusal alan var da kamusal veren yok mu?" gibi ifadelerle saldırı ve alay konusu yapılmıştır.

“Alan”ı “mekan” olarak yorumlamaktan kaçınmayı ve ilişkiler, bağlantılar sistemi olarak değerlendirmeyi öneren Aköz, “kamusal” ile “özel” ayrıştırmasının mutlak olmadığına, dünya görüşlerine ve politik konumlanışlara göre farklı değerlendirilebileceğine işaret etmekte, hatta feminist kamusal alan perspektifini de aynı metnin içine sığdırmaktadır.

Göle'nin ifade ettiği “Batı-dışı” modernlik ortamları çerçevesini, önerdiği sınıflama ile kuramlaştırmayı deneyen Aköz, “Türkiye tipi demokratik ve laik Cumhuriyet” modeline göre, kamusal-özel-mülki alan olarak üç tür alanın varlığını savunmaktadır. Yazara göre, yaşanan olaylar örneğinde “kamusal alan işgalcisi bürokratik zihniyet” “mülki” kollarını “kamusal” a uzatmakta, kendi sınırlarını toplum pahasına genişletmeye çalışmaktadır. Aköz bu ifadeleriyle resmi söylemi, genel olarak rastlanmayan bir sertlikle eleştirmiştir. Ayrıca, “kamusal hizmet alan-kamusal hizmet veren” ayrımını değerlendirirken, işlevsel bir ayırmadan daha önce niyetlerin anlaşılması gereğine, bir anlamda yaşanan olaylardaki siyasal boyuta işaret etmiştir.

Cumhurbaşkanı Sezer ve Anayasa Mahkemesi başta olmak üzere bazı kesimler kavramları çarpıtıyor...erkeğiyle kadınıyla, dindarıyla dinsiziyle, Türkiyle, Kürdüyle hepimizin kullandığı alana müdahale edebilmek için kendi mülki alanlarını genişletiyorlar. Kamusal alanı işgal etmeye, yönetmeye, üzerinde tahakküm kurmaya çalışıyorlar. “Hizmet alan” ve “hizmet veren” ayrımını yapabilmemiz için bunu kavramsal bir çerçeveye oturtmanız gerekir. Bu da kamusal-mülki ayırımıdır (2003b).

Sabah gazetesi yazarlarından Mehmet Barlas'ın eleştiri hedefi de yine devletin “Kemalist-laik” kanadının tutumu olmuştur. Yazar, “kamu”, “kamusal alan”, “kamusallaştırma” kavramları arasında, devletçilik=kamusallaştırma ve demokrasi=özelleştirme denklemlerine dayanarak bir bağlantı kurmuştur. Kemalist-laik tarafın tutumunu tarihsel yorumdan da hareketle, “kanımıza işlenmiş devletçiliğin” göstergesi olarak yorumlayan Barlas, örnek olayları, “sosyal hayatın kamusallaştırılması” girişimi olarak eleştirmiştir.

Hürriyet gazetesi köşe yazarlarının yorumlarına bakıldığında, olayların muhatabı kişileri merkezine alan, Cumhurbaşkanı'nun tavrını destekleyenler, eleştirenler ve arada kalanlar olarak ayrışan üç tutum gözlenmektedir. Cumhurbaşkanı'nun "kamusal alan" ifadesini, mevcut siyasi koşulların dayatmasıyla kullandığını savunanlardan Özdemir İnce, kavramın tanımı konusunda *Cumhuriyet* gazetesinin söylemini desteklemektedir. İnce'ye göre, "cumhuriyet Ak Parti milletvekillerinin bireysel, dinsel inançlarını kendi kamusal alan ve resmi günlerinde dikkate alamaz; dikkate aldığı andan itibaren kendi ipini çeker." Diğer taraftan, İnce'nin tutumunun tam aksine, türban karşıtı uygulamaları eleştiren Cüneyt Ülsever, "bu yıl birdenbire Cumhurbaşkanlığı'na tesettürü sokmamayı akıl eden Cumhurbaşkanı'nun da kafası galiba kamusal alan konusunda oldukça karışık. Bu tür yasaklar ayrımcılıktır; birlikte yaşama sanatına indirilen bir darbedir" eleştirisiyle, aslında telaş içinde ve zaafila hareket eden devlet erkanına dikkat talep eder gibidir.

Oktay Ekşi olayları yorumlamada arada kalmış görünse de, İslamcı söylem ile arasına koyduğu mesafe daha belirgindir. Örneğin Cumhurbaşkanı'nun türbanla ilgili kaygısını paylaşmaktadır, ancak davetiye uygulamasını teknik olarak eleştirmekten de geri durmamaktadır. Yargıtay 4. Ceza Mahkemesi'nin kararını yorumlamada ise, Ekşi'nin "kişinin kendini savunma hakkı" ile "türbanın kasıtlı tuzakları" arasındaki kararsızlığı daha belirginleşmektedir. Benzer türdeki kararsızlığını Ekşi'ye göre daha iyi yöneten Ferai Tınç yazısına, türbanlı konukların Köşk'e alınmamasını açıkça ayrımcılık olarak eleştirmekle başlamakta, ancak devamında türbanlıların orada bulunmaları halinde ortaya çıkacak tablonun, "ne Türkiye'yi ne de kendi gönlünden geçeni" yansıtacağını ifade etmektedir. Tınç'ın söylemindeki kararsızlık kanımca detaylı yorumlanmayı hak etmektedir. Çünkü başörtülü kadınlar konusunda birçok kişinin (çoğunlukla kadınların) deneyimlediğini düşündüğüm bir yeniden sorgulama aşamasına işaret etmektedir. Yazarın kendi "laik" ve "modern" kimliğini de çerçeveleyen siyasi alanla hesaplaşmasını içeren naif bir konumdur okuyucuyla paylaşılan.

Evrensel'in yaşanan olaylarla ilgili tutumu "yokluğu" üzerinden betimlenecek kadar siliktir. Hükümet'in uygulamalarına birçok konuda sert eleştiriler yönelten gazetede örnek olayların kendisine neredeyse hiç değinilmemiş; böylece *Evrensel* köşe yazarları kamusal, "kamusal alan" kavramına olmasa bile, yaşanan somut duruma kayıtsız kalmıştır. Öte yandan sıvrılı sayıdaki metinlerde, "kamusal alan"ın tartışılmasında önerilen temel kavramlar diğerlerinde değinilmeyen bir çerçeve sunmaktadır: Sınıf temelli eksene oturtulan tartışma çerçevesinde öne çıkarılan vurgu, "kamusal alan"ın temelde "siyasal mücadele" ile sürekli yeniden yapılanan bir yer olduğudur. Bu alanın niteliğini değerlendirmede, devlet ve demokrasi kaçınılmaz temel kavramlardır ve birbirleriyle ilişkileri/mesafeleri sürekli sorgulanmalıdır (Özgür, 2003).

Periferinin konuyu tartışma biçimine bakıldığında, *Radikal*, *Sabah* ve *Evrensel* gazetelerinde "devlet"ın merkezi eleştiri ve saldırı hedefi olarak yerleştiği görülmektedir. Demokrasi, özgürlük, insan hakları, hak ve hukuk kavramlarını içeren yelpazeyi kısmi ölçülerde sağlayan bu tartışma ortamında, devlete, sivil topluma ait olan "kamusal alan"dan elini çekmesi gerektiği mesajı verilmiştir. Aynı zamanda dolaylı veya doğrudan ifadelerle "kamusal alan"ın çatışmalı dinamiğine dikkat çekilmiştir. Özellikle *Evrensel* gazetesi bu dinamiği "siyasal mücadele" kavramı ile nitelemiştir. Bu gazeteler, "devleti", soyutlama düzleminde bir kavram olarak kullanmış, olayın muhataplarını sınıflayan bir (Kemalist-laik ve islamcı kesim) ayrıştırma ile somutlamamışlardır. *Hürriyet* gazetesi ise siyaset teorisinin kavramlarına genellikle başvurmamış; doğrudan tarafları simgeleyen figürler etrafında tartışma yürütmeye yönelmiştir.

Sonuç: Basında Ortaya Çıkan Kamusal Alan Perspektifi

Örnek olaylarda "kamusal alan" kavramını ilk telaffuz edenin devletin "Kemalist-laik" kanadının olması ve kavramın söylem alanına bu vesileyle taşınmasıyla birlikte, antagonizmanın ta-

rihsel ve olağan tarafları devletin "Kemalist-laik" kanadı ile islamcı söylemin temsilcisi hükümet olarak kendiliğinden yerleşmiştir. "Kemalist-laik" taraf "kamusal alan" kavramını, bir hamle aracına indirgeyerek kullanmış; türban taraftarı hükümetin önünü bu kavramla kesmeyi umut etmiştir. Basında "kamusal alan"ı tartıştıran kavramlar yelpazesi de doğal olarak devletteki Kemalist tarafın söylemine muhalefet eden hükümet taraftarlarından gelmiştir. Çekişmenin asıl tarafları devletin Kemalist kanadı ile hükümetin kendisi olunca, basın köşe yazılarındaki tutumlar da olayın asıl aktörlerine göre saflaşmıştır. Böylece, bu çalışmanın söylemsel olarak merkezi oluşturan kategorisi de (*Cumhuriyet - Yeni Şafak ve Zaman*) devlet içindeki ayrışmaya göre yerleşmiştir.

Bizzat kendisi bir kamusal tartışma mecrası olan basının, "kamusal alan" kavramı ile medya bağlantısını Berkan'ın küçük değişimi haricinde hemen hiç kurmamış olması ilginçtir. Kabaca iki kutuba bölünmüş tartışma ortamında köşe yazarları kamusal, "kamusal alan"ın kavranışı ile kendisi arasında doğrudan bir bağ kurmakta veya araştırmakta eksik kalmış; konumunu tartışma ufku veya platformu içinde görmekten ziyade, öncelikle somut seçenekler içinde, "siyasal tarafını işaret etme" güdüsüyle belirlemiştir. Kemalist söylemin tarafındaki basın ile hükümetin tarafındaki basın arasında bir meydan savaşı olarak yaşanan köşe yazılarında, basın somut olayın ve çekişen aktörlerin çemberine hapsolmüş; "kamusal alan"a ilişkin daha ufuk sağlayıcı değerlendirmeler bu mecrada bir ihtiyaç olarak bile kendini gösterememiştir.

Tartışmalarda "kamusal alan" ağırlıkla mekansal tanımlara kilitlenmiş, mekanların hukuk yoluyla tanımlanması ve düzenlenmesinin sorunu çözeceğine inanılmıştır. Söylemsel çekişmenin merkezinde, liberal usulcü bir öneri olarak "kamusal hizmet alan-kamusal hizmet veren" ayrımı işlevselliği açısından ve uzlaşma noktası olarak yaygın şekilde önerilmiş; bu ayrım üzerine düşünmenin sorunu kavramsal olarak da çözümleyebileceğine inanılmıştır. Bu bağlamda, "kamusal alan"ı mekanlar yanında, ayrıca hukuk/yasa alanının ve terminolojisinin içine yerleştirmeye çalışan

yorumlar, kavramın özgürlük, özgürleşim, siyasal eylem, demokrasi, çoklu kamusalıklar bağlantılarına temas edebilme konusunda silik kalmıştır. Dolayısıyla, siyaset felsefesi içinde, özgürlüklerin sınırlarını genişletmek vurgusuyla, genellikle devletin dışında tartışılabilen kavram, burada tersine, ilk olarak devletin gündeme getirmesiyle de birlikte, "devletin düzenleme olanakları çerçevesinde", hakların ve özgürlüklerin sınırlarını saptamak adına operasyonelleştirilmeye çalışılmıştır.

Devletin içindeki kutuplaşmaya doğrudan eklemelenmemiş olan periferi gazeteleri, bu mesafenin "nefes alanı" sayesinde kavramsal bir açılım sunabilmişlerdir. Fakat konuyu gündemine taşıyan yazılar nicel olarak az olduğu gibi merkezi belirleyen tartışmanın şiddetine ve sığınağına karşı dikkat çeken bir alternatif olamamışlardır.

Basın kamusalındaki tartışmalar, "kamusal alan"da uzlaşım-dan ziyade çatışmayı öne çıkaran siyaset teorisyenlerini doğrulayan bir tablo sunmuştur. Zira "Kemalist-laik" tarafın yanında yer almış olan *Cumhuriyet* gazetesi ve *Hürriyet* gazetesinden bazı yazarlar, kavramı tartışmaya açmayı bütünlü reddetmiş; hukuksal bir düzenleme yapma noktasına "gerilememeye" (çatışmada geri adım atmamaya) çalışmıştır. Bu tutum, Kemalist söyleme karşı uzlaşan tarafların gözünde, devletin bu kanadının çözüm üretmek gibi bir sorumluluğu üstlenmediği, siyasi reflekslerle ve gerekçelerle davrandığı şeklindeki görüşleri haklı çıkarmanın ötesinde bir sonuca yol açmamıştır. Bu çerçevede, hükümet taraftarı söylem "halk" kavramını meşruiyet zemini sağlamada sıklıkla kullanırken, Kemalist söylemin "halk"ı ne dayanak ne referans olarak görmüş olması dikkat çekicidir. Böylece merkezi oluşturan tartışma ortamında ve bunun yanında periferinin "kamusal alan" ile ilgili kavramsal söyleminde, devletin söz konusu uygulamalarının meşru zemini önemli ölçüde zarar görmüştür. Söylemsel çatışmada İslamcı kesim daha güçlü bir pozisyon elde etmiş; kamusal vitrinin penceresi kırılmıştır. Bir anlamda türban taraftarlarının önünü kesme hamlesinin aracı olarak kullanılan kavram beklenmedik şekil-

11
Erdoğan'ın tanımının
özgürlükçü
görünümünün yanlıtlığı
ve kavramsal zaafı
konusunda bir
değerlendirme için
bakınız Özbek, 2004b: 518-
523.

de "Kemalist-laik" söylemin kendisine yönelmiş; onu, insanların hukuksal hak talepleriyle yüzleşmek durumunda bırakmıştır. Zira türban meselesi, kendini "uzlaşma" noktası olarak sunan çözüm önerileriyle ve talebiyle hukukun sınırlarına kadar gelmiştir.

Konuyla ilişkili gelinen noktayı değerlendirebilmek açısından, tartışmayı devam ettiren uygulamalar kısaca hatırlanmalıdır. Tartışmayı yeniden alevlendiren olaylar Nato Zirvesi sırasında yaşanmıştır. Cumhurbaşkanı, Dolmabahçe Sarayı'nda Nato Zirvesi konukları için düzenlediği buluşmaya Başbakan'ın eşini davet etmemiş (27 Haziran 2004), devamında Başbakan'ın aynı mekanda düzenlediği davete de, Emine Erdoğan'ın orada olması nedeniyle katılmamıştır (28 Haziran 2004).

Olayların devamında, "kamusal alan" tanımı veren kamu otoritelerinin sayısı artmıştır. 10 Temmuz 2004'de, YÖK başkanı Erdoğan Teziç, kendi deyişiyile "mekansal değil işlevsel" bir "kamusal alan" tarifi vermiş; özetle "bir parkta polis kontrol yapıyorsa, o anda orası kamusal alan olur" ifadesiyle kavramın "özgürlük" ile bağlantısını tamamen koparmıştır. Bu tanımla Teziç, Dolmabahçe Sarayı'nun işleve göre kamusal olabilirliğini savunmakta, böylece Cumhurbaşkanı'nın Nato Zirvesi davetlerindeki kafa karıştırıcı tutumunu da anlaşılır kılmaktadır. TBMM Başkanı Bülent Arınç, kavramı Anayasa'da görememiş olmanın şaşkınlığını dillendirmiş, bu tür bir sorun varsa şayet, çözüm üretmede "Yasama Organı TBMM" dışında kimsenin yetkili olmadığını savunmuştur. Arınç, bu konuşmanın devamında, "kamusal hizmet alan-kamusal hizmet veren" ayrımını da usul ile düzenlemek üzere önermiştir (15 Temmuz 2004). Gelişmeler Başbakan Tayyip Erdoğan'ı da kavrama ilişkin bir tanım sunmaya getirmiştir. İlginç olan, kamu otoriteleri içinde kavramı, siyaset fel-sefesinin sivil toplum ve özgürlük perspektifleri etrafında tanımlamanın Tayyip Erdoğan'a düşmüş olmasıdır. Erdoğan'a göre "kamusal alan" devlete ait değildir, "tektipin" değil çeşitliliğin olduğu yerdir, tartışmanın yaşanması gereken öncelikli alandır.¹¹ Daha sonra Arınç 15 Temmuz 2004'deki önerisini 15 Kasım 2005'te,

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nden türban aleyhinde çıkan karar üzerine yinelemiştir.

Kamusal alan kavramı, devletin içindeki taraflar arasında türban odaklı çatışmanın konusu olarak güncelliğini sürdürdüğü ölçüde, basın köşe yazılarında da yer bulmaya devam etmektedir. Sonuç olarak kavram etrafındaki tartışmalar henüz türban sorununun olgusal çerçevesinden kurtulup, diğer sivil toplum hareketlerinin çoğul zemini ile ilişki kurabilmiş değildir.

Kaynakça

- Aköz, Emre (2003a). "Özel Alan, Kamusal Alan, Mülki Alan." *Sabah*. 25 Ekim 2003.
- Aköz, Emre (2003b). "Doğrusunu İsterseniz Biraz Kızgınım." *Sabah*. 9 Kasım 2003.
- Alankuş Kural, Sevda (1997). "Türkiye'de Alternatif Kamular/Cemaatler ve İslamık Kadın Kimliği." *Toplum ve Bilim* 72: 5-44.
- Alankuş Kural, Sevda (1995). *Temsili Kamuoyu: Kamusal Alan, Kamusal İletişim, Kamular ve Kamusal Mekan*. Ankara: Yayınlanmamış Doktora Sonrası Çalışması.
- Altan, Mehmet (2003). "Türbanlıya Ekmek de Vermeyin." *Sabah*. 10 Kasım 2003.
- Arcayürek, Cüneyt (2003). "Saptırılmış Din Özgürlüğünün Arkasına Sığınmak." *Cumhuriyet*. 23 Ekim 2003.
- Arendt, Hannah (1994). *İnsanlık Durumu*. Çev. Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim.
- Barlas, Mehmet (2003). "Temci Pilavı Sevenlere Biz de Onu İkram Ederiz." *Sabah*. 13 Kasım 2003.
- Başyurt, Erhan (2003). "Anneme Çankaya'da Olduğumu Söylemeyin." *Zaman*. 2 Kasım 2003.
- Becerikli, Sema Yıldırım ve Erdal Dağtaş (2000). "Cumartesi Annelerinin Basında Yer Alışı." *Siyasal İletişim*. Süleyman İrvan (der.) içinde. Ankara: G.Ü. İletişim Dergisi Yayınları. 249-261.
- Benhabib, Şeyla (1999a). "Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru." *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*. Şeyla Benhabib (der.) içinde. Çev. Zeynep Gürata ve Cem Gürsel. İstanbul: WALD. 101-139.
- Benhabib, Şeyla (1999b). "Demokratik Moment ve Farklılık Sorunu." *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*. Şeyla Benhabib (der.) içinde. Çev. Zeynep Gürata ve Cem Gürsel. İstanbul: WALD. 11-33.
- Berkan, İsmet (2003). "Hukuksuz Özgürlük Olmaz Ama..." *Radikal*. 11 Kasım 2003.
- Bursalı, Orhan (2003). "Derin Çelişki." *Cumhuriyet*. 23 Ekim 2003.
- Cangöz, İncilay ve Emre Gökalp (2000). "İslamık Medyada Gerçekliğin Kuruluşu." *Siyasal İletişim*. Süleyman İrvan (der.) içinde. Ankara: G.Ü. İletişim Dergisi Yayınları. 169-185.
- Çelik, Nur Betül (2002). "Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem." *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Kemalizm*. Ahmet İnel (der.) içinde. İstanbul: İletişim. 75-92.
- Çetinkaya, Hikmet (2003). "Yoksulluk, Sıkmaşa, CHP." *Cumhuriyet*. 5 Kasım 2003

- Çırakman, Aslı (2002). "Bir Meşruiyet Sorunu Olarak Siyasal Adalet: Rawls ve Höffe." *Liberalizm, Devlet, Hegemonya*. Fuat Keyman (der.) içinde. İstanbul: Everest. 105-147.
- Dahlgren, Peter ve Colin Sparks (1991). *Communication and Citizenship: Journalism and the Public Sphere in the New Media Age*. London: Routledge.
- Dursun, Davut (2003). "'Laiklik' ve 'Kamusal Alan' Üzerinden İktidar Mücadelesi." *Yeni Şafak*. 13 Kasım 2003.
- Ekşi, Oktay (2003). "Bir Gereksiz Mesele Daha." *Hürriyet*. 8 Kasım 2003.
- Eley, Geoff (1992). "Nations, Publics and Political Cultures: Placing Habermas in the 19th Century." *Habermas and the Public Sphere*. Craig Calhoun (der.) içinde. Cambridge: MIT Press. 289-339.
- Erdoğan, Mustafa (2002). "Kamusal Alan ve Hukuk." *Radikal*. 3.12.2002.
- Eriç, Orhan (2003). "Türbanlıların Hik Deyicileri." *Cumhuriyet*. 15 Kasım 2003.
- Fraser, Nancy (1992). "Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy." *Habermas and the Public Sphere*. Craig Calhoun (der.) içinde. Cambridge: MIT Press. 109-142.
- Göle, Nilüfer (2000). *İslamın Kamusal Yüzleri: Bir Atölye Çalışması*. İstanbul: Metis.
- Gürbilek, Nurdan (2001). *Vitrinde Yaşamak: 1980'lerin Kültürel İklimi*. İstanbul: Metis.
- Habermas, Jürgen (2001). *İletişimsel Eylem Kuramı*. Çev., Mustafa Tüzel. İstanbul: Kabcacı.
- Habermas, Jürgen (1997). *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*. Çev., Tanıl Bora ve Mithat Sancar. İstanbul: İletişim.
- Habermas, Jürgen (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge: The MIT Press.
- Habermas, Jürgen (1995). "Kamusal Alan: Ansiklopedik Bir Makale." Çev., Nuran Erol. *Birikim* 70: 62-66.
- İlter, Tuğrul (2000). "Medya'da Fırtına Irmağı ve Akkuyu'nun Çerçevesi." *Siyasal İletişim*. Süleyman İrvan (der.) içinde. Ankara: G.Ü. İletişim Dergisi Yayınları. 119-131.
- İnce, Özdemir (2003). "Cumhuriyet Ayağa Kalk." *Hürriyet*. 25 Ekim 2003.
- Kahraman, Hasan Bülent (2003). "Mekanla Mantık." *Radikal*. 5 Kasım 2003.
- Kejanlıoğlu, Beybin (2003). "The 'Public Sphere' and the 'Problem of Information'." İstanbul: İstanbul Felsefe Kongresi'nde Sunulan Yayınlanmamış Bildiri.
- Kekeç, Ahmet (2003). "Kamusal Alan mı? Kurtarılmış Bölge mi?" *Yeni Şafak*. 4 Kasım 2003.
- Keyman, Fuat (1997). "Kemalizm, Modernite, Gelenek: Türkiye'de Demokratik Açılım Olasılığı." *Toplum ve Bilim* 72: 84-99.
- Koçak, Sevinç ve Kadriye Kalkan (1999). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Dil Derneği Yayınları.
- Korkmaz, Tamer (2003). "Türban Yasağındaki Yüksek Rakımlı Çelişkiler." *Zaman*. 22 Ekim 2003.
- Köker, Eser ve Ülkü Doğanay (2004). "Televizyonda Protesto Görüntüleri: Egemen Haber Söylemlerinde Toplumsal Eylemler." *Kültür ve İletişim* 7(2): 43-72.
- Köker, Levent (1996). "Kimlik Krizinden Meşruluk Krizine: Kemalizm ve Sonrası." *Toplum ve Bilim* 71: 150-165.

- Köker, Levent (1995). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim.
- Kubilay, Çağla (2004). "Türkiye'de Anadillere Yönelik Düzenlemeler ve Kamusal Alan: Anadil ve Resmi Dil Eşitlemesinin Kırılması." *İletişim Araştırmaları* 2(2): 55-86.
- Laclau, Ernesto ve Chantal Mouffe (1992). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*. Çev., Ahmet Kardam ve Doğan Şahiner. İstanbul: Birikim.
- Lewis, Bernard (1992). *İslam'ın Siyasal Söylemi*. Çev., Ünsal Oskay. İstanbul: Cep Kitapları.
- Mahçupyan, Etyen (1998-1999). "Osmanlı'dan Günümüze Parçalı Kamusal Alan ve Siyaset." *Doğu Batı* 5: 21-48.
- Mardin, Şerif (2002). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim.
- Merrill, Lee ve Edward Jay Friedlander (1994). *Modern Mass Media*. New York: Harper Collins College.
- Mouffe, Chantal (1999). "Demokrasi, İktidar ve 'Siyasal Düzen'." *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*. Şeyla Benhabib (der.) içinde. Çev., Zeynep Gürata ve Cem Gürsel. İstanbul: WALD. 347-363.
- Özbek, Meral (2004a). "Giriş: Kamusal Alanın Sınırları." *Kamusal Alan*. Meral Özbek (der.) içinde. İstanbul: Hil Yayın. 19-89.
- Özbek, Meral (2004b). "Kamusal Alan Kavramının Kamusallaşması ve Kamu Otoritelerinin Kamusal-Özel Alan Söylemleri." *Kamusal Alan*. Meral Özbek (der.) içinde. İstanbul: Hil Yayın. 515-527.
- Özer, Ömer (2000). "Haberde Egemen Söylemin Yeniden Üretimi: Türk Basınında Türkiye'deki İranlı Muhafiflerle İlgili Haberler." *Kültür ve İletişim* 3(2): 75-97.
- Özgür, Bahadır (2003). "Kamusal Alan Ne Yana Düşer." *Evrensel*, 8 Kasım 2003.
- Rawls, John (2003). *Hakların Yasası ve Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması*. Çev., Gül Evrin. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Selçuk, İlhan (2003). "Sezer ile Chirac." *Cumhuriyet*. 23 Ekim 2003
- Sirman, Nükhet (2006). "Türkiye'nin Kamusunda Endişe." *Amargi* 1: 19-21.
- Soner, Şükran (2003). "Geleceğimiz." *Cumhuriyet*. 23 Ekim 2003.
- Taşgetiren, Ahmet (2003a). "Hesap Dökümü." *Yeni Şafak*. 30 Ekim 2003.
- Taşgetiren, Ahmet (2003b). "Hakimin Türbanı Yok Ama." *Yeni Şafak*. 13 Kasım 2003.
- Tınc, Ferai (2003). "Baştan Böyle Dememişti." *Hürriyet*. 26 Ekim 2003.
- Ülsever, Cüneyt (2003). "Demokrasi: Bir Arada Yaşama Sanatı." *Hürriyet*. 25 Ekim 2003.
- Yavuz, Hilmi (2003). "Kamusal Alan ve Hukuk Mantığı." *Zaman*. 16 Kasım 2003.
- Yıldız, İbrahim (2003). "Provokasyon." *Cumhuriyet*. 10 Kasım 2003.
- Yılmaz, Ejder (2001). *Hukuk Sözlüğü*. Ankara: Yetkin Hukuk Yayınları.

Kamusal ve Özel Yaşamın Sınırları:

Türk Basınındaki Köşe Yazılarında Zina Tartışması

Özet:

Bu yazının amacı, "zina tartışması"ı konu alan köşe yazılarındaki kamusal/özel yaşam tahayyüllerinin eleştirel bir değerlendirmesini yapmaktır. Bu köşe yazılarında zinanın bireyin özel yaşamıyla ya da genel toplumsal çıkarlarla ilişkili olarak tanımlanmasında kamusal/özel ayrımına yönelik temel bazı varsayımlardan hareket edilmiştir. Çalışmada öncelikle, kamusal ve özel alan ayrımının tarihsel boyutlarına ve bu ayrımın yapılanma biçimine yönelik eleştirilere yer verilecektir. Ardından zinayla ilişkili olarak, liberal ve toplulukçu görüşlerin temel argümanları özel yaşam, kamusal yarar ve ortak iyi gibi kavramlar çerçevesinde ele alınacaktır. Son bölümde köşe yazarlarının zinaya yönelik görüşlerinin farklı kamusal ve özel yaşam kavrayışlarıyla nasıl eklemlendiği ve hukuki bir düzenlemeye ilişkin kamusal tartışmanın hangi noktalarda düğümlendiği sorgulanacaktır.

Anahtar sözcükler: özel yaşam, zina, kamusal akıl, toplulukçu görüş, Türk basını.

Oğuzhan Taş
Ankara Üniversitesi
İletişim Fakültesi

The Boundaries of Public and Private Life: Adultery Debate in Turkish Columns

Abstract:

This paper aims to critically appraise the notions of public/private life mentioned in the columns focusing on "adultery debate". In these columns, to define the adultery issue associated with personal life or public interest, some assumptions concerning the distinction between "public" and "private" are suggested. In the first part, the historical dimensions of public/private dichotomy will be discussed. Then, by retaining the adultery issue, the main arguments of liberal and communitarian thoughts will be argued through concepts such as; private life, public interest and common good. In the final part, columnists' reflections on adultery and the bottlenecks of public debate about this legal issue will be questioned.

Keywords: private life, adultery, public reason, communitarian thought, Turkish press.

Kamusal ve Özel Yaşamın Sınırları:

Türk Basınındaki Köşe Yazılarında Zina Tartışması¹

1
Çalışmayı titizlikle okuyup, eleştiri ve öneriler getiren Doç. Dr. D. Beybin Kejanlıoğlu'na ve Yrd. Doç. Dr. Ülkü Doğanay'a teşekkür ederim.

2
TCK'ya zina suçu maddesi, ilk kez 1926'da İtalyan yasalarından örnek alınarak girmişti. Buna göre, "bir kez bile olsa" zina yapan kadın altı ay ila üç yıl arasında hapis cezası alıyordu. Erkeğin zina suçu işlemiş sayılması içinse bir kadınla birlikte "karı-koca gibi" uzun süre yaşaması gerekiyordu. 1996'da erkeğe ilişkin madde kaldırıldı, ardından kadına ilişkin madde, Anayasa Mahkemesi tarafından eşitliğe aykırı bulunarak 1998'de iptal edildi (bakınız *Tempo*, 36(873): 19).

Bu çalışmada, yasal düzenlemelerin/yaptırımların bireyin yaşantısına nüfuz edebileceği alanın sınırlarının çizilmesinde, gündelik hayattaki yapılaşmış iktidar ilişkilerinin sorgulanmasında ve bu ilişkilerden kaynaklanan tahakkümün ortadan kaldırılmasına yönelik eleştirilerin temellendirilmesinde kavramsal bir araç olarak kullanılan, özel/kamusal alan ikiliğine ilişkin farklı kavrayışların, "zina tartışması" bağlamında eleştirel bir okuması yapılmaktadır.

59. Hükümet, 2004 yılının Ağustos ayında, Türk Ceza Kanunu'nda (TCK) yapılan değişikliklerle birlikte zinanın da suç kapsamına alınacağı yönünde açıklamalar yapmıştır. Böylece, 1 Ocak 2002'de yürürlüğe giren Yeni Medeni Kanun'la düzenlenen ve Aile Hukuku'nda boşanma gerekçeleri arasında sayılan zina, TCK kapsamında suç olarak tanımlanacak ve evliliğin taraflarının yapacağı şikâyete bağlı olarak hapis cezasına konu olacaktı.² AKP hükümeti daha sonra zinaya yönelik yeni düzenlemeden vazgeçtiğini açıklamıştır. Ancak bu dönemde zina meselesi basında yoğun biçimde tartışılmıştır.

Türkiye'de son yıllarda "türban meselesi" bağlamında sıkça gündeme gelen özel/kamusal alan ayrımı, zina tartışmasında da benzer biçimde karşımıza çıkmıştır. Zinanın "suç" olarak tanımlanıp tanımlanamayacağına ve devletin bireyin yaşamına ne ölçüde müdahale edebileceğine ilişkin değerlendirmelerde, "özel olan" ve "kamusal olan"a yönelik karşıt bakış açıları görünürlük kazan-

muştır. Zinanın yol açtığı sonuçların, bireysel mi yoksa toplumsal bir nitelik mi taşıdığı, özel yaşamın sınırlarının nerede başladığı ve bunlarla bağlantılı olarak zinanın nasıl bir hukuksal çerçeve içinde ele alınması gerektiği yönündeki soruları yanıtlama çabası, özel/kamusal ayırımına ilişkin farklı kavrayışları görünür kılmıştır.

Farklı tarihsel dönemlerde ve/veya farklı sosyo-ekonomik ve kültürel bağlamlarda, özel ve kamusal arasındaki çizgilerin çekilme tarzı, toplulukların siyasal, ekonomik ve kültürel örgütlenmesinde, kadın ve erkeğin toplumsal rollerinin dağıtımında, atfedilen roller doğrultusunda topluluğun kurumlarının oluşturulmasında ve iktidar ilişkilerinin kurumsallaştırılmasında önemli bir işlev üstlenmiştir. Özel/kamusal ayırımında çizginin nerede, ne uğruna, nasıl çizileceği, toplumsal iktidar ilişkilerinin parametrelerinin belirlenmesinde ve meşrulaştırılmasında etkili olmuş, toplumsal iktidarın kurucu öğeleri, özel/kamusal ayırımını da yapandırmıştır.

Erkeğin ve kadının toplumsal rolleri, aile, evlilik, birey hakları, özel yaşam, toplum çıkarı gibi kavramlar zina tartışmasında sıkça öne çıkmıştır. Bu nedenle çalışmanın ilk iki bölümünde ancak birinin ötekine göre konumlanmasıyla tanımlayabildiğimiz özel/kamusal ikiliğinin tarihsel seyrine ve feminist düşüncenin bu ayırımının yapılanma biçimine getirdiği eleştirilere odaklanılacaktır.

3
Siyasal teorideki
communitarian terimi,
Türkçe'de "komüniterci"
ya da "cemaatçi"
sözcükleriyle de
karşılır.

Düzenin meşruiyetinin sağlanmasını ve toplumsal yapının devamlılığını amaç edinen bir hukuk sistemi içinde, bireyin özel yaşam hakkını topluma karşı nasıl öne sürebileceğini ya da tersinden söylessek, topluluğun ortak çıkarlarını korumak için özel yaşamın ne ölçüde gözardı edilebileceğini kuramsallaştıran yaklaşımlar, zina tartışmasında öne sürülen görüşleri ayırmalaştırabilen bakımından önemlidir. Bu amaç doğrultusunda üçüncü bölümde, özel yaşam hakkının liberal bir savunusunu yapan Jean L. Cohen'in, özel yaşamın kısıtlanabilirliğini öne süren toplulukçu (*communitarian*)³ eleştiri geleneğinin ve adil-akılcı bir toplum düzeni arayışı "kamusal akıl" kavramında billurlaşan John Rawls'un yaklaşımları tartışılacaktır. Zinanın bu temel tartışmalarda nasıl bir çerçeveye oturduğuna ilişkin genel bir değerlendirmenin ardından dördüncü bölümde, zina düzenlemesini ele alan köşe yazılarında kamusal/özel yaşamın nasıl kavrandığı ve hükümetin düzenlemesini destekleme/karşı çıkma gerekçelerinin hangi söylemlerle eklemlendiği sorgulanacaktır.

Türkiye'de çoğunluğu oluşturan kesimin kültürel, ekonomik ve zamansal kısıtlılıkları, medyayı kültürel ve düşünsel birtakım ihtiyaçların giderilmesinde birincil konuma taşımıştır. Yukarıdaki tespiti televizyon örneğinde somutlaştıran çalışmasında Sevilay Çelenk, televizyonun Türkiye'de "hakiki değeri"nin ötesinde bir anlama sahip olduğuna dikkat çeker (16). Bu önem halkın kültürel ve ekonomik koşullarının elverişsizliğiyle ilişkilidir. Türk toplumunun diğer kültürel üretim alanlarıyla zayıf bir bağı olması nedeniyle medya, Peter Golding ve Graham Murdock'un ifadesiyle, "bireylerin dünyayı anlamlı kıldıkları imgeleri ve söylemleri düzenlemede" öncül bir referans çerçevesi oluşturmaktadır (49). Böyle bir konumlanış içinde yalnızca görsel medyanın değil, köşe yazarlarının da önemli bir yeri olduğu düşünülmektedir. Çalışmada, köşe yazılarına odaklanması bu yazarların toplumsal düzeydeki etkinliğinin artışıyla ilişkilidir. 1980 sonrası basınının yeniden yapılanma sürecinde, gazete içeriklerindeki değişimin önemli bir göstergesi köşe yazarlarının sayısındaki artıştır (Bali, 2002: 230). Görüş çeşitliliğini destekleme gerekçesini ön plana çıkartan

gazeteler, aslında okuyucularını artırmanın bir yolu olarak köşe yazılarına daha çok yer ayırmaya başlamıştır. Okurların elektronik posta gibi uygulamalarla köşe yazarlarıyla olan etkileşimlerini artırması (233) ve bu yazarların bağlı oldukları medya gruplarının televizyon, radyo ve dergilerinde de sıkça görünür olmaları, “kanaat önderi” konularını güçlendirmiştir. Köşe yazarlarının bu ayrıcalıklı konumu, zina tartışmasının izini köşe yazıları üzerinden sürmenin gereğini oluşturmaktadır.

Çalışma kapsamında; Türkiye’de yayınlanan ulusal gazeteler arasından ideolojik farklılıkları dikkate alınarak 5 gazete seçilmiştir. Genel bir kategorileştirmeye sıralarsak bu gazeteler, ekonomik liberal çizgideki *Hürriyet* ve *Milliyet*, liberal ancak sosyal demokrat vurgular taşıyan *Radikal* ve İslamcı-sağ görüşe yakın duran *Yeni Şafak* ve *Zaman*’dır. Değerlendirmeye alınacak nüshaların belirlemede temel ölçüt, zina tartışmasının yükseldiği dönemde bu konuyu ele alan tüm köşe yazılarının kapsamasıdır. Bu köşe yazıları gazetelerde, 29 Ağustos-23 Eylül 2004 tarihleri arasında yoğun biçimde yer bulmuştur.

Özel/Kamusal: Zorunlu Birlikteliğin Tarihsel Gerilimi

Kamusal/özel ayrımı, uzun bir tarihsel süreç içinde dönüşüme uğramış, farklı toplumsal yapılar içinde farklı anlamlar ifade etmiştir.⁴ “Kamusal” ve “kamu” kavramlarının günlük dildeki kullanımı, bunların kimi zaman birbirleriyle uyumayan çok çeşitli anlamlara sahip olduklarını göstermektedir (Habermas, 2003: 57). Örneğin Türkiye’de, resmi ideolojinin kamu kavramı, devletin dışında oluşmuş bir sivil alandan çok, devlet himayesinde, devletin kontrolünde varolmuş bir alanı tarif etmektedir. Nurdan Gürbilek’e göre (63), Türkiye’de sivil toplum geleneğindeki zayıflık ve yurttaşların görünürlük kazanabileceği alanların kısıtlanmışlığı, kamusal işlevi atfedilecek bir alan olarak karşımıza devlet otoritesi ve kurumsal yapılarla örülü bir iktidar alanı çıkarır. Bu anlamda “kamu” devletin karşısında değil, onunla birlikte

4 Richard Sennett (32), “kamusal” ve “kişisel” sözcüklerinin tarihinin, Batı kültüründeki kamusal/özel ikiliğinin geçirdiği dönüşümü anlamak için temel bir önem taşıdığını söyler. “Kamu” sözcüğünün İngilizce’de bilinen ilk kullanımı “kamu”yu toplumun çıkarı ile bir tutmaktadır. Daha sonra buna, “genel gözleme açık ve ortada olan” şeklinde yeni bir vurgu daha eklenmiştir. 17. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise, “kamu” ve “özel” karşıtlığı bugünkü kullanımlarına benzer bir biçim almaya başlamıştır. “Kamusal” sözcüğü herkesin denetimine açık olan, “özel” ise kişinin ailesi ve arkadaşları ile sınırlanan bir yaşam bölgesi anlamına gelmektedir.

ya da onun gözetiminde olan; devletten ayrı düşünilemeyen bir alandır.

Aksu Bora'ya göre, kamusal alan-özel alan ayrımı, tüm bir düşünce tarihinin üzerine oturduğu birkaç yapıtaşından biridir (86). Bu kavram ikilisi, esas olarak iki ayrıma karşılık gelmektedir: Devletin alanı/toplumun alanı veya ev alanı/ev dışı alan. Her iki durumda da devlet, tanımı gereği kamusal; aile, ev ve mahrem hayat ise yine tanımları gereği özel sayılmaktadır (85-86).

Toplumsal yaşamı, özel ve kamusal olmak üzere iki farklı alana bölme düşüncesinin ilk tarihsel örneği Eski Yunan demokrasisinde karşımıza çıkar. Modern insan, özel alanı daha doğal, daha özgür bir alan olarak görmeye, kamusal alanı ise zorunluluklar ve görevler alanı olarak tarif etmeye daha yatkınken (Gürbilek, 2001: 56), ayrımın ilk kez belirginlik kazandığı Eski Yunan'da tersi bir durum söz konusudur. Zorunluluklar özel alanı (zor ve şiddet de bu alana içkindir), özgürlükler ise kamusal alanı tanımlayan işlevlerdir (Arendt, 1994: 47-51). Eski Yunanlılar için ev (*oikos*), insanın kendini yeniden üretmesini sağlayan ev hayatının, çalışmanın, "ekonomi"nin; polis ise zorunluluktan (ekonomiden-iş ve emekten) bağımsız olan siyasal eylemin alanıdır. Ancak, bireylerin (erkeklerin) görünürlük kazandığı, siyasal eylem yoluyla "özgürleştiği", eşitlik ve özgürlüğün alanı polis'e geçiş, aynı zamanda nüfusun "çoğunluğunu" oluşturan eşit olmayanların (kadın ve çocuklar) varlığını ve özel alana içkin bir eşitsizliğin kabulünü gerektirmiştir (Gürbilek, 2001: 56).

Hannah Arendt, Eski Yunan'da ancak kadınların ve kölelerin "ev"e kapatılmışlığıyla olanaklı kılınmasına karşın, özel/siyasal karşıtlığı içinde özgürlükçü bir varoluş imkânının türediğini düşünür (54). Ona göre, modernite koşullarında özel ve siyasal ayrımının silikleşmesi ve "toplumsal"ın yükselişiyle ortadan kalkan imkân budur. Hane ve ekonomik etkinlikler kamu alanına çıkınca, ailenin özel alanına dâhil olan tüm meseleler "kolektif" bir niteliğe bürünür. Toplumsalın yükselişiyle birlikte özel alandaki meseleler de kamu alanına çıkmış ve "mahrem"i korumak siyasal bir olgu haline gelmiştir.

Burjuva toplumundaki kamu-özel ayrımı daha farklı bir bölünmeye karşılık gelir. Modern şehirde kamu, devlet iktidarının dışında, alınıp satılan mallar aracılığıyla oluşmuş bir alanı tarif etmeye başlar. Gürbilek'e göre, şehirlerde servet birikimi ve ortak çıkarları olan ayrı bir orta sınıfın oluşmasına paralel olarak hem devletten ayrı bir kamu alanı hem de ayrı sürecin sonunda kamu alanına mesafesiyle tanımlanan bir özel alan oluşmuştur. Hatta bu ayrım çizgisi giderek tüketim/üretim, boş zaman/iş, ev/işyeri ve sonunda yatak odası/evin diğer odaları arasında da geçerli bir hal almıştır (57-58).

"Kamusal İnsanın Çöküşü"nde (2002) özel/kamusal ayrımı ile şehir hayatının gelişimi arasındaki bu koşutluğa dikkat çeken Sennett, halkın etkileşimine olanak sunan kamu alanının geri çekilişini, 19. yüzyılda sanayileşmenin şehir hayatı üzerindeki ağır etkilerinin sonucu olarak görür. Bu yüzyılda özel yaşam, kamu yaşamından daha üstün ve sahici bir alan olarak görülmeye, kamu yaşamı da ağır çalışma koşullarına göndermede bulunan görevler ve "zorunluluklar" alanı olarak kavranmaya başlanmıştır (aktaran Gürbilek, 2001: 59-60).

Eski Yunan'dan başlayarak 19. yüzyıla kadar ancak bazı noktaları vurgulayabildiğimiz bu anlatı içinde, değişime direnen iki temel unsur vardır; birincisi, kamusal/özel ayrımı farklı biçimlerde de olsa varlığını korumuştur. İkincisi, Eski Yunan'da görüldüğü gibi, kamusal alandaki genişleme ve özgürleşim vaadi ancak bazılarının verili sınırlandırılmışlığı ve özel alana içkin kabul edilişle mümkün kılınmıştır. Bu bağlamda Şeyla Benhabib (1999: 132), Arendt'in, iş ve emek gibi belli faaliyet tiplerini ve bunun uzantısı olan ekonomik meselelerin çoğunu özel alana havale ettiğini, bu faaliyetlerin ve iktidar ilişkilerinin de kamusal çekişme meseleleri haline gelebileceklerini gözden kaçırdığını söyler.

Liberal toplum tasavvuru içinde de erkeğe, hem aile reisi, hem de kamusal alanda eyleyen bir özne olarak ikili bir rol atfedilmiş; buna karşılık kadın "doğası gereği", aile düzenini koruma ve bireyleri yetiştirme rolüyle özel alanda bırakılmıştır. Liberal

5
Marx'ın önerdiği çerçevede, kamusal alanın eleştirisi ve denetimi, özel alanın daha önce üretim araçları üzerindeki mülkiyetlerinden dolayı özel şahıslara bırakılmış olan kısmını da kapsayacak şekilde genişler (bakınız Habermas, 2003: 235). Bu alan, Marksizmin kavramsal çerçevesinde öncelikli bir yeri olan emeğin alanıdır.

anlayışın, eşitlik ve özgürlük gibi kavramlara ilişkin tanımlamalarının temelinde siyasal toplum (devlet/kamu alanı) ve "özgürlüğe müdahalenin özel bir doğrulama gerektirdiği" sivil toplum (toplum/ev içi alan/özel alan) arasındaki karşıtlık yatar (Köker, 2005: 540-541).

Marx, liberal sistem içindeki kamusal/özel ayrımının, özel mülkiyete dayalı toplum yapısının ancak böylesi bir karşıtlık içinde kurabilecek olmasıyla ilişkili olduğuna dikkat çekmiştir. Bu nedenle, burjuva kamusalının içkin diyalektiğinin (özel/kamusal ayrımı ve özel mülkiyetin doğası) eleştirisinden yola çıkarak, kamusal alan ile özel alan arasındaki klasik ilişkinin tersine döndüğü karşıt bir modelin sosyalist nitelikli sonuçlarını türetmiştir (aktaran Habermas, 2003: 235).⁵ Özel alan/kamusal alan kavramsal ikilisine yönelik ikinci büyük eleştiri dalgası ise, ev/ev dışı alanlar arasındaki ayırmadan yola çıkan kadınlardan gelmiştir (Bora, 1997: 86). Marksizmin dikkat çektiği özel alandaki emek sömürüsü, toplumsal tahakkümün işleyiş biçimi ve özel/kamusal ayrımının ideolojik boyutu, 20 yüzyılın ikinci yarısında feminist eleştirinin de uğrakları olmuştur.

Feminist Eleştiri ve Kamusal Tartışmanın Gündemi

Feminist kuramcıların kamusal/özel ayrımına yönelik eleştirel ilgisinin gerekçesi, varolan toplumsal düzendeki iktidar örüntülerinin yeniden üretiminde ve meşrulaştırılmasında, bu ayrımın yapılanma biçiminden kaynaklanan sorunlar olduğunu düşünmeleridir. Feminist teori ailenin, kişilik gelişiminin alanı olduğu görüşünden uzaklaşarak, özel alanı cinsel eşitsizliğin, ücretsiz işgücünün ve toplumsal dışlanmanın alanı olarak tanımlamıştır (Landes, 1998: 1).

Batı siyasal düşünce geleneğinde, kamusal ve özel alanlar arasına çekilen ayırım çizgisi, kadınların ve ev işi, çocukların beslenmesi, bakımı gibi tipik olarak kadınlara düşen faaliyet alanlarının "özel" bölgeyle sınırlandırılmalarına hizmet etmiştir (Ben-

habib, 1999: 152). Nancy Fraser'a göre (127), ev içi mahremiyet retorığı, kimi meseleleri ve çıkarları kişiselleştirmek ve/veya "ailevileştirmek" yoluyla kamusal tartışmadan dışlamayı hedefler; böylece bu sorunlar özel-ev içi veya kişisel-ailevi meseleler olarak kamusal-politik mesele ve çıkarlara karşı ayırt edilmiş olur.

Joan B. Landes (4), kamu ve özel arasındaki karşıtlığın, günümüzdeki liberal ve cumhuriyetçi argümanların da ayırıcı özelliklerinden biri olduğunu düşünür. Liberaller, mahremiyeti özgürlükle ilişkilendirerek özel alana bir değer atfetmekte; diğer bireylerin ve devletin müdahalesine karşı bireyin mahremiyet hakkını savunmaktadır. Buna karşın cumhuriyetçiler, mahremiyeti ve özel alanı beden ve onun ihtiyaçlarıyla bağlantılı sayarak, başkalarından gizlenerek görülecek işlerin alanı olarak ele almakta; kamusalılığı da özgürlükle ve diğerleriyle birlikte hareket ederek "ortak iyi"nin arayışıyla ilişkilendirmektedir. Landes, feminizmin bu iki gelenekten herhangi birine kolaylıkla dâhil edilemeyeceğini savunur:

...Her ne kadar, cumhuriyetçiler gibi kamusal katılıma vurgu yap-salar da bireysel özgürlüğün içeriğini genişletmenin de gerekliliğine inanırlar. Özel alana politik bir önem atfederek bu alana odaklanan feministler, insan bedenine ve cinselliğe dayalı meseleleri kamunun görüş alanının dışında tutmanın sonuçlarıyla mücadele eder, özgürlüğün geleneksel tanımlarını eleştirerek hem liberallerin hem de cumhuriyetçilerin kamusal ve özel ayrımlarına karşı çıkar. (5)

Benhabib'in eleştirisi ise özellikle Bruce Ackerman'ın geliştirdiği "liberal diyalog" modeline ve modelin temelinde yer alan "söylemsel kısıtlanım" ilkesine yöneliktir. Ackerman kamusal tartışmanın gündeminde yer alacak konuların genel kamunun "ortak" sorunları olması ve bu doğrultuda "ortak iyi" arayışına girilmesi gerektiğini söyleyerek, bireylerin kendi iyi tasarımlarını ve özel meselelerini kamusal diyaloga kapatır (aktaran Benhabib, 1999: 132). Böyle bir kısıtlanım içinde örneğin, ahlaki ya da yasal boyutlarıyla zina, "özel hayatın mahrem meseleleri" olarak kamusal tartışmanın dışında mı kalmalıdır? Ya da Benhabib'in (1999: 139) örneklendirdiği kürtaj, pornografi, hane içi şiddet gibi sorun-

lar nasıl bir nitelik taşımaktadır? Yazara göre bu sorunların niteliğini tanımlamamıza yardım edecek olan tam da açık gündemli bir kamusal diyalogdur. Benhabib, "ahlaki açıdan yanlış olduğuna inandığımız görüşleri bir kamusal sorun haline getirmek ve başkalarını kendi görüş açılarımıza çekmekten neden sakınacağımız" sorusunu sorarken (1999: 132), Fraser da, kamusal ve özel sayılan alanlara ilişkin verili ve baştan belirlenmiş sınırların olamayacağını, neyin ortak, kamusal bir mesele olarak görüleceğine zaten söylemsel mücadele sonucunda karar verileceğini savunur (124). Bu görüşlerin doğal sonucu, hiçbir konunun peşinen tartışma sınırlarının dışında bırakılmayacağıdır. Landes'e göre (3) tam da bu noktada feminist politika, özel yaşamın ve mahremiyetin "özel" niteliğini zedelemeyen, özel ve kamusal arasındaki ayırmadan kaynaklanan eşitsizliklerin tartışılmasını önermiş; özel ve kamusalı birbirinden ayıran çizgilerin sürekli olarak yeniden müzakere edilebilirliğini ve edilmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Özel alanın en güçlü savunusu, ancak özel meseleleri gün ışığına çıkararak mümkün kılınabilir. Fraser'ın da vurguladığı gibi, kamusal ve özel alanı ayıran çizgiler, herkese aynı uzaklıkta değildir. Kimileri bu çizgiyi çizmekte ve varolan mesafeyi korumakta diğerlerine göre daha fazla iktidar sahibidir (aktaran Landes, 1998: 3). Bu bağlamda, feminist kuramcılarının yaptığı, özel/kamusal ayırımının evrensel geçerliliği olup olmadığını, verili bir zaman kesitinde ve mekânda, bu ayırımın nasıl belirlendiğini, kurulduğunu ve bozulduğunu anlamaya çalışmak olmuştur.

Özel Yaşam Hakkı, Toplumsal Düzen ve Hukuk

Liberal hukuk sistemi içinde özel yaşamın sınırlarına odaklanan tartışmalarda öne çıkan sorun, bireyin yaşantısının hangi yönlerinin özel ya da kamusal bir nitelik taşıdığına belirlenmesidir. Liberal sistemin bireysel özerkliğe ve özel hayatın "dokunulmazlığına" yaptığı güçlü vurguya karşın, sistemin özünde, eşitsizlikleri ve toplumun bazı üyelerinin adalet yönündeki taleplerinin geri planda bırakılmışlığını yeniden üreten mekanizmaların

varlığı, idealist sayılıtlarla yasal pratikler arasındaki derin uçurumu açığa çıkarmıştır. Peki, liberal hukuk sisteminin eşitsizlikleri giderici yönde ıslah edilmesinde düzenlemeye konu olacak “özel yaşam meseleleri” neler olmalıdır? Popüler bir ifadeyle söylersek, devlet özel yaşama ne ölçüde müdahale edebilmelidir? Özel alanda olup bitenler, toplumdaki yapısal bir eşitsizliğin kaynaklarını oluşturuyorsa özel alanın tümüyle aydınlığa çıkarılması, özel ve kamusal arasına çekilen çizgilerin feshedilmesi gerekmez mi? Ancak, böyle bir müdahale, özel yaşamın kuşatılması ve bireysel ilişkilerin tümüyle denetim altına alınması sonucunu doğurmayacak mıdır? O halde, tüm bu kaygıları bir arada giderecek bir yaklaşım nasıl temellendirilmelidir? Bu türden eleştirileri büyük ölçüde kabul etmekle ve desteklemekle birlikte özel yaşamın bireysel bir hak olarak savunusu hala mümkün olabilir mi?

Bireysel Varoluş Alanı Olarak Özel Yaşam

Jean L. Cohen, “özel yaşam” söylemini eleştirmekle birlikte, birey özerkliğini koruyucu bir sınır koyma kaygısıyla, kavramı tümüyle reddetmek yerine gerçekleştirilebilir bir ilke olarak “özel yaşam hakkı”nı savunur. Cohen, ayrımlaşmış bir kamu anlayışıyla karşılıklı ilişkiyi gösterebilecek ilksel bir özel yaşam kavramı oluşturmaya ve özel yaşam hakkı içinde, hiçbir demokratik kamu bileşeninin bir arada yer veremeyeceği farklılık düzeylerine yönelik korumalar sunmaya dönük bir yaklaşımı savunur (274-275).⁶

Cohen'den özetlersek; özel yaşam hakkı, bireyi çevreleyen korumalı bir alana işaret eder; bireyin çevresinde gözle görülmez bir kalkan oluşturur. Fakat bu, toplum dışı bir bireysellik kavrayışı getirmez. Tam tersine kişiliği koruyan özel yaşam hakları, toplumsallaşmış bireylerin bütünlüğünü ve dokunulmazlığını koruyan bir sınır sağlar. Benzer biçimde bu, özel hayat meselelerini kamusal tartışmadan tümüyle çıkarmayı da amaçlamaz. Nihayetinde, özel yaşam başlığı altında ne tür bir içeriğin yer alacağı sorusuna, siyasal bir müzakere ve karar süreci içinde yanıt bulunacak-

6

Cohen'in temel izleğini, ABD'de kürtaj hakkına ilişkin görüşler oluşturmaktadır. Bu tartışmayla birlikte ABD Yüksek Mahkemesi'nin gündemine gelen diğer bir mesele de doğum kontrol haplarının evli olmayan çiftler tarafından kullanılıp kullanılmayacağı olmuştur.

tır. "zel yaşam hakkı"na dâhil olacak kişisel ilgiler, toplumların kültürel anlamlandırmalarına, etik görüşlerine, verili bir zamandaki özel yaşam pratiği alanını/anlayışını oluşturan kültürel normlar, kodlar ve toplumsal ilişkilerle ilgili yürütülen müzakere nin sonuçlarına bağlıdır (293-296).

Özel yaşam hakkından yararlanmak, bireyin yaptığı tercihlerle ilgili "kişisel" nedenlerini açıklamaya ya da içinde yaşadığı topluluğun nedenlerini veya değerlendirmelerini, kendi nedenleri ve değerlendirmeleri olarak kabul etmeye zorlanamayacağı anlamına gelir. Bu alanda devlet, bireyin eyleme yönelik nedenlerinin kaynağını veya özgül içeriğini belirleyemeyeceği gibi, birey de kamusal erke, seçimlerinin onaylanmasına dönük bir gerekçe lendirme sunma zorunluluğunda değildir. Yapılan seçim konusunda "sorumluluk" duyulacak olan kamu otoritesi değil, özel şahıslardır.

Bireysel yaşam hakkı savunusunun temelinde, "birey" olmakla ilişkili görülen beden üzerindeki denetim hakkı da vardır. Goffman'a göre (aktaran Cohen, 1998: 297), bireyin bedeni üzerindeki kontrol yetkisi ve bedenini nasıl kullanacağı sorusu, benlik gelişimi açısından önemlidir. Yine zinayı göz önüne alarak değerlendirirsek, beden üzerindeki özerk denetim hakkı başkalarınca tanınmadıkça ve zina evliliğin taraflarına yönelik mahrem bir sorun olarak görülmedikçe kişisel haklar da tehlike içinde olabilir mi? Peki zina, bütünüyle özel şahıslar arasındaki bir sorun mudur, yoksa sonuçları itibariyle toplumsal bir yan taşır mı? Toplulukçu eleştirinin bu sorulara verdiği yanıt, özel yaşam hakkının sorgulanması çerçevesinde şekillenir.

Özel Yaşamın Toplulukçu Eleştirisi

Sosyal teoride liberalizmin kavranış biçimindeki çoğulluk, liberalizm eleştirilerini de çeşitlendirmiştir. Bu eleştirel akımlardan yalnız biri olan toplulukçu görüş belli ölçülerde muhafazakrlıkla rtmektedir (Mulhall ve Swift, 1992: viii-ix). Toplulukçu g-

rüş daha geniş bağlamda değerlendirilebilecek olan muhafaza-kârlığın bir değişkesidir. Anglo-Amerikan siyasal geleneğinde, yasal sistem içindeki tartışmalarla gelişen bu yaklaşım, ahlaki ve dinsel değerlerin korunmasının önemi çerçevesinde bir liberalizm eleştirisi yapmaktadır. Bu eleştirel pratik, liberal haklar ve değerler arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlama üzerine vurgu yapar ancak bu "sistemin" tümüyle reddi anlamına gelmez.⁷

Toplulukçular, aile ve aile değerlerine büyük önem attıkları için kürtaj, evlilik dışı çocuk doğurma ve cinsel ilişki gibi konuların özel yaşam hakkı olarak değerlendirilmesini, bireyseli değerleri topluluk değerlerinin önüne geçirdiği için eleştirir. Özel yaşam hakkına yönelik en bilinen toplulukçu eleştiri, Michael J. Sandel'den gelmiştir. Sandel'in 1982 tarihli çalışması *Liberalism and the Limits of Justice* toplulukçu görüşün adlandırılmasındaki temel çalışmalarından biri olarak kabul edilmektedir (Mulhall ve Swift, 1992: 40). Sandel'e göre (521), liberal hukuk sistemi içinde birey özerkliği ile ilişkilendirilmek istenen kürtaj ve eşcinsellik gibi pratikler, ahlaki boyutları göz ardı edilerek ele alınamaz. Sandel, liberal ve çoğulcu anlayışın, ahlaki ve dini değerlerin önüne adalet gerekçesini öne sürerek set koymasına ve yasaların toplumda "yarışan" iyi yaşam kavrayışlarına karşı tarafsız olması gerektiği görüşüne karşı çıkar. Toplulukçu yaklaşıma göre, özel yaşam hakkı insanları, yaşamlarını istedikleri gibi yönlendirmeleri konusunda serbest bırakmak için değil, evlilik kurumunu ve onda gerçekleşen insani yararları onaylamak ve korumak için savunulabilir.⁸ Özel yaşam hakları konusunda liberal bir modelin benimsenmesini eleştiren toplulukçular, anayasal güvence altına alınan bireysel özel yaşam haklarının, topluluk değerlerini ve dayanışmayı zayıflatıldığını, bireyleri devlet iktidarından koruma aracı olmayı amaçlarken, modern toplumdaki parçalayıcı ve bireyselleştirici eğilimleri güçlendirdiğini savunur.

Moore'a göre (545) "Sandelci" yaklaşımın temelinde, ahlak ve hukuk arasındaki ilişkiye yönelik temel bir sayılı vardır. Sandel'e göre zaten, yasa yapıcıların kararları kendi ahlak yargılarının

7 Türkiye'de ise muhafazakâr düşüncenin seyrine baktığımızda, dinsel öğretilerin topluluğun kurum ve kurallarının belirleyici unsuru olmasını savunan "irticai" akımların hala etkili olduğu söylenebilir. Ancak Nuray Mert'e göre (2005: 319-320) muhafazakâr düşünce, 50'li yıllarda öne çıkan, dinin toplumsal hayat içindeki sınırlarını çizme gayreti içerisinde kendine daha ılımlı bir yol bulmuştur. Dini katı bir pozitivist anlayışla tümüyle reddedenlere karşı, onun varlığını ve önemini kabul edip, toplumsal hayat içinde ve devletle ilişkisinde sınırlarını yeniden tanımlama gayreti, alternatif bir yaklaşım doğurmuştur.

8 Örneğin, Sandel ve Glendon bu argümana dayanarak doğum kontrol haplarının evli olmayan bireylere dağıtılmasına karşı çıkar. Çünkü bu durum, özel yaşam hakkına sahip olanları, evliliğin taraflarından birey sıfatını taşıyan kişilere uzanacak ölçüde genişleterek "toplulukçu değerleri" bireysel çıkarların gerisine itmektir (Cohen, 1998: 280).

9
Poole'un, "Ahlak ve Modernlik" çalışmasında modern kamusal hayatın başat biçimleri olarak saydığı ve ayrıntılarıyla açıkladığı piyasa, üretimin kapitalist örgütlenişi ve bürokrasi gibi liberal toplum kategorileri cemaat fikriyle temelde uyumsuz.

dan bağımsız şekillenemez. Başka bir deyişle, yasalar, ahlaki ilgilere bütünüyle soyutlanamaz ve değer-yansız (*value-free*) bir yapı arz edemez. Moore, Sandel'in yaklaşımındaki temel sorunun oldukça sınırlandırıcı bir liberalizm tanımı yapması ve ahlaki değerlerin benimsenmesindeki gönüllülük (*voluntary*) ilkesini gözardı etmesi olduğunu savunur. Cohen ise (276), toplulukçuların görüşlerinin temelinde, bireyin (ben'in) atomcu bakış açısından, bir hasım gibi algılanışın yattığını düşünür.

Toplulukçu görüş çerçevesinde cevaplanmaktan kaçınılamayacak bir soru topluluğun değerlerinin belirlenmesinde nasıl bir yol izlenmesi gerektiğidir. Ross Poole'a göre (124) yakın dönemde, Sandel gibi liberalizmin toplulukçu eleştirmenleri, bir topluluk (cemaat) nosyonu tanımlamak konusunda hayli mesafe katetmiştir. Ancak, topluluk nosyonunun sorunu muğlâklığı değil, elde hazır bulunmamasıdır.⁹ Toplulukçular, liberal sistemin hesaplaşmak zorunda kaldığı "değer-bağımsız bir toplumda değerlerin yeri" sorunundan kaçınarak "liberalizm" kavramına ilişkin belirsiz bir tavır sergilemektedir. Poole (124), birçok liberalin bu türden kavramları aşırı muğlâk oldukları gerekçesiyle reddettiğine dikkat çeker. Örneğin Rawls, açıklıktan uzak, tanımlanmamış bir cemaat kavramına yaslanmak ya da toplumun üyelerinin birbirleriyle girdikleri ilişkileri içinde üyelerden ayrı ve onların üstünde "kendine ait hayatı olan" bir bütün varsaymak istemez (aktaran Poole, 1993: 124). Rawls'un cemaat nosyonunu reddi, "siyasal iyi" ve "kamusal akıl" kavramlarıyla bütünleştirdiği liberalizm anlayışıyla ilişkilidir.

Kamusal Akıl ve Özel Yaşamın Siyasal Değeri

Rawls'daki "siyasal iyi" kavramı, toplumdaki mevcut iyi anlayışlarından farklı olarak, ideolojik ve dinsel içeriği olmayan bir anlayışı yansıtır. Buna göre, siyasal iyi, hiçbir öğretilerden kaynaklanmamalıdır. Herkes, eşit ve özgür olarak kendi iyisini tanımlayıp, onun peşinden giderken siyasal iyi, bu çoğul iyi anlayışlarına

sınırlar koyar. Rawls'un düşüncesinde bireysel haklar, genel bir iyi anlayışının ve diğer "mükemmeliyetçi" değerlerin üstünde yer alır (aktaran Çırakman, 2002: 111-113).¹⁰

Siyasal iyi için verilen mücadele ancak "kamusal aklın" kullanımıyla mümkündür. Ancak, Rawls'a göre, demokratik bir toplumda kamusal aklın kullanılması belirli konularda müzakereyle sınırlanır. Bunlar anayasal temeller ile ilgili meseleler ve temel adalet sorunlarıdır (aktaran Benhabib, 1998: 113). Kamusal akıl modeli, böylesi sınırlı bir gündemden yola çıkar; adalet talepleri kendini siyasal alanla sınırlamalı, siyasal hayat için gerekli olan ilkeleri öne sürmeli ama yaşamın diğer alanlarında geçerli olma iddiasında bulunmamalıdır (Çırakman, 2002: 112). Kamusal akıl oluşturacak söylemler, kişisel görüşlerden, çıkar gruplarının görüşlerinden ya da dini öğretilerden kaynaklanmamalıdır. Rawls'a göre bunlar, kamusal akıl için makul bakış açıları değildir.

Böyle sınırlı bir gündemde ortak iyi anlayışıyla örtüşmeyen bireysel iyi tasarımları ve bunlar için verilecek mücadele tümüyle kamusal aklın dışında mı kalmalıdır? Bu sorunun yanıtı, hem evet, hem de hayırdır. Rawls, kamusal akıl kullanımının asıl alanı olarak devleti ve yasal kurumları gördüğü için sorunun yanıtı olumsuzdur. Ancak Rawls'un kamusal olmayan aklın alanı olarak ayırt ettiği "artalan kültürü" geçirgenliğe izin veren bir yapı arz eder. Bunun anlamı, bireysel iyi tasarımlarının, "siyasal değer" taşıdığı zaman kamusal akıl üzerinde etkide bulunabileceğidir. Çırakman'a göre (122), Rawls'un "artalan kültürü" vurgusu, bireylerin kendi iyileri için kamusal mücadele edebilmeleri için imkân yaratmıştır. Böylece, kamusal olmayan akıl da kamusal akli yaratmaya katkıda bulunabilecektir.

Rawls'un çizdiği çerçevede temel izlediğimiz olan zina nereye oturur? Zina, tümüyle artalan kültürüne ait, kamusal aklın dışında kalması gereken bir sorun mudur? Toplumda, ailenin düzenine ve devamlılığına atfedilen önem ve evliliğin taraflarının hakları düşünüldüğünde, tüm vatandaşları ilgilendiren siyasal ikinin arayışında zinanın tartışılması da bir uğrak olamaz mı?

10

Rawls'a göre, haklar, ancak şu iki koşulu bir arada sağladığı zaman geçerlilik kazanabilir: Eşitlik ilkesi ve fark ilkesi. Eşitlik ilkesi, herkese eşit hak ve özgürlükler tanırken, fark ilkesi bu hakların etkin kullanımını sağlamak için vardır. Birey, yeterli biçimde düzenlenmiş "eşit" hak ve özgürlükleri kullanma hakkına sahip olmalı ve eşit siyasal özgürlüklerin hayata geçirilmesi garanti altına alınmalıdır (bakınız Çırakman, 2002: 111-112).

Rawls için (174), yaşamın hiçbir alanı, siyasal adalet anlayışlarından soyutlanmış değildir. Siyasal ve kamusal ile kamu dışı ve özel alanlar, adalet kavramı ve ilkelerinin içerik ve uygulamasıyla şekillenmelidir. Eğer, özel alanın adaletten muaf tutulacak bir alan olduğu iddia ediliyorsa bu kabul edilemez. Fakat devletin aileye olan ilgisini göz önüne aldığımızda temel sorun, başvuru alanı siyasal değerlerin doğru belirlenip belirlenmediğidir. Rawls, bu noktada, demokratik bir rejimde hükümetin meşru çıkarının, kamu hukukunun ve politikasının zaman içinde siyasal toplumu üretecek gerekli kurumları düzgün biçimde desteklemesi ve düzenlemesinden yana olduğunu söyler ve bu kurumlar arasında aileyi de sayar (159-160). Demek ki, ailenin adil bir yapıda örgütlenmesi ve bu yapının "sağlığı"nın korunması siyasal bir değer olarak savunulabilir. Ancak, hükümetin, ailenin özel yaşamının yapısı ya da cinsiyetler arası ilişkilere karşı ilgisi, bu yapı ve ilişkilerin zaman içinde toplumun düzenli bir biçimde üretilmesi üzerindeki etkisinden öteye gidemez. Tek eşliliği gözetmek ya da aynı cinsler arasında evliliği desteklemek gibi temelde ahlaki doktrinlerin yansıması olan sorunlarda ise bakılacak olan bunların siyasal bir değer taşıyıp taşımadığıdır (160).

Eşcinsel evliliğin suç kapsamına alınması gibi meseleler tartışılırken temel nokta, felsefi ve din dışı görüşlere göre insanlığın iyiliği için bu ilişkilerin yasaklanması ya da dine inananların bunu günah addetmeleri değil; bu ilişkileri yasaklayan yasa ve hükümlerin özgür ve eşit demokratik vatandaşların sivil haklarına tecavüz edip etmediğidir (161). Rawls'a göre, kadın eşitliği için tek eşliliğin gerekliliği ya da aynı cinsle yapılan evliliklerin çocukların yetiştirilmesi ve eğitimi açısından zararlı olması siyasal değer olarak öne sürülebilir ve bu nedenle tartışmaya açılabılır niteliktedir (160). Bu bağlamda kamusal aklın, aileye uygulanabilmesi için "hiç olmazsa kısmen", siyasal adalet konusu olarak görülmesi gerekir. Rawls (171) siyasal adaletin başlıca öznesinin, toplumun ana kurumlarını zaman içinde birleşik bir toplumsal işbirliği içinde düzenleyen temel yapı olduğunu söyler. Bu yüzden, siyasal adalet ilkeleri, yapının bir ögesi olan aile birliğinin korunmasında da gündeme getirilebilir.

Yukarıda tartışılan görüşleri zinayı odağa alarak değerlendirsek; özel yaşam hakkı çerçevesinde zina, bireysel bir hak olarak meşrulaştırılamaz; ancak bireyin özerk seçimlerinin geçerli olduğu alanın sınırlarında içindeki bir mesele olarak, topluma karşı işlenmiş bir suçun konusu da değildir. Cohen, özel yaşam hakkının yasal sonuçları olabileceğini gözardı etmez fakat bu, birey özerkliğinin muğlâk bir "ortak çıkar" temelinde devlet tarafından tüümüyle yokedilmesinin gerekçesi de olamaz. Rawls'un modelinde de özel yaşam bütünüyle hukuk-dışı bir alan değildir. Zina, aile birliğinin korunması, kadın eşitliğinin sağlanması, evlilik sözleşmesinin ilkelerinin gözetilmesi gibi gerekçelerle kamusal aklın ve yasal norm arayışının konusu olabilir; siyasal bir değer taşıyabilir. Ancak, zinanın bir "suç" sayılması noktasında siyasal değer yitirildiğini görürüz. Böylesi bir yaklaşım, dinsel ya da ahlaki öğretilerden kaynaklanan iyi tasarımlarını öncelediği için, kamusal olmayan akıl kullanımına girerek siyasal değer olarak kabul edilebilecek meselelerin ve Rawls'un her tür değer üstünde gördüğü bireysel hakların gözetilmesi gereğinin ötesine geçer. Toplulukçu argümanda ise cinsellik, yalnızca bireysel bir boyut taşımadığı için özel yaşam hakkı çerçevesinde değerlendirilemez. Özel yaşam hakkı ancak evlilik kurumundaki yararları korumak için öne sürülebilir. Bu durumda, toplulukçu bakış açısından zina, ailevi değerler ve topluluk ahlakıyla yakından ilişkili bir mesele olarak, özel yaşam hakkı içinde değerlendirilemeyecek ölçüde "toplumsal"dır". Aksine zina, ahlaki ve hukuki bir sorun olarak görülerek kamusal niteliğinden şüphe duyulmaksızın yasal çerçevede ayrıntılı olarak düzenlenebilir. Ancak Poole'un dikkat çektiği noktaya geri dönersek toplulukçular, kamusal müdahaleye açık olmasını savundukları konuların, modern toplumsal kurumların devamlılığı ve özünde reddetmedikleri bireysel haklarla ilişkisi konusunda tatmin edici bir yanıt geliştirememektedir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, hukukun konusu olarak zina, bireysel haklar ve yaşamın kamusal/özel boyutları eksenindeki tartışmalar, köşe yazılarında savunulan argümanlar ekseninde çözümlenecek ve meselenin nasıl bir söylemsel çerçevede ele alındığı sorgulanacaktır.

Köşe Yazılarında Zina Tartışması

Köşe yazılarının değerlendirilmesinde, zinanın TCK kapsamına alınmasını destekleyenler ve karşı çıkanlar gibi bir ayrım gözetilmekle birlikte, çalışmanın yaklaşımı açısından önemli olan, zinanın bireysel ve toplumsal olanla ilişkisinin nasıl kurulduğunu göstermek ve bunları yukarıda sunulan kuramsal tartışmalar çerçevesinde irdelemektir. Zina tartışmasının dikkat çekilmesi gereken bir boyutu da, TCK'da yapılacak değişikliklerin Avrupa Birliği'yle müzakerelerin başlatılması açısından taşıdığı önemdir. Köşe yazılarında zinanın hukuksal çerçevesi konusunda öne sürülen görüşler çoğu kez AB "hedefiyle" nedensellik bağı kurularak tartışılmıştır. Bu söylemsel koşutluğun, kamusal/özel yaşama ilişkin farklı yaklaşımların savunulmasında nasıl devreye sokulduğunu göstermek de çalışmamız açısından önem taşımaktadır.

Özel Yaşamın Dokunulmazlığı ve Bireysel Seçim Özgürlüğü

Köşe yazılarında, düzenlemeye karşı çıkılmasının temel gerekçesi, özel yaşamın bireyin dokunulmazlık kazandığı bir alan olmasıyla ilişkilidir. Bu bağlamda zina, devletin müdahale etmesi gereken özel alana ait bir sorundur ve suça konu olacak bir nitelik taşımaz. Bu köşe yazılarında zina çoğu kez, ahlak, din ve yasa arasındaki gerilimin açığa çıkaran bir olgu olarak, ahlaki ve dinsel doğruların hukukun alanına etkisi çerçevesinde ele alınmıştır. Sıkça görülen bir durum da, modernleşme hedeflerine ters düşme kaygısının dillendirildiği, "Batı'da böyle değil" söyleminin liberal hukuk sisteminin savunusunda devreye sokulmasıdır.

İsmet Berkan (2004a), "AKP ve CHP El Ele Kamusal Alanı Genişletiyor" başlıklı yazısında, zinanın kişinin özel hayatının en özel kalması gereken mekânlarından birinde (yatak odası) gerçekleşmesine liberal sistemin gerekleri çerçevesinde yaklaşır. Liberal demokrasinin totaliter bir rejimden en büyük farkı, özgürlüklerin "özel alan" ve "kamusal alan"da yaşanabilmesidir. İslam huku-

kunda ise bunun tersine, insan hayatının her anı kamusal alanda geçer. Bu nedenle, örneğin Suudi Arabistan'da yasalarla korunan bir özel alan yoktur. Dolayısıyla yapılmak istenen, iktidar ve ana muhalefet partilerinin el birliği edip kamusal alanı genişletmeleri ve yatak odasına kadar uzanmalarındır. Böylece Berkan, özel alana müdahalenin İslamcı devletlerde ya da totaliter rejimlerde geçerli olduğu gibi, birey özgürlüğünün zedelenmesi ölçüsünde kamusal alanın genişlemesi sonucunu doğuracağını savunur. Ancak yazar, özgürlükleri hem kamusal hem de özel alanda tanımlarken bir yandan da özel hayatı temsil eder tarzda kullandığı "yatak odasına" devletin müdahil olmasını kamusal alanın genişlemesi olarak görür. Burada "yasa"nın alanı, kamusallık ve özgürlük arasında bulanık bir ilişki kurulmuştur. Berkan başka bir yazısında (2004b) devletin evlilikle ilgisinin yalnızca evlilik birliği yürümediği zaman boşanmanın adilane yapılmasını sağlamak olduğunu söyler. Ancak Berkan, aile içi şiddet, cinsler arası eşitsizlik gibi ailenin iç işleyişine dâhil olan konularda devletin rolünün ne olması gerektiği sorusunu cevaplamaz. Zina düzenlemesini, Avrupalı olma idealine zıt bir girişim olarak eleştirdiği diğer bir yazısında ise (2004c) Avrupa'nın son 50 yıldaki tarihinin aynı zamanda dini kuralları hukuk sisteminden çıkarıp özel hayatın konusu haline getirmenin tarihi olduğunu söyler. Zina tasarısı kabul edildiği takdirde "Avrupalılaştırma" konusunda da geri adım atılacak ve dini gerekçelere dayanarak özel yaşama müdahale edilmiş olacaktır. Berkan'ın zinanın dinsel bir referansa dayandığı düşüncesi, başka yazarlar tarafından da paylaşılmıştır. Bu durum, düzenlemeye muhalif yazarların "dinsel iyi", hukuk ve özel yaşam ilişkisine nasıl baktıklarını göstermek açısından önemlidir.

Hasan Bülent Kahraman, zinayı suç sayan ana kaynağın, din ve dinsel mantık olduğunu söyleyerek düzenlemeye karşı çıkar. Zinanın yasal suç sayılması kurumsal bir mantığın herkesi tutsak edecek şekilde dayatılması anlamına gelir. Kahraman'ın sözleri, liberal hukuk düzeninde bireyin özel yaşam alanında kendi seçimlerini yapabileceği özgürlüğüne göndermede bulunur. Benzer biçimde Murat Belge de sorunun, bireysel vicdana bağlı bir davran-

11

"Allah'ın müeyyidesi (günah), hatta toplumsal müeyyideler (ahlak) ile suç (hukuk) müeyyidesi iç içe girse "laik tek hukukluluk" prensibi derin yara alır. Örneğin, dine inanmayan bir ateiste, genel kabul gören ahlak anlayışı dışında yaşamak isteyen bir marjinal zınayı suç olarak nasıl uygulayacaksınız? Bu bir dayatma olmaz mı?" (bakınız Ülsever, *Hürriyet*, 15 Eylül 2004).

nışı "kanunla terbiye etme" gibi çok eski ve köklü bir ideolojik koşullanmanın ürünü olduğunu söyleyerek zınayı yasanın müdahil olmaması gereken bir alanda tanımlar.

Zina, ahlak ve hukuk arasındaki gerilim, bireysel ilişkileri ve seçimleri düzenleyen kuralların oluşturulması bağlamında gündeme gelmiştir. Örneğin Nuray Mert'e göre (2004) "ahlak"ın nasıl tanımlanacağı oldukça tartışmalıdır. Zinanın topluma karşı yapılmış bir suç olarak görülüp cezalandırılmasının temelinde ahlaki kaygılar vardır. Ancak, ahlaken neyin doğru olup olmadığı üzerine anlaşamayacağımıza göre ahlaki yargılar üzerinden cezalandırma yapmak mümkün değildir, zaten laik hukuk da bu nedenle önemlidir. Rawls'un, siyasal iyi'nin ahlaki ya da dini öğretilerden kaynaklanamayacağı şeklinde sözleri hatırlandığında, Mert'in topluluğun muğlâk nitelikteki "ahlaki iyi" sine karşılık bireyin "kendini" seçimlerini öne çıkarttığı görülür.

Cüneyt Ülsever, zinanın suç kapsamına alınmasının günah, ahlak ve hukuk arasındaki ayrımı muğlâklaştıracağını savunur. Böylece yazar, yasal doğrularla ahlaki ve dinsel doğrular arasında bir ayrım yaparak, liberal bir hukuk sisteminde suçların doğrudan dinsel ve ahlaki öğretilerden temellenemeyeceğini savunur: "Suçun temelinde, kamu düzeninin korunması vardır oysa zina kamu düzenini bozmaz." Ülsever'in bu sözleri, toplulukçu bakışın savlarına karşıt bir yaklaşımı açığa vurmaktadır. Ona göre, zina yalnızca özel alana dönük bir sorundur ve özgürlük, ruhu itibariyle, kamunun bireye mümkün olduğunca az müdahale etmesidir. Ülsever'in sözlerinde, özel/kamusal ayrımı bireysel hakların korunması esasına dayanır. Yeni Ceza Kanunu'yla getirilmek istenen uygulama, özel alanı küçültmekte ve bireysel hakları zayıflatmaktadır. Zinanın suç kapsamına alınması doğrudan kamusal alanın sınırlarının genişlemesi sonucunu doğuracaktır. Ülsever'in kamusal alan tanımlaması da daha önce Berkan'ın yazısında tespit ettiğimiz gibi, kamusal alanı "zorunluluk"la, özel alanı da yasal yaptırımların dışlanması bağlamında "özgürlük"le ilişkilendirmektedir.

Etyen Mahçupyan (2004a) zınayı “bireysel seçim hakkı” bağlamında ele almıştır. Hükümetin zina konusundaki tavrı, yetişkin insanların kendi iradeleriyle yapmış oldukları bir eylemi, evlilik kurumunu insanın üzerinde bir yere oturtma pahasına suç ilan etmeye karşılık gelir. Mahçupyan'a göre, böylesi bir yaklaşım, aile değerlerinden taraf olmak adına bireysel iradenin gözardı edilışıdır. Mahçupyan, toplulukçu argümanda savunulduğu biçimiyle ahlaki değerleri öne sürerek özel alana müdahale etmenin, toplumsal düzeni korumak için geçerli bir seçenek olamayacağını düşünür. Çünkü toplumun, ailelerden oluşan bir birim sayılamayacağı bir yana; güçlü ve paylaşılmış ahlaki sistemlerin, yasa ile korunmak zorunda kalınan aile yapılarında üreyemeyeceği de açıktır. Mahçupyan başka bir yazısında (2004b), muhafazakâr modellemede zinanın, hep evli bir erkeğin bekâr bir kadınla yaptığı eylem, bir hovardalık ve çapkınlık olarak sunulduğuna dikkat çeker ve şu soruyu sorar: “Peki ya bu gerçek bir ilişkiyse. Ya gerçek bir sevgiye dayanıyorsa.” Benzer bir ifade Güneri Civaoglu'nun yazısında da vardır; “Zinanın TCK'ya alınması çağdaşlaşmaya aykırı bir girişimdir, aynı zamanda insanların 'orasına burasına' ceza uygulamaya kalkmak insan haklarına da aykırıdır.” Ertuğrul Özkök de (2004a), zinanın ahlakçı bir söylem içinde ele alınmasını eleştirir. Yazar, bireysel seçim hakkından kaynaklanan bir sorunun, basitçe ahlaksızlık olarak görülmesine karşı çıkar. Hatta böylesi katı ahlakçı bir zihniyetin karşısında “zina özgürlüğünün” savunulması gerekir.

Zinanın hukuki sonuçlarının bireyin özel yaşam hakkını zedelemesi üzerinde durulan köşe yazılarında belirgin olarak, kamusal erkin bireyin özel alanına müdahalesine karşı çıkmaktadır. Şahin Alpay'a göre (2004a) zinanın suç sayılmasının, devletin fertlerin özel hayatlarına müdahalesinden başka bir anlamı yoktur. Derya Sazak için hükümetin “zinaya dönüş” siyaseti, “devletin kişilerin beden bütünlüğüne ve özel hayata müdahalesini” meşru kılarak anayasayı ihlal eder. Turgut Tahranlı da “özel” bir ilişkiye kamusal bir gücün müdahalesine olanak verecek bir yasa önerisine karşı çıkar. Türker Alkan'a göre, eğer zina suç tanımı içi-

ne girerse, devletin egemen olduğu kamusal alan, bireysel iradenin egemen olduğu özel alan aleyhine genişleyeceği için demokratikleşme süreciyle bağdaşmaz. Alkan'ın bireysel tercihlerin özgürce şekillenmesinin demokrasiye katkı sağlayacağı görüşü, özel yaşam hakkı savunusundaki "beden üzerindeki kontrol yetkisi"yle bağlantılıdır. Hatırlatmak gerekirse, demokratikleşme, bireyin "seçim" yapabilme yetisiyle ilişkilidir ve seçim hakkı öncelikle bireyin bedeni üzerindeki tasarrufuyla başlar, bu nedenle özel yaşam müdahalenin olmadığı korumalı bir alana işaret etmelidir. Bu nedenle Alkan'a göre, devletin yatak odasına girmesinin savunulacak bir yanı yoktur. "Yatak odası"nı özel yaşamın dokunulmazlığının bir ifadesi olarak kullanan diğer bir yazar Hasan Cemal'dir. İleri ve demokratik ülkelerde savcıların yatak odalarında işi yoktur ve olamaz. Cemal, diğer köşe yazılarında pek öne çıkmayan bir biçimde sorunu, kadın haklarının geliştirilmesiyle ilişkilendirir. Zinayı Türkiye'de yeniden suç haline getirmek, pratikte sadece kadını cezalandıracak yolu açar.

Görüldüğü gibi, zina konusundaki düzenlemeye karşı çıkan köşe yazarları, genel olarak bireyin özerk seçim hakkını savunmakta, ahlaki ya da dini gerekçelerin özel alana müdahaleyi haklılaştırmayacağını, böyle bir müdahalenin, liberal sistemin temel değerleriyle uyuşmayacak biçimde kamusal alanın sınırlarını genişleteceğini öne sürmektedir. Alıntılanan görüşler, bireyin seçimleri ile bunların kısıtlanması uğruna toplumsal faydaların korunması arasında yapılan ayrımı açığa vurmakla birlikte, özel yaşamın özgürlükle ilişkisinin oldukça sınırlı bir çerçevede tanımlandığı görülmektedir. Özgürlüğün "kamusallık" nosyonuna karşı bir biçimde tanımlandığı yazılarda, devletin ve bireyin alanı arasında katı ve durağan bir ayrım yapılarak özel yaşamın kamusal müdahalelerin dışında kalması verili bir özgürlüğün tesisi için yeterli görülmektedir. Kamusal alanın devletin müdahalesiyle bir tutulması, hem özgürlüğü yalnızca özel yaşam içinde sınırlandırmakta hem de özel yaşamı toplumsal eşitsizliklerin yeniden ürettiği bir alan olarak sorunsallaştırma olanağı yitirilmiştir.

Köşe yazılarında, zina düzenlemesiyle modernleşme arasında kurulan karşıtlık da dikkat çekicidir. Örneğin, Fatih Altaylı'ya göre zina, tümüyle olayın taraflarını ilgilendiren, karı-koca ilişkisinde kişiler arası bir durumdur ve bu "özel" durumun, yasayla düzenlenmesi modernleşmeye aykırı bir girişimdir. Oktay Ekşi, yapılmak istenen düzenlemeyi tümüyle eskiye dönüşün bir işareti olarak görmüştür. Hasan Cemal, zinanın yalnızca bir boşanma konusu olması gerektiğini dile getirirken, bunu aksi bir yaklaşımın çağdaşlığa aykırı olacağını ve AB yolunun bu nedenle kesilebileceğini düşünür. Zina sorununun Avrupa Birliği'ne üyelik süreciyle ilişkilendirmesi pek çok köşe yazısında karşılaşılan bir durumdur. Birkaç örnek bu ilişkiselliğe açıklık kazandıracaktır: Hükümetin girişimi çağdaşlaşma iddiası taşıyan AB ile uyum paketinin saygınlığını bozma" tehlikesi taşır (Civaoğlu, 2004) ayrıca "AB yolunda yürüyen bir Türkiye hayat tarzına yönelik bir tartışmayı kaldıramaz" (Özkök, 2004b). Bazı köşe yazılarında düzenlemeye karşı olmak için "Avrupa Birliği hedefinin böyle gerektiriyor" olması başlı başına yeterli bir nedendir. Zina gibi "ayrıntının ayrıntısı bir konuda" fırtına koparılması AB sürecini zora sokmuştur (Birand, 2004), Hükümetin bunca reformdan sonra geri bir adım atması "ayıptır" (Ekşi, 2004), aynı zamanda böyle bir düzenleme AB ölçülerinin dışındadır (Doğan, 2004). Alpay'a göre AKP hükümeti bu düzenlemeyle AB bağlamında kendi ayağını kurşunlamaktadır (2004b). Sorunun AB'ye referansla tartışılması düzenlemeyi destekleyen yazılarda da karşımıza çıkacaktır.

Topluluğun Değerleri ve Özel Yaşama Müdahale

Zinanın ceza gerektiren bir suç olarak düzenlenebilirliğini savunan köşe yazılarında öne çıkan argüman, devletin ailede gerçekleşen faydaları gözetmesi ve toplumun değerlerini korumasının doğrudan kamusal bir müdahaleyi haklılaştıracağıdır. Bülent Korucu'ya göre (2004a), öncelikle cevaplanması gereken soru, zina devlet mi yoksa kişilerin mi ceza vereceğidir. Korucu'nun bu yaklaşımı, en temelde bireysel yaşam hakkı içinde özerklik ala-

nının tanınmasıyla, özel alanın toplumsal gerekçelerle yasal olarak sınırlandırılması arasında ayrıma karşılık gelir. Korucu'nun sözleriyle devam edersek; eğer toplum zinayı suç olarak algılıyor ve devlet devreye girmediğinde kişisel cezalandırmalar devreye giriyorsa, zina suç sayılmasın demek anlamlı değildir. Korucu, toplumun duyarlı olduğu bir konuda devletin müdahalede bulunmasını haklı bulur. Ancak yazarın yaklaşımında bu müdahalenin ya da cezalandırmanın sınırlarının ne olması gerektiği açık değildir.

Yazara göre, kadın örgütlerinin, yasanın engellenmesi konusundaki girişimleri ise büyük bir kitlenin mağduriyetini görmezden gelerek "cinsel özgürlük" peşinde koşma anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, toplumun belli bir kesiminin ahlak anlayışı içinde savunulamayacak bir gerekçeyle (cinsel özgürlük), zinanın suç kapsamına alınmasına karşı çıkış da savunulamaz. Yazar, kadın örgütlerinin verdiği mücadeleyi bireysel hakların savunusu olarak değerlendirmekten kaçınarak bu mücadeleyi yalnızca cinsellik boyutuyla değerlendirir.

Korucu'nun bu sözleri toplulukçu görüşün içine düştüğü kuramsal çıkmazla bağlantılıdır. Yazar, "belli bir kesimin" ahlak anlayışının topluluğun ortak kurallarının temel belirleyicisi olamayacağını söyler ancak soyut ve belirsiz bir toplumsal bütünlük ideali doğrultusunda, üstelik demokratik bir çabayla düzenlemeye karşı çıkanları bu bütünlüğe karşıt bir unsur gibi tanımlayarak zina düzenlemesini savunmak tam da çatışan ahlaki değerlerden bazılarını üstün tutmak anlamına gelmektedir.

Korucu diğer bir yazısında da (2004b), kamu otoritesinin, bütün akitlerin onay makamı ve hakemi olduğunu vurgular. "Eğer, eşini döven erkek devlet tarafından cezalandırıldığında bu, evin içine müdahale olmuyorsa, aldatıldığına inanana açık kapı bırakmak da yatak odasına müdahale olarak değerlendirilemez." Korucu bu sözleriyle, açıkça kadına uygulanan şiddeti ve zinayı aynı kategoriye giren sorunlar olarak görmektedir. Nasıl ki, aile içi şiddet yalnızca özel bir sorun olarak görülmeyip toplumsal bo-

utları nedeniyle suç kapsamına alınıyorsa, zinanın da bundan bir farkı yoktur. O da, sonuçları itibariyle toplumsaldır ve böylece özel alanın toplumsal gerekçelerle sınırlanmasının gerekçesi de hazırdır.¹² Ali Bulaç'ın (2004a), yazısında sunduğu gerekçeler de bu sınırlamayı haklılaştırmayı amaçlamaktadır. Batı'da aile birliğinin dağılması, nüfusta kaydedilen düşüş ve sosyal güvenlik sisteminin karşılaştığı ciddi sorunlar, zınayı suç olarak görmeyen ve serbest cinsel ilişkiyi temel davranış haline getiren kültürel telakkiyle yakından ilişkilidir. Bu gelişmeler son yıllarda Türkiye'de de yansımaları bulmaktadır. Bunun yol açtığı en önemli sonuçlardan biri ise, "sivil fuhşun" yaygınlaşmasıdır. Zina'nın suç olarak tanımlanmasının gerekçesi, toplumsal düzeni ve özellikle de evlilik ve aile birliğini yıkmaya yönelik bir eylem olmasından kaynaklanır (2004b). Öyle ki, Bulaç'ın yaklaşımına göre, zinanın üçüncü şahıslara, aileye, insan neslinin devamına ve genel toplumsal hayata yansıyan derin etkileri söz konusudur. Her evli kadın veya erkek zina etmek suretiyle aile birliğine saldırıda bulunmuş, eşine karşı ihanet suçu işlemiş ve toplumun birliğini tehlikeye atmış olur. Ancak Bulaç zinanın toplumsal etkilerinin ne olacağına açıklık getirmez. Açık olan, böyle bir gerekçelendirme içinde bireysel özerkliğin öneminin hiç gündeme gelmemesidir. Zinanın kamusal müdahaleye açık toplumsal bir olgu olması adeta verili kabul edilmekte, toplumsal çözülme ve cinsel özgürlük arasında doğrudan bir bağ kurulmaktadır.

Hayrettin Karaman'a göre (2004a), ailenin korunması ve ailede gerçekleşen toplumsal faydanın gözetilmesi özel yaşama müdahale edilmesini haklı kılmaktadır. Çağdaş hayat bazı yerlerde aileyi zayıflatmış ve dağıtmıştır. Zınayı engellemenin, hem bireyi hem de aileyi ve toplumu korumakla yakından ilişkisi vardır.¹³

Ali Ünal da zina eleştirisinde benzer sorunların altını çizer. Zina, evliliği, aile düzenini ve evlilikteki asıl maksat olan çoğalma prensibini temelinden yıkar. İnsana çoğalması için verilmiş bir arzuyu, ölçüsüz ve kuralsız kullanma, bir ihtiyacı karşılanması gereken yolun dışında karşılama anlamına gelen zina, bütün toplu-

12

Böylesi bir akıl yürütme, liberal hukuk yaklaşımı içinden bakıldığında açıkça tutarsızdır. Şiddet, toplumsal ya da ahlaki gerekçeler öne sürmeye gerek duyulmayacak ölçüde bireysel bir hak ihlalidir, zinanın suç kabul edilmesi ise, özel yaşam hakkının sınırlandırılması anlamına gelir. Ancak, toplulukçu yaklaşımdaki güçlü ahlaki vurgular, özel yaşam alanının oldukça dar biçimde tanımlanmasına neden olmaktadır.

13

Karaman şöyle devam eder; "Ahlaksızlığı engellemek için tedbir olarak başta ahlak eğitimi gelir, ama ahlak ile hukukun birleştiği, bazı ahlaksız davranışların aynı zamanda ceza hukuku konusu olduğu teoride ve uygulamada yok mudur? Birakın zinanın da bir kısmı ceza hukuku çerçevesine girsin! Hem zina mağdurunu hem de vazgeçilmez bir kurum olarak aileyi korumak için tedbir almak gerekir" (2004a).

ma ve değerlere karşı işlenmiş bir suçtur. Bir hukuk sisteminin fonksiyonları arasında evlilik, aile, çoğalma gibi temel değerleri korumak da vardır.

Zinanın topluma karşı işlenmiş bir suç olmasını savunan yazarların görüşleri birbirini tekrarlar niteliktedir. Ahmet Taşgetiren de yine Batı ülkelerinde, serbest cinselliğin egemen ilişki tarzı olmasıyla zina kavramının neredeyse kaybolduğunu, bunun sonuçlarının da ailenin tükenişi, evliliklerin bitişi ve toplumun yaşlanması olduğunu öne sürmektedir. Resul Tosun (2004a) dinsel vurguları daha da ön plana çıkarır. Zina, din boyutları göz önünde bulundurularak cezalandırılması gereken bir suçtur. Sırf insani ve ahlaki açıdan bakıldığında bile, Türk toplumunun zinayı meşru görmesi mümkün değildir. Bir de toplumun dini duyarlılığı hesaba katıldığında zinayı meşru yani "helal" gösterecek hiçbir açık kapı bulunamaz. Tosun (2004b), İslami referanslarla, zina suçunun kapsamının daha da genişletilmesini savunur. Eğer zina suç sayılacaksa, toplumun kabullerinden yola çıkarak evli bekâr ayrımı yapılmaksızın zina eden herkesi kapsamalıdır. Aksi takdirde, bekârların bu yola sapsmalarının meşru ve ahlaki olduğu neticesi çıkar ki, bu, toplum açısından kabul edilecek bir yaklaşım olamaz.

Zina düzenlemesi muhalif konumdaki köşe yazarları tarafından AB ve Batılılaşma hedefinde bir "geri adım" olarak görülüp eleştirilirken, düzenlemeyi savunanlar, Batılılaşmayı bir "toplumsal çözülme ve değer kaybı" söylemi içinde ele almaktadır. Özel yaşam alanına toplumsal gerekçelerle müdahale edilmesi, Batı'nın içine düştüğü ahlaki zafiyeti ve aşırı bireyselci eğilimleri engellemek için gereklidir. AB'ye dâhil ülkelerin konuyla ilgili telakkileri zinanın hakikatte suç olduğu gerçeğini değiştiremez, zinanın AB'de suç olarak tanımlanmaması Türkiye'nin buna uyacağı anlamına gelmez (Bulaç, 2004a, 2004b). Hayrettin Karaman, AB'nin etnik gruplar, "zinacılar" ve eşcinsellerle ilgili konularda adalet bekçisi kesilmesini eleştirir (2004b). Batılı toplumlardaki ahlaki gerileme Türkiye'de yaygınlaşmaktadır. Adeta, "toplum toplum olmaktan çıkmaktadır", zinanın yasal olarak da serbest bırakılması son ilmikleri de söküp atacaktır (Bulaç, 2004a).

Zinanın suç kapsamına alınmasını destekleyen köşe yazılarında, yoğun bir toplumsal çözülme eleştirisi yapılarak zinanın suç sayılmasının toplumsal gerekçeleri öne sürülmekte ve sınırlı bir özel alan tanımı yapılmaktadır. Zina, genel ahlak anlayışı ve toplumsal değerlerin bozulmasıyla doğrudan ilişkili bir olgudur ve bireylerin özel yaşam alanlarına terk edilemeyecek ölçüde kamusaldır. Ancak temel sorun, yazarların tümünden bir reddediş sergilemediği liberal hukuk düzeni içinde genel bir toplumsal ahlak tanımına ulaşmanın zorluğudur. Rawls'cu bir çerçeveden bakıldığında, ahlaki ve dinsel öğretilerin hukuk düzenine kaynaklık etmesi, bireylerin farklılık taleplerine cevap veremez. Toplumsal ahlak genelleştirmesi tam da bu nedenle kamusal olmayan bir akıl kullanımının konusudur. Toplulukçu değerlerin korunması adına, özel alana kamusal bir müdahalede bulunmak, farklı ahlak anlayışlarını ve özel yaşam alanındaki bireysel hakları yok saymak anlamına gelir.

Sonuç

Zina tartışması, kısıtlı bir zaman dilimi için de olsa, kamusal ve özel yaşam ayırımında çizginin nerede ve nasıl çizilmesi gerektiği konusunda farklı kavrayışların açığa çıktığı bir ortam yaratmıştır. Zina düzenlemesine yönelik destek ve itirazlardaki ortak bir nokta, özel yaşamın siyasallığına ilişkin sınırlayıcı bir tutum içinde olmaları ve özgürlük sorunsalını yalnızca devlet müdahalesinin varlığı/yokluğu eksenine oturtmalarıdır. Düzenlemeye karşı çıkanlar, birey ve devleti karşıt kutuplar olarak ayırmlaştırıp dolayımlayıcı bir toplumsal mekanizma tanımlamamışlar ve özgürlüğü yalnızca bir özel yaşam serbestisine indirgemişlerdir. Bunun sonucunda özel yaşam dışında bir özgürleşim olanağı kalmadığı gibi, özel yaşam sorunlarının kamusallaşma imkânı da örselenmektedir. Düzenlemeden yana olan köşe yazarlarının özel alanı siyasallaştırıp müdahaleye açması ise biyolojik, kültürel ya da sosyo-ekonomik eşitsizlikleri görünür kılmaya ya da Cohen'in vurguladığı gibi özel yaşam başlığı altın-

da ne tür bir içeriğin yer alacağı sorusunu, siyasal bir müzakere ve karar sürecine açmaya dönük bir çaba değildir. Tersine, bireysel özgürlüğü, özel yaşam serbestisinin de gerisine düşürerek tümüyle topluluğun değerlerine ve kamu otoritesinin onayına terk etmektedir.

Tartışmalarda öne çıkan diğer bir nokta, sorunun çoğu kez bir cinsel serbesti/kısıtlanım çerçevesinde tanımlanmasıdır. Köşe yazılarında, sıkça rastlanan “devletin yatak odasında işi ne?” sorusu “özel yaşamın dokunulmazlığı” savının söylemsel retorikinin ayrılmaz bir parçası olmuş, bu savın en kolay biçimde ifadesinde kullanılan bir “özlü söz”e dönüşmüştür. Köşe yazılarındaki kamusal ve özel yaşam kavrayışları, bu tümcenin çeşitli biçimlerde kullanımı ekseninde bile ayrıştırılabilir. Özel yaşam hakkını savunan ya da olumsuzlayan yazılarda, kamusal ve özel arasındaki ayırım çizgisi adeta “yatak odası”nın önünden geçmektedir.

Vurgulanması gereken son nokta, zina düzenlemesiyle AB sürecindeki beklenti ve gerilimler arasında kurulan ilişkiselliklerdir. Türkiye'nin üyelik sürecinde sıkça karşılaştığı gibi, bu örnekte de, kamusal bir tartışma konusu güncel siyasetin gündem maddelerine bağımlı kılınmıştır. Özel yaşamın yasal sınırlarının belirlenmesi anlamında toplumsal bir özdeşleşim alanı yaratan zina tartışması, AB üyeliğinin gereklerini yerine getirme gibi pragmatist bir çerçeveye hapsedilmiş, hükümetin AB siyasetinin “samimiyetini” sınaama tahtasına dönüştürülmüştür. Bu yaklaşımın, kamusal sorunları tartışma olanağını nasıl sınırlandırdığını ayrıntılı biçimde sorgulamak, bu çalışmanın kapsamını aşmakla birlikte yeni araştırmalara yönlendirmek açısından cezbedicidir.

Kaynakça

Alkan, Türker (2004). “Bireyler de Özelleşebilmeli.” *Radikal*. 23 Eylül 2004.

Alpay, Şahin (2004a). “Zina ve İdeoloji.” *Zaman*. 9 Eylül 2004.

Alpay, Şahin (2004b) “Cinsel ve Siyasal Sadakatsizlik Üzerine.” *Zaman*. 18 Eylül 2004.

- Altaylı, Fatih (2004). "Tamer Karadağlı'yı Hapse mi Atacağız?" *Hürriyet*. 1 Eylül 2004.
- Arendt, Hannah (1994). *İnsanlık Durumu*. Çev., Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim.
- Bali, Rıfat N. (2002). *Tarz-ı Hayattan Life Style'a: Yeni Seçkinler, Yeni Mekânlr, Yeni Yaşamlar*. İstanbul: İletişim.
- Belge, Murat (2004). "Ahlakın Aranacağı Yer." *Radikal*. 7 Eylül 2004.
- Benhabib, Şeyla (1998). "Müzakereci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru." *Demokrasi ve Farklılık*. Şeyla Benhabib (der.) içinde. Çev., Zeynep Gürata ve Cem Gürsel. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı. 101-139.
- Benhabib, Şeyla (1999). *Modernizm, Evrensellik ve Birey: Çağdaş Ahlak Felsefesine Katkılar*. Çev., Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı.
- Berkan, İsmet (2004a) "AKP ve CHP El Ele Kamusal Alanı Genişletiyor." *Radikal*. 1 Eylül 2004.
- Berkan, İsmet (2004b). "Zina Neden Suç Olsun ki?" *Radikal*. 2 Eylül 2004.
- Berkan, İsmet (2004c). "Zina ve Avrupa." *Radikal*. 11 Eylül 2004.
- Birand, Mehmet Ali (2004). "Ankara ve Telfer'de Zina." *Hürriyet*. 15 Eylül 2004.
- Bora, Aksu (1997). "Kamusal Alan/Özel Alan: Mahrumiyet-Özgürleşme İkileminin Ötesi." *Toplum ve Bilim* 75: 85-92.
- Bulaç, Ali (2004a). "Zina Toplumunu Çözüyor." *Zaman*. 30 Ağustos 2004.
- Bulaç, Ali (2004b). "Zina ile Fuhşun Sivilleşmesi." *Zaman*. 1 Eylül 2004.
- Cemal, Hasan (2004). "Kadın!" *Milliyet*. 2 Eylül 2004.
- Civaoğlu, Güneri (2004). "Zina/Kuma." *Milliyet*. 2 Eylül 2004.
- Cohen, Jean L. (1998). "Demokrasi, Farklılık ve Özel Yaşam Hakkı." *Demokrasi ve Farklılık*. Şeyla Benhabib (der.) içinde. Çev., Zeynep Gürata ve Cem Gürsel. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı. 268-309.
- Çelenk, Sevilay (2005). *Televizyon, Temsil, Kültür: 90'lı Yıllarda Sosyokültürel İklim ve Televizyon İçerikleri*. Ankara: Ütopya.
- Çırakman, Aslı (2002). "Bir Meşruiyet Sorunu Olarak Siyasal Adalet: Rawls ve Höffe." *Liberalizm, Devlet ve Hegemonya*. E. Fuat Keyman (der.) içinde. İstanbul: Everest. 105-147.
- Doğan, Yalçın (2004). "5 Milyon kişi Resmen Zinada!" *Hürriyet*. 2 Eylül 2004.
- Ekşi, Oktay (2004). "Söylemesi Bizden." *Hürriyet*. 2 Eylül 2004.
- Fraser, Nancy (2005). "Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı." *Kamusal Alan*. Meral Özbek (der.) içinde. Çev., Meral Özbek ve Can Balcı. İstanbul : Hil Yayınları. 103-132.
- Golding, Peter ve Graham Murdock (1997). "Kültür, İletişim ve Ekonomi Politik." *Medya, Kültür, Siyaset*. Süleyman İrvan (der.) içinde. Çev., D. Beybin Kejanlıoğlu. Ankara: Ark. 49-76.
- Gürbilek, Nurdan (2001). *Vitrinde Yaşamak: 1980'lerin Kültürel İklimi*. İstanbul: Metis.
- Habermas, Jürgen (2003). *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*. Çev., Tanıl Bora ve Mithat Sancar. İstanbul: İletişim.
- Kahraman, Hasan Bülent (2004). "Zina Niye Suç Olsun?" *Radikal*. 1 Eylül 2004.

- Karaman, Hayrettin (2004a). "Zina Cezası." *Yeni Şafak*. 10 Eylül 2004.
- Karaman, Hayrettin (2004b). "Zina Cezası (3)." *Yeni Şafak*. 17 Eylül 2004.
- Korucu, Bülent (2004a). "Zinaya Devlet mi Ceza Versin Kişiler mi?" *Zaman*. 29 Ağustos 2004.
- Korucu, Bülent (2004b). "Sokakta Hacet Giderme Özgürlüğü de Var!" *Zaman*. 4 Eylül 2004.
- Köker, Eser (2005). "Saklı Konuşmalar." *Kamusal Alan*. Meral Özbek (der.) içinde. İstanbul: Hil Yayınları. 539-550.
- Landes, Joan B. (1998). "Introduction." *Feminism: The Public & The Private*. Joan B. Landes (der.) içinde. New York: Oxford University Press. 1-17.
- Mahçupyan, Etyen (2004a). "Aile Niçin Kutsal Olsun?" *Zaman*. 5 Eylül 2004.
- Mahçupyan, Etyen (2004b). "Ya Birbirlerini Seviyorlarsa?" *Zaman*. 13 Eylül 2004.
- Mert, Nuray (2004). "Zina." *Radikal*. 9 Eylül 2004.
- Mert, Nuray (2005). "Muhafazakârlık ve Laiklik." *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*. Ahmet Çiğdem (der.) içinde. İstanbul: İletişim.
- Moore, Michael S. (1989). "Sandelian Antiliberalism." *California Law Review* 77(539): 539-551.
- Mulhall, Stephen ve Swift, Adam (1992). *Liberals & Communitarians*. Oxford: Blackwell.
- Özkök, Ertuğrul (2004a). "Evet Arkadaş Zinayı Savunuyorum." *Hürriyet*. 4 Eylül 2004.
- Özkök, Ertuğrul (2004b). "Biz Değil Bir 'Muhatap' Konuşuyor." *Hürriyet*. 11 Eylül 2004.
- Poole, Ross (1993). *Ahlak ve Modernlik*. Çev., Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı.
- Rawls, John (2003). *Halkların Yasası ve Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması*. Çev., Gül Evrin. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sandel, Michael (1989). "Moral Argument and Liberal Toleration: Abortion and Homosexuality." *California Law Review* 77(521): 521-538.
- Sazak, Derya (2004). "Kadınlar Ne İster?" *Milliyet*. 3 Eylül 2004.
- Sennett, Richard (2002). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. Çev., Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı.
- Tarhanlı, Turgut (2004). "Zina Suçu'nun Gölgesinde." *Radikal*. 2 Eylül 2004.
- Taşgetiren, Ahmet (2004). "Zina", *Yeni Şafak*, 3 Eylül 2004.
- Tempo* Dergisi (2004). "Ceza Yataкта Başlıyor." 36 (873): 18-24.
- Tosun, Resul (2004a). "Zina Meselesi." *Yeni Şafak*. 8 Eylül 2004.
- Tosun, Resul (2004b). "Evlindeki Zina da Bekarındaki Ne?" *Yeni Şafak*. 11 Eylül 2004.
- Ülsever, Cüneyt (2004). "Zina Suç, İmam Nikahı Serbest." *Hürriyet*. 15 Eylül 2004.
- Ünal, Ali (2004). "Zina, Ahlak, Hukuk" *Zaman*. 12 Eylül 2004.

Sivil İtaatsizlik Örneği Olarak “Cumartesi Anneleri” Eylemlerinin Türkiye Basınındaki Sunumu

Özet:

Türkiye’de gerçekleşen sivil itaatsizlik eylemlerinden biri olan “Cumartesi Anneleri” eyleminin 1997 yılında, Türkiye basınında, sağ basını temsilen *Hürriyet*, *Türkiye* ve *Yeni Şafak* gazetelerinde, sol basını temsilen de *Cumhuriyet* ve *Emek* gazetelerinde, bir gösteri haberi olarak nasıl sunulduğu bu araştırmanın sorunsalıdır. Çalışmada yöntem olarak eleştirel söylem analizi kullanılmıştır. Analiz kategorileri, haberlerin aktörleri ve haberlerde öne çıkan temalar, kelime tercihleri, sentaktik tercihler, tırnaklı alıntılar ve aşırı kelime vurgularıdır. Bu çalışmada “Cumartesi Anneleri” eylemlerinin *Yeni Şafak* gazetesinde hiç temsil edilmediği, *Hürriyet* ve *Türkiye* gazetelerinde kurulan söylemlerin güçlüğünün söylemiyle (devletin söylemiyle), *Cumhuriyet* ve *Emek* gazetelerinde kurulan söylemin ise güçsüzlerin, yani “Cumartesi Anneleri” nin söylemiyle kapandığı bulgulanmıştır. Cumhuriyet ve Emek gazetelerinin söylemlerinde kurulan güçsüzün temsiliyetinin, hem muhalif basının önemi ve yaşatılması hem de Türkiye’de diğer güçsüz kesimlerin basında nasıl temsil edildiğini gündeme getirmesi açısından önemli bulunmuştur.

Anahtar sözcükler: sivil itaatsizlik, cumartesi anneleri, gösteriler ve medya, eleştirel söylem analizi, güç/iktidar, muhalif basın.

The Representation of Demonstrations of the “Saturday Mothers” as a Sample of Civil Disobedience in the Turkey’s Press

Abstract:

How the demonstrations of “Saturday Mothers”, which is one of the civil disobedience acts in Turkey, were represented in the right-wing and left-wing press of Turkey, is the main problematic of this study. The newspapers of *Hürriyet*, *Türkiye* and *Yeni Şafak* were chosen as the representatives of right-wing press. *Cumhuriyet* and *Emek* were chosen as the representatives of left-wing press of Turkey in this study. The main categories of the analysis are, the actors and the foregrounding themes of the news, the lexical choices, the syntactic choices, quotation patterns and the over-lexicalization. In this study, it was found that the demonstrations of “Saturday Mothers” were not represented by the newspaper of *Yeni Şafak*, and also it was found that the discourses of the newspapers of *Hürriyet* and *Türkiye* were closed with the discourse of the powerful (namely discourse of the state). Besides these, the discourses of the newspapers of *Cumhuriyet* and *Emek* were closed with the discourse of the powerless, in other words, the discourse of the “Saturday Mothers.” The representation of the powerless in the discourses of the newspapers of *Cumhuriyet* and *Emek* shows the importance of the opponent press that should be kept alive. It also shows how the powerless is represented in Turkey’s media.

Keywords: civil disobedience, saturday mothers, demonstrations and the media, critical discourse analysis, power, opponent press.

Banu Dağtaş

Erdal Dağtaş

Anadolu Üniversitesi

İletişim Bilimleri Fakültesi

Sivil İtaatsizlik Örneği Olarak "Cumartesi Anneleri" Eylemlerinin Türkiye Basınındaki Sunumu¹

1

Bu yazı 3-5 Mayıs 2000 tarihinde Ankara'da düzenlenen 1. Ulusal İletişim Sempozyumu'nda "Bir Sivil İtaatsizlik Örneği Olarak 'Cumartesi Anneleri' nin Türk Basınındaki Yer Alışlarına İlişkin Bir Değerlendirme" başlığıyla sunulan bildirinin farklı bir metodolojiyle ele alınarak yeniden işlenmiş halidir. Haber malzemelerinin kullanılması yönünde paylaşım sergileyen ve bu çalışmayı destekleyen Dr. Sema Yıldırım Becerikli'ye teşekkür ederiz.

2

Kamuoyunun gündemine gelen ve kamusal alanda gerçekleşen grev, protesto yürüyüşü, izinsiz/korsan gösteri türünden toplumsal hareketler, İngilizce literatürde "demonstration" ve/veya "riot" kavramlarına karşılık gelmekte ve Türkçe'ye "gösteri" olarak çevrilmektedir. Ancak Türkçe'de gösteri kelimesi, performans (sahne performansı) anlamına da geldiği için, bu çalışmada "Cumartesi Anneleri" nin hak arayışına yönelik

Gösterilerin Haber Medyasındaki Sunumu

Bu çalışmada bir sivil itaatsizlik örneği olarak kabul edilen "Cumartesi Anneleri" eylemlerinin, 1997 yılında, Türkiye basınında sağ ve sol ideolojilere sahip gazetelerde bir "gösteri"² olarak nasıl sunulduğu, eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. 1997 yılına ait haberlerin seçilme nedeni ise, hem eylemlerin hem de haberlerin en düzenli şekilde o yıl yapılmış olmasıdır.

Eleştirel söylem analizinin (van Dijk, 1988a, 1988b, 1993; Fairclough, 1995, 2003) temel sorunsalı, spesifik söylemlerin "nasıl" ve "niçin" yeniden üretildiklerini göstermek ve bu yolla eşitsiz güç yapılarının söylemlerde nasıl yapılandığını açıklamaya çalışmaktır. Bilindiği gibi haber söylemlerinin önemli özelliği, güç/iktidar sahibi kişi ve kurumların söylemleriyle kapanmasıdır. Ayşe İnal, haber medyası üzerine eleştirel bir yaklaşımın gelişmesinde önemli rol oynayan Tuchman, Hall, Hackett, Schudson, van Dijk ve Fowler gibi kuramcılarının farklı yöntembilimsel öncelikler, farklı kuramsal yaklaşımlardan yola çıksalar ve hatta farklı disiplinlerden gelseler dahi basının profesyonel ideolojisinin var olan güç/iktidar yapısını pekiştirdiği yönünde görüş birliğine vardıklarını belirtmektedir. (1996: 68-69).

Elliott, Murdock ve Schlesinger'in tartışmaya açtığı haber söylemlerine atfedilen diğer bir önemli özellik de, "sıkı" (tight)

formata sahip olmalarıdır. "Sıkı format", haber metinlerinde farklı okumalara izin vermezken "gevşek format" izin verir. Bir başka deyişle, haber metinlerinde bir yandan metnin söylemi egemen söylemlerin içinde kapanır; diğer yandan da haber metninin kendisi farklı okuma biçimlerini kapatır (aktaran İnal, 1996: 100). Bu konuda yapılan eleştirel haber analizleri, 1970 yılında Halloran, Elliott ve Murdock'un *Demonstrations and Communication (Gösteriler ve İletişim)* çalışması ile ivme kazanmış; daha sonra Glasgow Üniversitesi Medya Grubu tarafından yapılan bir dizi çalışma, Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi tarafından gerçekleştirilen *Policing the Crisis (Krizlerin Denetimi)* ve dilbilim kökenli araştırmacıların çalışmaları ile bütünleşmiştir. Böylece gazetecilik ve haber konularına yönelik eleştirel bir yaklaşımın oluşması sağlanmıştır (10-11). Bu çalışmaların ortak yönü, haberde siyasal taraflılıktan farklı olarak, basın kuruluşlarının, günlük pratikleri içinde güç/iktidar sahibi kişi ve kuruluşların ürettikleri durum tanımlarını yeniden kurdukları doğrultusundaki "yapısal yanlılık" kavramıdır (113). Eleştirel haber analizlerinden önce, basındaki siyasal taraflılığı göstermeye çalışan nicel içerik çözümlenmeleri, "anlamaların taşıyıcısı olarak şeffaf dil" anlayışını kabul eden, araçsalcı bir dil yaklaşımına dayanıyordu. Eş deyişle, bu yaklaşımda, "yorumdan arınmış bir dilin" olabileceği ön kabulü vardır. Materyalist bir dil anlayışından hareket eden eleştirel haber analizleri, dil, kelimeler ve kullanılan işaretler çok vurgulu olduğu için, "yorumdan arınmış bir dilin" sorgulanması gerektiğini savunur.

yaptıkları gösterilerin, "sivil itaatsizlik eylemleri" olarak tanımlanması uygun görülmüştür.

3

Çalışılan diğer haber konuları grevler, polis ve adliye haberleri ve savaş haberleridir (İnal, 1996: 123). Halloran, Eliot ve Murdock, 1970; Hansen ve Murdock, 1985; van Dijk 1988b; Fowler 1991 ve Fang, 1994 tarihli çalışmalar ise gösterilerle ilgili önemli çalışmalar arasındadır. Türkiye’de ise polis ve adliye haberleri için bakınız İnal, 1992 ve gösteri haberleri için bakınız Gürtaş, 1994; Palacı, 1998; Işık ve Özer, 2000; Özer, 2001; Özer ve Dağtaş, 2003.

Haber metinlerinin güç/iktidar sahibi kişi ve kurumların söylemleriyle kapanmasının başlıca nedeni olarak, gazetecilerin “profesyonel etik kodları” gösterilmektedir. Haber yapım sürecindeki zamansal ve mekânsal sınırlılıklar, “tarafsızlık, nesnellik ve dengelilik” gibi gazetecilerin haber karşısında sahip olmaları gereken etik kodlar ve haberin yorumdan ayrılması (fact/opinion) gerektiği konusundaki yaygın kabul, gazetecileri sürekli olarak akredite kaynaklara bağımlı kılmaktadır (21). Hall vd. bu akredite kaynakları “birincil tanımlayıcılar”, gazetecileri de, onların söylemlerini halkın sözüne dönüştüren “ikincil tanımlayıcılar” olarak kavramsallaştırmıştır. Elliott, Murdock ve Schlesinger güç/iktidar sahibi kişi ve kurumları bakanlar, partilerin önde gelen politikacıları, polis ve yargı organlarının üst düzey kişileri, akredite baskı gruplarının sözcüleri olarak tanımlar. Van Dijk (1994: 276), Bourdieu’nun görüşlerinden yola çıkarak gazeteciler, yazarlar, sanatçılar, yönetmenler ve akademisyenlerin oluşturdukları “sembolik seçkinler”in, eşitsiz toplumsal yapının eklemelenmesinde oynadıkları role işaret eder: “Bu grupların kendi iktidar bölgelerinde söylem türleri hakkında karar verme konusunda göreceli güç/iktidarları vardır ve söylemin başlıklarını, stilini ve sunumunu belirlerler.” Molotch ve Lester de, gazetelerin dış dünyayı yansıtmadıklarını ancak başkalarının deneyimlerini belirleyen iktidar sahiplerinin pratiklerini yansıttıklarını savunur (aktaran Schudson, 1997: 314).

1970’den sonra gelişen eleştirel haber analizlerinde, haberde güç/iktidar söylemlerinin kapanması bağlamında üzerinde çalışılan haber konularından biri de “sokak gösterileri”dir.³ Sokak gösterileri haberleştirilirken basının sahip olduğu profesyonel etik kod, güç/iktidar söylemlerini nasıl kapatmaktadır? Bilindiği gibi en önemli iki haber değeri, haber aktörlerinin tanınmışlığı ve habere konu olan olayın olumsuzluğudur. Gösterilerle ilgili araştırmaların ortak vurgusu, gösterilerin, eylemcilerin amaçları ve eylem sebeplerinden dolayı değil; gösteriler sırasında ortaya çıkan gerilim ve şiddet dolayısıyla habere konu olmalarıdır. Gösterilerle ilgili haberlere yönelik çalışmaların bir başka ortak vurgusu ise,

haberlerde güç/iktidar sahibi kişi ve kurumların hem daha çok hem de olumlu olarak sunulmalarıdır (İnal, 1996: 133).

Gösterilerle ilgili eleştirel haber çalışmalarının ilki sayılabilecek Halloran, Elliot, ve Murdock'un (1970) *Demonstrations and Communication* adlı çalışmalarında, 1968'de İngiltere'de, ABD'nin Vietnam'a yaptığı müdahaleyi protesto etmek amacıyla yapılan eylemlerde şiddet olmamasına karşın, İngiliz basınının bu olayları, Paris'te yapılan ve şiddet olaylarına sahne olan gösterilerin çerçevelenmesine benzer bir çerçeveye sunduğu ve gösterilerin amacından çok olumsuzluğunu öne çıkardığı bulgulanmıştır. Gösteriler ve İngiliz basını ile ilgili diğer bir eleştirel çalışma ise Hansen ve Murdock'a (1985) aittir. Hansen ve Murdock, *Constructing the Crowd: Popular Discourse and Press Presentation (Kalabalığın İnşası: Popülist Söylem ve Basında Sunumu)* adlı çalışmalarında, İngiltere'deki yeni Tory popülizminde, eski dikey ayrım olan mülkiyet sahipleri-işçiler, zengin-yoksul ayrımının yerini, İngilizler-yabancılar ayrımına bıraktığını ve medyanın da bu yeni ayrımı siyahlarla-polis arasında çıkan çatışmaları çerçevelendirirken kullandığını göstermiştir. İnal, bu çalışmanın bulgularını şöyle ifade etmektedir:

Araştırmacıların bulgularına göre popüler basın, olayları sunarken kullandığı başlıklarda, Londra'da geçmişte olan gösteri olaylarının olumsuz imajını, şimdilerde ortaya çıkan siyah azınlığın tehditkâr imajı ile birleştirmiş. Basın Tory popülizmine paralel olarak bu tür gösterileri siyasal nedenlerinden izole ederek ve bunlara katılanları "sokak saldırganları", "futbol holiganları" gibi şiddet olaylarına katılanlara benzeterek, çareyi daha etkili bir polis gücünde aramayı haklılaştırmıştır. Olayların değerlendirilmesinde olası karşıt söylemler ise, olayların tamamen farklı çerçevelere çekilmesini sağlayamadığından popülist söylemin egemen söylem olmasını engelleyememiştir (1997: 153).

Hansen ve Murdock'a göre bu kapanmanın başlıca nedenlerinden biri, kıdemli polislerin ve muhafazakâr politikacıların açıklamalarının sistematik olarak ayrıcalıklı kılınmasıdır. Bu kapanma sadece kimin alıntılanacağı ile ilgili bir sorun değil; total bir ideolojik etki yaratmak üzere, bu açıklamaların ve tanımlamaların

nasıl organize edildiği, başlıklarda ve ana metinde kullanılan dilin fotoğraflarla nasıl bütünleştiğinin biçimi ile ilgili bir sorundur (aktaran İnal, 1997: 153).

Gösteriler ve medya ile ilgili bir diğer eleştirel çalışma, van Dijk'in (1988b) Hollanda basınının ev işgalcisi gençlere ilişkin haberlerinin incelendiği *Squatters in the Press* (*Basında Ev İşgalcileri*) çalışmasıdır. Bu çalışmada van Dijk, 8 Ekim 1981 günü, Amsterdam'daki ev işgalcisi gençlerin ve polislin bu gençleri tahliyesinden sonra çıkan sokak çatışmalarının basında sunuluşunu incelemiştir. Van Dijk'in bulgularına göre basın, ev işgallerinin nedenlerini, bir başka deyişle arka planını genelde vermemiş; bazı gazeteler ise arka plan bilgisine minimum düzeyde ve dikkati çekmeyecek şekilde yer vermiştir. Bunun aksine, basında "çatışmalar" ön plana çıkarılmıştır. Haber kaynakları olarak, polis ya da diğer resmi yetkililere söz verilmiştir. Ayrıca, basın ekonomik nedenlerle eski boş evleri işgal eden gençleri, "şiddet yanlısı, saldırgan, egoist ve toplum kurallarını tehdit edenler" olarak sunmuştur.

Riots and Demonstrations in the Chinese Press: A Case Study of Language and Ideology, (*Çin Basınında Eylemler ve Gösteriler: Dil ve İdeoloji Üzerine Bir Çalışma*) ise gösteriler ve medya konusunda Fang'in gerçekleştirdiği bir diğer eleştirel çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Fang bu çalışmada, *Remnin Ribao* gazetesinde, Çin'in "dost" ve "düşman" olduğu ülkelerdeki gösterilerin nasıl sunulduğunu incelemiştir. Fang çalışmanın başında, Çin'in "düşmanı" olan ülkelerdeki gösterilerde polislin müdahalesinin olumsuz çerçeveleneceğini; "dostu" olan ülkelerde ise polis müdahalesinin haklaştırılacağını varsaymıştır. Araştırmancın bulgularına göre, "düşman" ülkelerde yapılan gösterilerle ilgili haberler "çatışma" öne çıkarılarak sunulmuş ve olaylara müdahale eden polislin eylemleri ise etken sentaks ile verilmiştir.

Türkiye'de de grevler (Gürtaş, 1994) ve işçi/memur eylemleri ile esnaf toplanmasının/hak arayışının (Palacı, 1998; Işık ve Özer, 2000; Özer ve Dağtaş, 2003) basındaki sunumuna ilişkin yapılan eleştirel çalışmalarda, haberlerin işçi ya da memur sendika-

larının ve esnafların yerine, işveren ya da emniyet güçlerinin durum tanımlarıyla çerçevelendiği görülmüştür. Özer'in, 1 Mayıs 1996'daki eylemlerle ilgili yaptığı çalışmada da, eylemlerdeki "şiddet" unsurunun haberlerde öne çıkarıldığı ve eylemcilerin "provakatör" ve "saldırgan" olarak; polisin ise "hukuk ve düzeni sağlayan meşru güvenlik gücü" olarak sunulduğu görülmüştür.

Bu çalışmaların bulgularına dayanarak, "gösteri"lerin basındaki sunumuyla ilgili profesyonel gazetecilik kodları şöyle özetlenebilir: Gösteriler ne kadar ses getiriyorsa ve ne denli olumsuzsa o kadar fazla haberleştirilmektedir. Ayrıca, gösterilerin arka planına ya verilmemekte ya da dikkati çekmeyecek şekilde geçiştirilmektedir. Gösterilerle ilgili durum tanımları, güç/iktidar sahibi akredite kaynaklara göre yapılmaktadır. Basın, bu gösterilerde çıkan çatışmalarda, polis ve kamu düzenini sağlayan otoritelerin eylemlerini pasif sentaksla, göstericilerin eylemlerini ise aktif sentaksla vermektedir. Kelime tercihleri aracılığıyla göstericiler, olumsuz sıfatlarla sunulurken; polis ve kamu otoriteleri, düzeni sağlayan meşru güçler olarak olumlu sunulmaktadır.

Medyanın gösterileri nasıl çerçevelediğine ilişkin sunulan bu bulguların ışığında, bir sivil itaatsizlik örneği olarak "Cumartesi Anneleri" eylemlerinin, Türkiye'de, sağ ve sol basında sunuluşu bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Araştırmada örneklem olarak, *Cumhuriyet* merkez solu, *Emek* radikal solu, *Hürriyet* liberal sağ, *Türkiye* milliyetçi-muhafazakâr sağ ve *Yeni Şafak* da İslamcı sağı temsilen seçilmiştir. Sözü edilen gazetelerin 1 Ocak 1997 ile 31 Aralık 1997 tarihleri arasındaki tüm sayıları incelenmiş ve "Cumartesi Anneleri" eylemlerine ilişkin haberler analiz edilmiştir.

Çalışmada, Teun A. van Dijk (1983; 1988a; 1988b; 1993 ve 1994) ve Norman Fairclough'un (1995 ve 2003) çalışmaları ile gelişen eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılarak sentaktik ve semantik analizler yapılmıştır. Ayrıca, bu araştırmacıların yaklaşımlarından hareket eden Peter Teo'nun çalışmasında kullandığı bazı analitik kategorilerden de yararlanılmıştır.

Çalışmanın varsayımları şöyledir: “Cumartesi Anneleri” eylemleri uzun soluklu eylemler olmalarına karşın eylemler sırasında kamu otoriteleri ile büyük gerilimler, çatışmalar yaşanmamıştır. Bu nedenle hâkim profesyonel gazetecilik değerlerinin çatışma içermeyen gösterileri haberleştirmemesinden dolayı, hâkim gazetecilik değerlerini daha fazla içselleştirmesi beklenen sağ basında bu eylemlere çok fazla yer verilmeyeceği; muhalif gazetecilik değerlerine daha açık olması beklenen sol basında ise yeterince yer verileceği düşünülmektedir. Diğer bir varsayım da, önceki varsayımda belirtilen nedenlerle, sağ basındaki haberlerin egemen söylemin içinde kapanacağı; sol basında ise egemen söylemlere karşı söylemlerle haberlerin inşa edileceği/sunulacağı şeklinde biçimlendirilmiştir.

Çalışmada öncelikle, sivil itaatsizlik kavramının temel özelliklerinden yararlanılarak genel bir tanıma ulaşılmaya çalışılmıştır. Daha sonra da, Türkiye'deki sivil itaatsizlik eylemlerinden örneklerle ve bu araştırmanın örnek olayını oluşturan “Cumartesi Anneleri” eylemlerinin arka planına değinilmiştir. İnceleme için Türkiye'deki sivil itaatsizlik örneklerinden “Cumartesi Anneleri” eylemlerinin seçilme nedenlerinden biri, bu eylemlerin uzun soluklu olmaları ve düzenli yapılmalarıdır. Diğer bir neden ise, bu eylemlerin hem Türkiye hem de dünya kamuoyunda ses getirmesidir.

Bir Sivil İtaatsizlik Örneği Olarak “Cumartesi Anneleri” Eylemlerinin Arka Planı

“Sivil” kavramı, feodal ve askeri olmayan, daha çok kentsoylu kesimin geliştiği bir toplumda, yaygın orta sınıfın değerlerini ve yaşam tarzını yansıtmaktadır. Kavram ayrıca, temel hak ve özgürlüklerin tek taşıyıcısı olan bireyin, eş deyişle yurttaşın kendi sosyal, siyasi ve hukuki gerçekliğindeki konumunu belirtmektedir. “İtaatsizlik” ise bir emre, kurala uymayı reddetme, söz dinlememe, itaatsiz bir kimsenin davranışı, bir kimseye, bir şeye itaat-

sizlik etmek, bir kimsenin buyruğunu, isteğini yerine getirmemek şeklinde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, itaatsizlik, uyulmayan kuralların ve buyrukların varlığını öncelemektedir (Ökçesiz, 1994: 105-106).

"Sivil itaatsizlik" kavramının kökleri, Eski Yunan'a değin uzanmaktadır.⁴ Kavrama ilişkin bir tarihin oluşmasında, özellikle üç düşünürün fikirleri etkili olmuştur: Sokrates, Henry David Thoreau ve Mahatma Gandhi. Sivil itaatsizliğin öncülere olarak bilinen bu düşünürlerin, düşünce ve eylem tarzlarının, daha çok hukuk devleti düşüncesinin gelişimine hizmet ettiklerini söyleyebiliriz (Bové ve Luneau, 2006: 45-59). Tarihsel olarak çağdaş hukuk devletine ulaşılmasında, bu düşünürlerin praksisleri anlamlı mücadeleler olarak değerlendirilebilir.

Sözü edilen düşün ve eylem insanların "pasif direniş" yöntemleri, günümüz politik mücadelelerine halen katkıda bulunmaktadır. Sivil itaatsizlik gösterileri, bugün dünyanın birçok bölgesinde etkisini gösteren politik bir mücadele biçimine dönüşmüştür. Sivil itaatsizlik gösterilerine somut olarak, yakın geçmişte, Nazi işgali sırasında Danimarka'da gösterilen direnişte ve ABD'de Vietnam savaşına karşı yürütülen savaş aleyhtarı eylemlerde rastlanılmıştır. Savaş karşıtlarının üniversite kampuslarından, New York Borsası'na; kentlerin ana caddelerinde, önemli sanayi merkezlerinde, askeri bölgelerde, Beyaz Saray'da, Pentagon'da özetle hemen her yerde, boy göstermesi, gençlerin askerliğe çağrı belgelerini kamuoyunun gözleri önünde yakması önemli sivil itaatsizlik gösterilerine örnek olarak verilebilir (Harding, 1997: 40).

Sivil itaatsizlik kavramı hakkında, pek çok yakın dönem düşünürü de tanımlar geliştirmiştir. Ortaya konulan her bir tanım, bir öncekinin eksikliğini giderici ve tamamlayıcı yönde olmuştur. Bu çalışmada Hugo Adam Bedau, Jürgen Habermas ve John Rawls'ın ileri sürdüğü tanımların özellikleri değerlendirilerek sivil itaatsizlik anlamlandırılacaktır.

4 Antigone'nin, Kreon'un otoritesine/buyruğuna uymayarak savaşta ölen kardeşi Polyneikes'i törenle defnetmesi ve Sokrates'in adil saymadığı bir yasaya, ölümü göze alarak karşı çıkması sivil itaatsizlik eyleminin kökenlerinin Eski Yunan'a değin uzandığına işaret etmektedir (Harding, 1997: 31-32).

Bedau'ya göre, yasaya aykırı, kamuya açık, şiddeti dışlayan ve vicdani olarak bir yasayı, bir hükümet politikasını ya da kararını engellemek isteyen kimse sivil itaatsizliğe başvurmuş olmaktadır. Rawls'a (56) göre ise, sivil itaatsizlik, "yasaların ya da hükümet politikalarının değiştirilmesini amaçlayan ve kamuya açık bir tarzda gerçekleştirilen, şiddeti dışlayan, vicdani ve aynı zamanda siyasi nitelikli, yasaya aykırı bir eylemdir."

Bedau ve Rawls'un tanımlarında ortak ve ilgi çekici olan, sivil itaatsizliğin hem "yasadışılık" hem de "meşruluk" özelliğini içermesidir. Bu konuda Habermas (123), "modern devletin, yurttaşlarından sadece benimsenebilecek değerlerde ilkeler üzerine kurulmuş olması koşuluyla yasalara itaat bekleyebileceğini ve ancak, bu ilkeler çerçevesinde yasal olan, meşru olarak haklı gösterilebilir ya da gayri meşru olarak reddedilebilir" demektedir.

Bu tanımlardan yola çıkarak, sivil itaatsizlik kavramının temel özellikleri, yasadışılık, alenilik, hesaplanabilirlik, politik ve hukuki sorumluluğun üstlenilmesi, şiddetin reddedilmesi, kamu vicdanına yönelik bir çağrı olması, sistemin geneline değil haksızlıklara karşı ortak bir eylem olması şeklinde sınıflandırılabilir (Coşar, 1997: 9-20; Nişancı, 2003: 215-233, Bové ve Luneau, 2006: 167-168).

Türkiye'de ise adı konmasa da öteden beri, sivil itaatsizlik olarak nitelendirilebilecek eylemler gündeme gelmektedir. Bunlar arasında, genişliği ve etkisi açısından ilk önemli eylem Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın 1969 yılındaki öğretmen boykotudur. Sonraki yıllarda yapılan bazı işçi eylemleri ile Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK)'in eylemleri de yine bu kapsamda değerlendirilebilir (Coşar, 1997: 25). Öte yandan, ülke çapında ses getiren diğer sivil itaatsizlik eylemleri ise, şu şekilde sıralanabilir: Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nin kuruluşuna (1987) ilişkin sivil itaatsizlik eylemi, "Düşünceye Özgürlük Davası" eylemi, ticari radyo ve televizyonların kapatılmasına ilişkin "Konuşan Türkiye" eylemleri, Susurluk skandalı sonrası, devlet-mafya-siyaset ilişkisine yönelik tepkileri dile getiren "Sürekli Ay-

dınlık İçin Bir Dakika Karanlık" eylemleri, "Cumartesi Anneleri" eylemleri, Bergama halkının siyanürle altın çıkarılmasına karşı giriştikleri çevreci eylemler ve vicdani redcilik eylemleri.

Sözü edilen eylemlerin tümü, demokratik devlete ulaşmanın yetersiz de olsa kilometre taşlarını oluşturmaktadır. Hak ve sorumluluklarının bilincinde yurttaş bireylerden kurulu güçlü bir sivil toplumun inşasında, önemli bir misyonu yerine getiren "Cumartesi Anneleri"nin eylemlerinin Türkiye basınındaki sunumu, bu çalışmada örnek olay olarak incelenmiştir. Gözaltına alındıktan sonra kaybolanların ve sonrasında ölü bulunanların yakınları, demokratik kitle örgütlerinin yöneticileri ve sanatçılardan oluşan bir grup 27 Mayıs 1995 günü İstanbul İstiklal Caddesi'nde Galatasaray Lisesi önünde oturma eylemi yapmıştır. Daha sonra, bu eylemler geleneksel hale gelmiş ve 20 Mart 1999'a kadar her cumartesi günü saat 12:00'de tekrarlanmıştır (Türkiye İnsan Hakları Raporu, 1997: 287).

"Cumartesi Anneleri" eylemleri, gerek ortaya çıkış biçimi ve örgütlenmesi gerekse de hedefleri açısından sivil itaatsizliğin hemen tüm unsurlarını içinde barındıran toplumsal bir harekettir. Bu eylemlerde, "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu" ihlal edilmiş ve eylemler izinsiz olarak yapılmıştır. Bu nedenle de, yasa dışılık unsurunu içinde barındırmıştır. Kayıp yakınları ve onları destekleyenler, bütün yasal yollara başvurduktan sonra eylemlere yönelmiştir. Bu anlamda eylemler, yasa dışı, ancak etik açıdan tartışılmayacak düzeyde meşrudur. Eylemciler, kayıplar için kamuoyu oluşturmak amacıyla saptadıkları hedef doğrultusunda hareket etmiştir. Açıklanan hedef, her cumartesi günü yarım saat oturma eylemidir ve buna eylemler süresince sadık kalınmıştır (Coşar, 1997: 26). "Cumartesi Anneleri" eylemlerinin aktif katılımcılarından biri olan Filiz Koçali (359), gerçekleştirdikleri eylemler hakkındaki gözlemlerini şöyle aktarmaktadır:

...Hiçbir şeyi ince ince planlamamıştık. Sadece Galatasaray'da oturacağımızı biliyorduk. Sonra her şey zaman içinde gelişti. Her hafta yeni bir taktik bulmak, yeni kayıp başvurularıyla ilgilenmek, basınla ilişki kurmak, basından gelen röportaj taleplerini düzenlemek,

5
Kayıpların ve doğal olarak onların yakınlarının büyük çoğunluğu Kürt kökenlidir ve yine kayıpların çoğu Olağanüstü Hal Bölgesi'nde gerçekleşmiştir. Bu nedenle "Cumartesi Anneleri" aşırı milliyetçi sağ bazı kesimler tarafından "Kürt Anneleri" olarak tanımlanmış ve "Şehit Anneleri" ile karşı karşıya getirilmeye çalışılmıştır.

yurtdışından gelen davetleri düzenlemek...önce bir grup kadın, sonra o kadınlardan bazıları ve kayıp yakınları...uzun bir dönem, dört yıl...önceleri her hafta gelen, ama daha sonra ilk haftalardaki performansla katılamayanlar oldu. Ama bazı arkadaşlarımızın ve kayıp yakınlarının Galatasaray oturmalarını hayatlarının en önemli işi gibi addetmesi, işlerin düzenli gitmesine yetti...oraya gitmemek, her şeyin düzgün gittiği zamanlarda, yani polisin müdahale etmediği, yeni kayıpların olmadığı ya da Türkiye'nin gündeminin başka politik sorunlarla yüklü olmadığı zamanlarda kolaydı. Ama bir gerilim anında gitmemek demek, başka bir arkadaşın omuzlarına fazladan sorumluluk, fazladan iş yüklemek demektir.

"Cumartesi Anneleri" eylemleri için söylenebilecek önemli noktalardan biri, "bu tür bir itaatsizliğin bizzat faillerinin bile farkında olmadıkları kadar radikal, etkin, yerleşik düzenin meşruiyet sınırlarını sorgulayan bir potansiyele sahip olduğunun ortaya çıkması ve 'çiplak' bir inisiyatifin örgütlenebilme imkânının her şeye rağmen kanıtlanması" olmuştur (Kayılı, 2004: 356).

"Cumartesi Anneleri" eylemlerinde, protestonun sürekliliği-ne ayrı bir önem verilmiştir. Kayıp insanların aranmasına ve gündemde tutulmasına çalışılmıştır. Bir başka deyişle, projenin sürekliliği ve çoğaltıcılığı başat duruma gelmiştir. "Sürekli protesto" biçimleriyle, eylemi destekleyen her birey kendi hayat ve çalışma alanında tepkisini ortaya koymuştur. Bununla birlikte, "Cumartesi Anneleri"nin talepleri son derece yalın ve açık olmuştur. Bu hak arayışına katılan her bir birey kayıpların son bulmasını, kaybedilenlerin akıbetlerinin ortaya çıkarılmasını, sorumluların bulunmasını talep etmiştir. Bu noktada, kayıpların siyasal tutumları, dini inançları, etnik ve kültürel kökenleri göz önünde tutulmamıştır.⁵ Amaç, kaybedilme eyleminin kendisini protesto etmek olmuştur. Protesto eylemleri politik bir gösteri olarak tasarlanmamış; propaganda ve teşhir gözetilmemiştir. Eylemlerle hedeflenen, kamu vicdanının harekete geçirilmesiyle yetkilileri harekete geçirmeye, kamuoyu baskısıyla görevlerini yapmaya ve giderek sorumluların hareket alanını daraltmaya çalışmak olmuştur. "Cumartesi Anneleri" eylemlerinde, bir yasa bilerek ve isteyerek ihlal edilmiş; ancak ondan daha üstün olan bir hukuk normu ise işlevsel kılınmıştır (350).

Eylemlere doğrudan katılım gösteren Erkan Kayılı'ya göre (350), bu süreçten beklenen, "siyaseti, yerleşik otorite ve kurumların dışında, kendi talepleriyle tek tek bireylerin iradesine bırakarak toplumsallaştırmak ve kamusal alana yaymak" olmuştur. Bir başka deyişle, "Cumartesi Anneleri" eylemleriyle siyasetin profesyonel bir uğraş olarak değil; her bir bireyin gündelik yaşamına yedirilmiş bir hayat tarzı olarak yeniden kurulması hedeflenmiştir.⁶

Koçali (359) ise, "Cumartesi Anneleri" eylemlerine ilişkin oluşturulan dayanışmada, kayıp yakınlarının annelerinin ve kadınların oynadığı rolün önemine değinerek, eylemin sonlandırılması konusunda şunları söylemiştir:

Kayıp yakınları dışındaki grup, birbirini asıl olarak insan hakları mücadelesinden, sol politikadan tanıyan kadınlardı. Daha önce "Arkadaşıma Dokunma" eylem deneyimini birlikte yaşamıştık. Bazılarımız da feminist mücadeleden tanışıyorduk. Yani aramızda arkadaşlık dışında politik bir güven vardı. Bu yüzden de, en kritik anlarda bile dişe dokunur bir gerilim yaşadığımızı hatırlamıyorum. Zaman içinde kayıp yakınları da kendi aralarından doğal önderlerini çıkardılar. "Biz" ve "onlar", kararları birlikte almaya başladık. En önemlisi de en kritik anlarda, "tamam mı, devam mı" ve "Nasıl devam?" kararlarını...20 Mart 1999'da aldığımız son karar ise, Galatasaray oturmalarına ara vermek, ama kayıplar için mücadeleye devam etmektir.

Saptadıkları hedefin dışına çıkmayan "Cumartesi Anneleri" eylemleri, bu anlamda sistemin bütününe yönelik değil, tekil bir haksızlığa karşı yürütülmüştür. Bu eylemlerin önemli özelliklerinden biri de, örgütlü bir yapıya dayanmamasıdır. Eş deyişle, eylemler hiçbir grubun ismini, etiketini taşımayan, sivil toplumda farklı düşüncelerdeki her bir yurttaşın destekleyebileceği niteliktedir.

"Cumartesi Anneleri" Eylemlerinin Türkiye Basınında Sunumu

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye'deki sağ ve sol basını temsilen seçilen gazetelerin 1997 yılına ait sayılarında, bir sivil itaatsizlik örneği olarak kabul edilen bu eylemlerin nasıl sunulduğu

6 Kayılı (350), "Cumartesi Anneleri eylemlerinde, 'çıplak' bir inisiyatif oluşturulduğunu, manipülasyonun önüntü kesecek bir şeffaflık içinde herkesin özne olabileceği, kolektif bir protesto biçimi olarak her bir bireyin kendisine ait hissedeceği bir tarz örüldüğünden" söz etmektedir. Bir başka deyişle, bu protestoların arkasında herhangi bir örgütün yer almasına izin verilmemiş, herkes bir örgüt olmuştur.

7
Van Dijk (1988a) haber söylemi çözümleme modelinde makro ve mikro yapıların ayırımına işaret eder. Haberin makro yapısını başlıklar, fotoğraflar, haber girişleri ve/veya spotlar oluşturur. Haberdeki temaların birbirini izlemesi ile oluşan tematik yapı ve bunların içine yerleştiği sematik yapı da makro yapının içinde ele alınır. Haberin mikro yapısını ise sözcük seçimleri, sentaktik tercihler, cümleler arasındaki ilişkiler (local coherence) ve retorik oluşturur. Bu çalışmada van Dijk'in haber söylemi çalışmaları temel alınmakla birlikte, bu model birebir uygulanmamıştır. Çalışmada başvuru alan analiz kategorileri, van Dijk'in (1983; 1988a; 1988b; 1993 ve 1994) ve Fairclough'un (1995 ve 2003) çalışmaları ve onlardan hareketle analiz kategorileri oluşturan Teo'nun (2000) çalışmasından yararlanılarak oluşturulmuştur.

incelenmiştir. Öncelikle bir yıl boyunca taranan haberlerle ilgili nicel veriler sunulmuş; ardından da eleştirel söylem analizi kullanılarak elde edilen "sentaktik" ve "semantik" analiz bulguları değerlendirilmiştir. Belirtilen analizler hem haberin makro yapısı olarak kabul edilen haber başlıkları, spot ve/veya haber girişleri hem de haber metinlerinde yapılmıştır. Haber başlıkları, spot ve/veya haber girişleri makro temalar olduğu için, ilk olarak bu bölümün bulguları tartışılmış; metnin kalanına dair bulgular ise bunları destekler nitelikte verilmiştir. "Sentaktik" analizde anlamsal kapanmayı inşa eden cümle yapıları çözümlenmiştir. "Semantik" analizde ise anlamsal kapanma, haberin aktörleri (*actors*), öne çıkan temalar (*foregrounding themes*), kelime tercihleri (*lexical choices*), tırnaklı alıntılar (*quotation patterns*) ve aşırı kelime vurguları (*over-lexicalization*) başlıklı kategoriler çerçevesinde incelenmiştir.

Söylem analizinde haberin başlıkları, spot ve/veya haber girişleri kritik bir öneme sahiptir. Çünkü habercilikte yaygın kullanılan ters piramit haber yazım kuralına göre en önemli bilgi en üstte, daha önemsiz bilgiler ise en altta verilir. Bu nedenle haberde, en üstteki makro tema olan başlık(lar), spot(lar) büyük puntolarla ve koyu (*bold*) olarak verilir. Başlığın ve spotların böyle sunulması, okurun haberi değerlendirmesinde önemlidir. Çünkü haberin başlığına ve/veya spotuna göre, okur, haberin devamını okuyup okumayacağına karar verir. Teo (14), haber başlıklarında minimum kelime ile maksimum bilgi verilmeye çalışıldığı ve kelimeler haber başlığının etkisini olabildiğince arttırdığı için, habercilik rutinlerinde başlıklar atılırken her kelimenin özenle seçildiğini savunur. Teo (14), Fairclough (1995) ve van Dijk'tan (1983) hareketle başlıklar, spot ve/veya haber girişlerinde ifade edilen en üstteki makro temanın, aslında haberin ideolojisini de içinde barındırdığı için haber metninin okuyucuya sadece yorumlanacak bilgi sağlamadığını, yorumla bilginin paketlenmiş olarak okuyucuya iletildiğini savunur.

İncelenen Haberlere İlişkin Nicel Veriler

"Cumartesi Anneleri"nin en düzenli şekilde eylem yaptıkları ve basında yer aldıkları 1997 yılında, incelenen gazetelerden *Yeni Şafak*'ta konuyla ilgili herhangi bir habere rastlanılmamıştır. Diğer gazetelerde yayımlanan haber ve fotoğraf sayıları ile gazete sayfalarında kapladıkları alanlara santimetrekare (cm²) olarak Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1: "Cumartesi Anneleri" Eylemlerinin Gazetelerdeki Sunumuna İlişkin Nicel Veriler

Gazeteler	Haber Sayısı	Fotoğraf Sayısı	Haber Alanı (cm ²)	Fotoğraf Alanı (cm ²)
<i>Yeni Şafak</i>	-	-	-	-
<i>Türkiye</i>	3	2	378	167
<i>Hürriyet</i>	4	2	204	184
<i>Cumhuriyet</i>	21	21	1658	3091
<i>Emek</i>	44	51	7107	6156

Tablo 1'den de anlaşılacağı üzere, en çok haber ve fotoğraf sayısı ve bununla doğru orantılı olarak haber ve fotoğraf alanı *Emek* gazetesine aittir. Onu, yarıya yakın bir oranla *Cumhuriyet* gazetesi izlemektedir. *Türkiye* ve *Hürriyet* gazetelerindeki haber ve fotoğraf sayısı ve bunların kapladıkları alanların ise neredeyse birbirine yakın olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, sözü edilen gazetelerin olaya ilişkin yer verdiği haber ve fotoğrafların oranları *Emek* ve *Cumhuriyet* gazetelerine kıyasla oldukça düşüktür. Nicel olarak "Cumartesi Anneleri" eylemlerinin sunumunun en fazla *Emek* gazetesi ve ardından *Cumhuriyet* gazetesinde olduğu görülmektedir. *Türkiye* ve *Hürriyet* gazetelerinde nicel olarak düşük bir sunum söz konusu iken, *Yeni Şafak* gazetesinde ise "Cumartesi Anneleri" eylemi hiç temsil edilmemiştir. "Cumartesi Anneleri" eylemlerine, her zaman hâkim değerlere daha yakın olan sağ basında fazla yer verilmemesi; hâkim gazetecilik değerlerinde, çatışma ve şiddetin olmadığı eylemlerin haber değeri taşıması ile açıklanmıştır.⁸

8

Bu nicel veriler ancak, nitel bulgularla birlikte değerlendirildiğinde daha anlamlı olacaktır. Nicel ve nitel bulgular, çalışmanın sonunda hem gösterilerin sunumuna dair literatürün bilgileriyle hem de Türkiye'de 1997 yılında medyanın hegemonya mücadelesindeki konumuyla birlikte tartışılmıştır.

9
"Cumartesi Anneleri"
eylemlerine ilişkin haber
olmadığı için, bu bölümde
Yeni Şafak gazetesine ait
değerlendirme yoktur.
Diğer gazetelere ait
bulgular, en az haberin
yer aldığı gazeteden, en
çok haberin yer aldığı
gazeteye doğru
sıralanarak verilmiştir.

10
Tomris Özden, Mardin'de
ölen Albay Rıdvan
Özden'in eşidir.

Sentaktik ve Semantik Analize İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi⁹

Haberlerin Aktörleri ve Öne Çıkan Temalar

Eleştirel söylem analizinin (van Dijk, 1993; Fairclough, 1995 ve 2003) temel sorunsalı, spesifik söylemlerin "nasıl" ve "niçin" yeniden üretildiklerini göstermek ve bu yolla eşitsiz güç yapılarının söylemlerde nasıl yapılandığını açıklamaya çalışmaktır. Eleştirel haber söylemi analizlerinde, haberde "kimin konuştuğu" ve "nasıl konuştuğu", üzerinde odaklanılan temel analiz sorularıdır.

Gazetelerin "Cumartesi Anneleri" eylemleriyle ilgili haberlerindeki ortak aktörler, anneler, kayıp yakınları, bazen tek tek isimleri verilen kayıplar ve ulusal ya da uluslararası sivil toplum kuruluşlarıdır.

Ortak aktörler dikkate alındığında farklı olarak, Türkiye gazetesinde Kuzey Irak'ta teslim olan üç terörist "kayıp" ilan edilerek haber başlığında aktör yapılmıştır. *Hürriyet* gazetesinde de adına verilen bir ödülle "Leyla Zana" ve "beyaz Türk" imajıyla diğer kayıp yakınlarından farklılaşan "Tomris Özden"¹⁰ başlıkta, spot ve/veya haber girişlerinde aktör olarak yer almıştır. *Cumhuriyet* gazetesinde ise diğer gazetelerden farklı bir aktör olarak "Jİ-TEM" (Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele, gerçek adıyla İstihbarat Grup Komutanlığı) yer almıştır. *Emek* gazetesinde ise "devlet" ve "dönemin Adalet Bakanı Oltan Sungurlu" eleştirel bir içerikle haber aktörü olarak öne çıkmıştır.

Hürriyet gazetesinde Leyla Zana'nın haber aktörü olarak öne çıkarılmasının, "Cumartesi Anneleri"nin büyük oranda Kürt olması ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Tomris Özden'nin haber aktörü olarak öne çıkarılması ise, *Hürriyet* gazetesinin genel yayın politikasının 1990'ların başından itibaren "beyaz Türkleri" hedef kitle olarak görmesiyle açıklanmıştır. Tomris Özden şehit bir albay eşidir ve sarı kısa kesilmiş modern saçlarıyla, alınlarına poşi bağlayan Kürt annelerine benzememektedir. Tomris Özden bu özellikleriyle "Cumartesi Anneleri" eylemlerine katılsa da, hâkim

ideoloji açısından Kürt annelerine kıyasla güç/iktidar sahibi bir aktördür.

11
Haber başlığı, *Türkiye*, 31
Ocak 1997: 1.

Diğer gazetelerden farklı olarak, *Cumhuriyet* gazetesinde haber aktörü olarak yer alan JİTEM, "...JİTEM'in kaybettiği ileri sürülen" ifadesiyle olumlu ya da olumsuz bir anlam yüklenilmeden aktör yapılmıştır. *Emek* gazetesinde ise "devlet", devlet karşıtı bir söylemle haber aktörü yapılmıştır.

Haberlerin aktörleriyle birlikte öne çıkan temalar analiz edildiğinde, *Türkiye* gazetesinde "Kayıplar PKK'lı"¹¹ başlığında görüldüğü gibi, "Cumartesi Anneleri'nin aradığı kayıpların PKK'lı çıkması" teması öne çıkarılmıştır. *Türkiye* gazetesinin, milliyetçi-muhafazakâr çizgisine paralel bir biçimde, "Cumartesi Anneleri'nin çoğunluğunun Kürt kökenli olması nedeniyle, kayıpları "PKK"lı olarak işaret eden bir temayı öne çıkardığı düşünülmektedir.

Hürriyet gazetesinde ise, "Cumartesi Anneleri" eylemine katılan 4 kişinin gözüaltına alınması, eylemcilerin polis desteğine tepkiyle karşılık vermesi, "Zana Ödülü", "Emekçi Kadınlar Birliği Kardeşlik Ödülü" ve 8 Mart'ta eyleme desteğin geniş olması vurgu yapılan temaları oluşturmuştur. Bu temalar "Cumartesi Anneleri" eylemlerine katılanların tutuklanabildiği, eylemcilerin polis desteğine tepkiyle karşılık verdiği ve "Cumartesi Anneleri'nin Leyla Zana'dan ödül aldığı anlamsal kapanmasını kurmaktadır.

Cumhuriyet gazetesinde "Kimsesizler Mezarlığı'nın açılarak, kayıp yakınlarına bilgi verilmesinin istenmesi", "İnsan Hakları Derneği'nin bazı şubelerinin kapatılmasının kınanması", "kayıpların son bulması ve failerin yargılanmasının istenmesi" gibi "kayıp yakınlarının devletten talepleri" ile "kayıplar sorununu tüm dünyanın duymasına rağmen Ankara'nın duyarsız kalması", "devlet içindeki çetelerin yargılanmasının istenmesi" gibi kayıp yakınlarının, "kayıplardan devleti sorumlu tutması" türünden temalar öne çıkarılmıştır.

Emek gazetesinde öne çıkan temalar ise eyleme yönelik uluslararası destek (İsveç'te "Cumartesi Anneleri"ne 9. destek eylemi

12

Bu sentaktik vurgu ve anlamı, sentaktik analiz bölümünde tartışılacaktır.

yapılması), eylem başladıktan sonra gerçekleşen kayıplar (eylemin başlangıcından sonra 95 kişinin daha kaybedildiğinin belirtilmesi), gözaltında gerçekleşen kayıplar (kayıp yakınlarının aralanma, OHAL'de jandarma tarafından gözaltına alınıp kendilerinden haber alınamayanları katması ve gözaltında kayıpların takipçisi İHD Diyarbakır ve Malatya şubelerinin açılmasının talep edilmesi), kayıp yakınlarının Emniyet Müdürlüğü'ne ait "Kayıp Kişileri Araştırma Merkezi"ne tepki göstermesi, kayıp yakınlarının karalama haber yaptıkları iddia edilen *Türkiye* ve *Yeni Günaydın* gazetelerine tepkileri (*Türkiye* gazetesinin kayıp Düzgün Tekin'i, Yunanistan'a girerken yakalanan 'PKK'lı olarak göstermesinin kınanması; *Yeni Günaydın* gazetesinin eylemi karalama kampanyasının protesto edilmesi), kayıp yakınlarının hemen her hafta bir başka "kayıp" kişiyi aralarına katmaları (Kayıp yakınları 125. haftada Ayhan Efeoğlu'nu aralarına kattılar)¹², kayıp yakınlarının devletin ikiye bölünmüş olduğunu ifade etmeleri, kayıp yakınları tarafından "Sincan Kimsesizler Mezarlığı"nda bulunan 103 kişinin kim olduğunun sorulması ve Beyoğlu Kaymakamlığı'nın Cumartesi Anneleri'ne soruşturma açması şeklinde sıralanabilir.

Kelime Tercihleri

Eleştirel söylem analizinde haber metnindeki kelime tercihleri ve sentaktik tercihler, haberin fotoğrafıyla birlikte ideolojik anlamının ortaya çıkmasını sağlar. Kelime tercihleri işaretin çok vurgululuğu ile ilgili bir analizdir ve dilin şeffaf bir taşıyıcı olmadığını kabul eden eleştirel söylem çalışmalarında, ideolojik anlamın söylem içindeki vurgusunu açığa çıkarmaya yarar. Kelime tercihleriyle haberin aktörleri hakkındaki temel inançlar ve ideolojiler ortaya konabilir (van Dijk, 1983: 31). Aktörlere dair kelime tercihleriyle ilgili çok bilinen bir örnek, yapılan tercihle, aynı kişinin "terörist" ya da "özgürlük savaşçısı" olarak tanımlanabilmesidir (van Dijk, 1988a).

Haber metnindeki kapanma ve sıkı metin yapılanması da, kelime tercihleri ve sentaksla yakından ilişkilidir (İnal, 1996: 102).

İnal, İstanbul'da Gazi Mahallesi'nde kahvelerin taranması sonucunda çıkan olayların sunumunda, basın olayları çerçevelendirmek için sıkça "provakasyon" ve "dış mihraklar" kelimelerini kullandığını belirtir (1995: 115). Basın bu kelimeleri, akredite haber kaynakları (İçişleri Bakanlığı, Valilik ve Emniyet Müdürlüğü) tarafından yapılan açıklamaların içinden seçerek kullanmıştır.

"Cumartesi Anneleri" eylemleriyle ilgili haberlerde, *Türkiye* gazetesi, "Kayıplar PKK'lı"¹³, "Foyaları ortaya çıktı"¹⁴, "Kayıplar kamplarda"¹⁵ türündeki kelime tercihleriyle, "Cumartesi Anneleri"nin ve kayıp yakınlarının aradığı "kayıp" kişileri, "PKK'lı" olarak sunmaktadır. Kayıpların büyük çoğunluğunun Kürt kökenli olduğu bağlamı dikkate alındığında, *Türkiye* gazetesinin bütün Kürt kökenli kayıpların PKK'lı olduğu anlamsal kapanmasını yaratan aşırı-milliyetçi bir ideolojik tercih yaptığı söylenebilir. Türkiye'de aşırı-milliyetçi sağ ideolojinin kuvvetli bir devlet bürokrasisine sahip olduğu düşünülecek olursa, bu anlamsal kapanmanın güç/iktidar sahibi grupların söylemi olduğu rahatlıkla düşünülebilir.

Hürriyet gazetesinde dikkati çeken kelime tercihleri, "Cumartesi Anneleri"nin kayıplardan sorumlu tuttuğu Emniyet Müdürlüğü ile ilgili olarak "Annelere polis desteğine tepki"¹⁶ ve "Cumartesi Anneleri'ne 4 gözaltı"¹⁷ şeklindedir. *Hürriyet* gazetesi burada Emniyet Müdürlüğü'nün Kayıp Kişileri Araştırma Merkezi'ni, annelere destek veren bir oluşum olarak göstermekte ve onaylamaktadır. Anneler ise, *Hürriyet* gazetesinin olumladığı bu merkeze "tepki" gösterenlerdir. *Hürriyet* gazetesinin diğer başlığında ise "Cumartesi Anneleri", "gözaltına alınan kişiler"dir. Bu tercihler ideolojiktir ve güç/iktidar sahibi polis olumlu, anneler ise olumsuz sunulmuştur.

Cumhuriyet gazetesinde "gözaltında kaybolan"¹⁸, "Kaybedenler Kaybedecek"¹⁹, "işkence", "katledilen"²⁰, "devlet içindeki çeteler"²¹ ifadeleri tercih edilmiştir. *Cumhuriyet* gazetesinde "kayıpların gözaltında kaybedildiği" vurgulanarak, "kayıpların katledilmesi" ve "devlet içindeki çeteler" işaret edilmiştir. Özetle ka-

13
Haber başlığı, *Türkiye*, 31 Ocak 1997: 1.

14
Haber spotu, *Türkiye*, 31 Ocak 1997: 1.

15
Haber başlığı, *Türkiye*, 29 Mayıs 1997: 13.

16
Haber başlığı, *Hürriyet*, 23 Şubat 1997: 24.

17
Haber başlığı, *Hürriyet*, 26 Ocak 1997: 21.

18
Haber girişi, *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1997: 8.

19
Haber başlığı, *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1997: 3.

20
Haber girişi, *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1997: 4.

21
Haber başlığı, *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1997: 4.

22
Haber girişi, *Emek*, 2 Şubat
1997: 12.

23
Haber başlığı, *Emek*, 2
Mart 1997: 12.

24
Haber başlığı, *Emek*, 23
Mart 1997: 12.

25
Haber girişi, *Emek*, 12
Nisan 1997: 12.

26
Haber başlığı, *Emek*, 9
Mayıs 1997: 4.

27
Haber girişi, *Emek*, 22
Haziran 1997: 12.

28
Haber başlığı, *Emek*, 14
Eylül 1997: 12.

yıpların gözaltında ve devlet tarafından kaybedildiğinin söylenmesi tercih edilmiştir. *Cumhuriyet* gazetesinde "kaybedenler kaybedecek" ve "devlet içindeki çeteler" ifadeleri kayıp yakınlarının tercih ettiği turnaklı ifadelerdir. Ancak, bunların başlık yapılması da gazetenin kendi tercihidir. *Cumhuriyet* gazetesinde kelime tercihleriyle, devlet karşıtı ve "Cumartesi Anneleri"nin söylemlerini yeniden üreten bir söylem kurulmuş ve anlam güç/iktidarın söylemleriyle kapanmamıştır.

Emek gazetesinde ise "gözaltında kayıplar"²², "Kayıpların Sorumlusu Devlettir"²³, "Analar Devletin İki Yüzlülüğünü Teşhir Etti"²⁴, "kaybedenlerin oyunu", "polis copu"²⁵, "İçişleri Bakanı Akşener 'kaybettiklerini' inkar ediyor"²⁶, "adil yargılanma hakkı"²⁷, "Eylül kayıplarının akibeti açıklansın"²⁸ şeklinde kelime tercihleri yapılmıştır. Bu kelimeler sadece yukarıda belirtilen tarihlerdeki haberlerde değil, farklı tarihlerde yayımlanan haberlerde de tekrarlanarak kullanılmıştır. *Emek* gazetesinin haberlerinde yapılan kelime tercihleriyle, "kayıpların gözaltında gerçekleştiği" ve "kayıpları devletin kaybettiği" işaret edilerek, devleti olumsuzlayan ve devletin karşısında, kayıp yakınlarının yanında bir anlamsal kapanma gerçekleşmiştir.

Sentaktik Tercihler

Haber metinlerindeki kapanma ve sıkı metin yapılanması, kelime tercihleriyle olduğu kadar, sentaktik tercihlerle de, eş deyişle cümle /cümlecik yapılarıyla da yakından ilişkilidir. Haber söylemine ilişkin olarak geliştirilen kuramsal ve yöntembilimsel yaklaşımlar Batı literatüründen kaynaklandığı için, bu çalışmalarda İngilizce'nin gramatik yapısına göre bazı sonuçlara ulaşılmıştır (İnal, 1996: 116-119). Bu çalışmalarda özellikle vurgu yapılan uzlaşım sal sentaktik tercihler, suçluların ve göstericilerin eylemlerinin aktif bir sentaks ile, polis ve hukuk güçlerinin eylemlerinin ise edilgen bir sentaks ile verilmesidir. "polis göstericiyi öldürdü" cümlesi yerine tercih edilen, "gösterici polis tarafından öldürül-

dü" cümlesi, göstericiyi özne olarak daha öncelikli konuma yerleştirerek, polisin öldürme eylemini daha önemsiz hale getirir. Ya da "gösterici öldürüldü" cümlesi haberin başlığında kullanılırsa, göstericiyi öldüren özne (polis) belirsiz hale gelir (van Dijk, 1988b: 11).

Van Dijk (11) gazete sentaksı üzerine yapılan gramatik çalışmaların sonuçlarına göre, elitlerin olumsuz eylemlerinin derecesinin sentaktik tercihlerle azaltılarak ya da belirsiz hale getirilerek gerçeğin gizlenebileceğine işaret eder. İnal (1996: 127) da Türkiye basınında, 1990'lı yıllarda Güneydoğu'daki çatışmalarla ilgili haberlerde tüm tarafların edilgen bir sentaks ile verildiğini gözlemlemiştir. İnal'a göre bu tercihin nedeni, yaşanan sıcak çatışmaları ve ölümleri kamuoyunun gündeminden uzaklaştırmaktır.

Ayrıca haberde kesinlik ve belirsizlik/muğlaklık ifadeleri de, sentaktik tercihlerin analiziyle ortaya konmaktadır. Bu çalışmada aktif/edilgen sentakslar ve kesinlik/belirsizlik ifadeleriyle ilgili sentaktik tercihler, Türkçe'nin grameri dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Türkiye gazetesinin haberleri içinde "Cumartesi Anneleri" eylemleriyle ilgili ideolojik olan söylemi (aşırı-milliyetçi söylemi) kuran sentaktik vurgu, "Kayıplar PKK'lı çıktı"²⁹ ve "Kayıplar' kamplarda"³⁰ başlıklarındaki kesinlik ifadeleridir. Türkiye gazetesi bu haberlerinde, Cumartesi Anneleri'nin bulunması için eylem yaptıkları kayıpların "PKK'lı" çıktığına ve Kuzey Irak'taki PKK kamplarında olduklarına dair kesin yargıda bulunan bir sentaktik tercih yapmıştır.

Hürriyet gazetesinin haberleri içinde dikkati çeken sentaktik vurgu, "Cumartesi Anneleri Emniyet Müdürlüğü tarafından kurulan Kayıp Kişileri Araştırma Merkezine tepki gösterdi"³¹ cümlesinde, annelerle ilgili tercih edilen aktif sentaktik vurgudur. Emniyet Müdürlüğü'ne "tepki gösterildi" şeklindeki edilgen bir vurgu yerine, "tepki gösterdiler" şeklindeki aktif vurgu tercih edilmiştir. Zaten bu haberin başlığı da, "Annelere polis desteğine tepki"dir.

29

Haber başlığı, *Türkiye*, 31 Ocak 1997: 1.

30

Haber başlığı, *Türkiye*, 29 Mayıs 1997: 13.

31

Haber girişi, *Hürriyet*, 23 Şubat 1997: 24.

32
Haber üst başlığı,
Cumhuriyet, 23 Mart 1997:
4.

33
Haber başlığı,
Cumhuriyet, 13 Nisan
1997: 4.

34
Haber başlığı,
Cumhuriyet, 9 Kasım 1997:
4.

35
Haber başlığı, *Emek*, 23
Şubat 1997: 12.

36
Haber başlığı, *Emek*, 23
Mart 1997: 12.

37
Haber girişi, *Emek*, 27
Nisan 1997: 12.

38
Haber başlığı, *Emek*, 3
Ağustos 1997: 12.

Burada tercih edilen aktif sentaks, haber başlığı da dikkate alınınca, gazetenin olumladığı bir merkeze karşı annelerin tepkisinin olumsuzlanması olarak okunabilir.

Cumhuriyet gazetesinin haberleri içinde dikkati çeken sentaktik vurgular ise şöyledir: "Kayıp eyleminin 97. haftasında JİTEM'in kaybettiği ileri sürülen Abdurrahman Demir tanıtıldı"³², "100 haftada 93 kişi kaybedildi"³³, "Burhan Aktaş kaybedilmek isteniyor"³⁴. Birinci sentaktik vurguda, "Cumartesi Anneleri" tarafından JİTEM'in kaybettiği söylenen kayıp, gazetenin tercih ettiği "ileri sürülen" sentaktik vurgusuyla, bu kaybın JİTEM tarafından gerçekleştirildiği "iddiasını" ve kesinlik içermediği anlamını oluşturur. Başlık olarak seçilen ikinci sentaktik vurguda, 100 haftada 93 kişinin bilerek, isteyerek, aktif bir özne tarafından kaybedildiği anlamı oluşturulmuştur. Başlıkta "100 haftada 93 kişi kayboldu" ifadesi kullanılmış olsaydı, "kayıplar kendi kendine kaybolmuş" anlamsal kapanması olacaktı. Ancak gazetenin sentaktik tercihiyle, kayıpları kaybeden aktif bir özneye işaret edilmiş ve bu özne haberlerdeki kelime tercihleriyle birlikte değerlendirildiğinde "devlet" olarak karşımıza çıkmıştır. Üçüncü sentaktik vurguda da, henüz kaybolmamış bir kişinin (Burhan Aktaş), yine aktif bir şekilde, bir özne tarafından "kaybedilmek istendiği" anlamı kurulmuştur. Bu başlık tırnaklıdır ve ifade kayıp yakınlarına aittir. Ancak gazete bu tırnaklı ifadeyi başlık olarak seçerek, kayıp yakınlarının söylemini yeniden üretmiş ve kaygılarını dile getirmiştir.

Emek gazetesinde haberlerin başlığı, spot ve/veya haber girişlerine ilişkin sentaktik tercihler açısından iki durum dikkati çekmektedir. Birincisi, "Cumartesi Anneleri"nin "devlet karşıtı" eylemleri ve söylemleri, "Polisin davetine aileler sert çıktı"³⁵, "Analar, devletin ikiyüzlülüğünü teşhir etti"³⁶, "Aileler her hafta olduğu gibi, bu hafta da 'Kayıp Kişileri Araştırma Merkezi' adı altındaki polis otobüsünü alkışlarla protesto etti"³⁷, "Cumartesi Anneleri İsa Efe'nin akıbetini sordu"³⁸ örneklerinde olduğu gibi sürekli olarak aktif sentaks ile verilmiştir. Çalışmada daha önce, Ba-

tı literatüründe yapılan çalışmalardan hareketle, uzlaşımsal haber sentaksında suçluların ve göstericilerin yerleşik düzene karşı "olumsuz" eylemlerinin aktif sentaks ile, polis ve hukuk güçlerinin ise "tüm" eylemlerinin edilgen sentaks ile verildiği belirtilmişti. *Emek* gazetesinde yapılan sentaktik analizlerde gazetenin, "devletin karşısında, kayıp yakınlarının yanında olduğu" bir çerçevelenme yaptığı bulgulanmıştır. Kayıp yakınlarının eylemlerinin aktif sentaks ile verilmesi, kayıp yakınlarının eylemlerini "olumsuzlamak için değil", tersine "olumlamak" için kullanılmıştır. *Emek* gazetesinin ideolojisine göre, kayıp yakınlarının yukarıda örneklenen eylemleri olumsuz değil, aksine olumludur. *Emek* gazetesinde tercih edilen aktif sentaks Türkçe'deki anlamıyla değerlendirildiğinde, "Cumartesi Anneleri suçlu ya da saldırgan" olarak değil, "eyleyen güçlü özne" olarak sunulmuştur. *Emek* gazetesinde diğer gazetelerde olmayan ve gazetede sıkça kullanılan bir diğer sentaktik tercih de; "Cumartesi Anneleri..... gözaltına alınarak kaybedilen Ayhan Efeoğlu'nu aralarına kattılar"³⁹ örneğinde olduğu gibi, eylemcilerin kayıpları aralarına kattıklarını ifade eden, "aralarına kattılar" cümlecığıdir. *Emek* gazetesindeki bu sentaktik tercih ile kayıp yakınlarının her eylemde tanıttıkları "kayıp kişi" işaret edilmekte ve "aralarında yaşadığı, yaşatıldığı" anlamsal kapanması oluşturulmaktadır. Bir başka deyişle, "kaybedilmeye karşı", "Cumartesi Anneleri"nin kayıpları aralarına katarak, eksilmedikleri, güçsüzleşmedikleri anlamı inşa edilmiştir.

39

Haber girişi, *Emek*, 5 Ekim 1997: 12.

Tırnaklı İfadeler

Haber metinlerinde analiz edilen diğer bir unsur, hangi haber aktörlerinin ve onların konuşmalarının tırnaklı alıntılarla verilmesinin incelenmesidir. Bilindiği gibi yaygın habercilik rutinlerinde daha çok güç/ iktidar sahibi, avantajlı aktörlerin söyledikleri tırnaklı alıntılarla verilmektedir. Teo'nun çalışmasında kullandığı bu analiz birimi, bu çalışmada da kullanılarak, hangi aktörlerin söylediklerinin tırnaklı alıntılarla verildiği saptanarak yorumlanmıştır.

40

Haber başlığı, *Hürriyet*,
23 Şubat 1997: 24.

41

Haber metinleri içerisinde
geçen kayıp yakınlarına
ilişkin tırnaklı ifadelerin
ayrıntılı bir dökümü için,
çalışmanın sonunda
verilen Ek kısmına
bakılabilir.

Türkiye ve *Hürriyet* gazetelerinin "Cumartesi Anneleri" eylemleriyle ilgili haberlerinin başlık, spot ve/veya haber girişlerinde tırnaklı ifadeler kullanılmamıştır. *Türkiye* gazetesinde 3 Şubat 1997 tarihli haberin metninde, gazetenin daha önceki haberinde, bir annenin "oğlunun PKK'lı çıktığını" iddia eden *Türkiye* gazetesine verdiği cevaba, tekzip gibi yer verilmiştir: "Bu haberde adı geçen Düzgün Eskin benim oğlum değil. Bizimle alay ediyorlar... Yalan haber yazan bu gazeteyi kınıyorum". Bu tırnaklı alıntıda bir "Cumartesi Annesi"nin çocuğunun bulunmasıyla ilgili bir talepten ziyade, *Türkiye* gazetesinin haberini yalanlaması sunulmuştur. Ancak *Türkiye* gazetesi, 29 Mayıs 1997 tarihinde, "'Kayıplar' kamplarda" başlığı ile, kayıpları PKK'lı olarak sunan bir haber daha yapmıştır.

Hürriyet gazetesinin "Annelere polis desteğine tepki"⁴⁰ başlıklı haberinin metninde, bu çalışmada "beyaz Türk" imajı dolayısıyla *Hürriyet* gazetesinin öne çıkardığı düşünülen aktör Tomris Özden'in, Kayıp Kişileri Araştırma Gezici Merkezi'ne yönelik şu sözü alıntılanmıştır: "Sizi Amerika mı uyardı. Bu insanların nerede olduğunu biliyorsunuz. Koyduğunuz yerden mi çıkaracaksınız?" Tomris Özden, aktör analizinde hem beyaz Türk imajı hem de "şehit albay eşi" olması konumuyla, "güçlü" bir aktör olarak değerlendirilmiştir.

Cumhuriyet gazetesinin 21 haberinden 10'unda ve *Emek* gazetesinin de 44 haberinden 7'sinde, başlık, spot ve/veya haber girişlerinde tırnaklı ifadeler yer verilmiştir. *Cumhuriyet* gazetesi ve *Emek* gazetesinin haberlerinin başlık, spot ve/veya haber girişi dışındaki metin bölümlerinde de, kayıp yakınlarına ait çok fazla tırnaklı alıntılar vardır. Doğal olarak metin bölümlerindeki tırnaklı ifadeler, başlık, spot ve/veya haber girişlerindeki tırnaklı ifadelerden daha ayrıntılıdır.⁴¹ *Emek* gazetesinde toplam haber sayısına göre tırnaklı ifadelerin *Cumhuriyet* gazetesinden daha az olmasının nedeni ise, gazetenin "Cumartesi Anneleri"ne ait tırnakları atarak, onların söylediklerini kendi sesi ve sözüne dönüştürmesidir. *Cumhuriyet* gazetesinde başlığa alınan birçok tırnaklı ifade, *Emek* gazetesi tarafından tırnaklar atılarak başlık yapılmıştır.

Cumhuriyet ve *Emek* gazetelerindeki tırnaklı ifadeler, hâkim gazetecilik rutinlerinde olduğu gibi güç/iktidar sahibi kurum ya da kişilere değil, "Cumartesi Anneleri"ne aittir. Bu örnekler şöyle sıralanabilir: "Kayıplara karşı yaptığımız oturma eylemi sırasında, 89'u OHAL bölgesinde olmak üzere 93 yeni kayıp olayı yaşandı. Bizler kayıplar son bulana ve katiller yargılanana dek burada olacağız"⁴², "Bin operasyon kime karşı yapıldı"⁴³, "Devlet içindeki çeteler yargılsın"⁴⁴, "Kayıplardan sorumlu devlet, hesabını vermek zorundadır"⁴⁵, "Kayıpların sorumlusu devlettir"⁴⁶, "Nerede gözaltında kayıp olayı varsa, orada yaşama hakkı ve adil yargılama hakkı yoktur."⁴⁷

Aşırı Kelime Vurguları

Çalışmada son olarak yine Teo'dan hareketle, haber metnlerinde "aşırı kelime vurgusunun" kullanılıp kullanılmadığı incelenmiştir. Fowler vd.'ne göre aşırı kelime vurgusunun tipik bir özelliği, "güçsüz gruplar" için kullanılmasıdır. Van Dijk'a göre de aşırı kelime vurgusu, sürekli tekrarlar ve yarı benzer ifadeler kullanılarak, haberin söyleminde yoruma yer bırakmayacak derecede bir tamamlanmışlık (*over-completeness*) yaratır (aktaran Teo, 2000: 20).

Türkiye ve *Hürriyet* gazetelerinde aşırı kelime vurgularına rastlanılmamıştır. *Cumhuriyet* ve *Emek* gazetelerinde ise, "Cumartesi Anneleri" ve kayıplar aşırı vurgularla tanımlanmıştır. Her iki gazetede de bu vurgulara haberlerin başlık, spot ve/veya haber girişi dışındaki metin bölümlerinde, tırnaklı ifadelerde olduğu gibi daha fazla rastlanmıştır.

Cumhuriyet ve *Emek* gazetelerindeki aşırı kelime vurgularıyla, kayıplar "mağdur" olarak sunulmuştur. Örneğin, *Cumhuriyet* gazetesinde 8 Haziran 1997 tarihli haberin girişinde bir kayıp, aşırı kelime vurgularıyla şöyle sunulmuştur: ...kaybedildikten sonra işkence yapılarak katledilen Rıdvan Karakoç'u...". Burada seçilen kelimeler; "kaybedildikten sonra, işkence yapılarak, katledi-

42
Haber girişi, *Cumhuriyet*,
13 Nisan 1997: 4.

43
Haber başlığı,
Cumhuriyet, 27 Nisan
1997: 4.

44
Haber başlığı,
Cumhuriyet, 22 Haziran
1997: 4.

45
Haber girişi, *Cumhuriyet*, 9
Kasım 1997: 4.

46
Haber başlığı, *Emek*, 2
Mart 1997: 12.

47
Haber girişi, *Emek*, 22
Haziran 1997: 12.

48
Haber girişi, *Cumhuriyet*, 9
Mart 1997: 4.

49
Haber girişi, *Emek*, 27
Ocak 1997: 12.

50
Haber girişi, *Emek*, 20
Nisan 1997: 12.

51
Haber girişi, *Emek*, 9 Mart
1997: 12.

52
Haber girişi, *Emek*, 5 Ekim
1997: 12.

len"dir. Bu kelime tercihleriyle kayıp Rıdvan Karakoç'un, bu eylemleri yapan bir "güç" karşısındaki mağduriyeti anlatılmıştır. *Cumhuriyet* gazetesinde, "çocukları gözaltında kaybedilen Cumartesi Anneleri"⁴⁸ aşırı vurgusu da sık sık kullanılarak, "Cumartesi Anneleri", "mağdur" olarak sunulmuştur.

Emek gazetesinde de "Cumartesi Anneleri", "Gözaltında çocukları kaybedilen Cumartesi Anneleri..."⁴⁹ ve "...101 haftadır her türlü baskı altında yılmayarak mücadelelerini sürdüren Cumartesi Anneleri..."⁵⁰ aşırı kelime vurgularıyla, çocukları gözaltında kaybedilen, baskı gören ama yılmayan, 101 haftadır çocuklarını bulmak için mücadele eden "mağdurlar" olarak sunulmuştur. *Emek* gazetesinde kayıplar da, "...Olağanüstü Hal Bölgesi'nde jandarma tarafından gözaltına alınıp, kendilerinden haber alınamayanlar..."⁵¹ ve "...1992'de gözaltına alınarak kaybedilen Ayhan Efeoğlu'nu..."⁵² örneklerinde görüldüğü gibi "gözaltına alınarak kaybedilen" ve "OHAL'de jandarma tarafından gözaltına alınıp, kendilerinden haber alınamayanlar" olarak sunulularak, bir "güç" karşısındaki "mağduriyetleri" tanımlanmıştır.

Aşırı kelime vurguları, van Dijk'ın (1993) belirttiği gibi, haberin söyleminde "yoruma yer bırakmayacak kadar bir tamamlanmışlık, kapanma" oluşturmaktadır. *Cumhuriyet* ve *Emek* gazetelerindeki aşırı kelime vurgularıyla, "Cumartesi Anneleri"nin bulunması için eylem yaptıkları çocuklarının, "gözaltında kaybedildiği" ve "mağdur oldukları" anlamsal kapanması oluşmuştur.

Sonuç ve Genel Değerlendirme

Bu çalışmada "Cumartesi Anneleri"nin bir gösteri haberi olarak, 1997 yılındaki eylemlerinin Türkiye basınından seçilen gazetelerdeki sunumu eleştirel söylem analiziyle incelenmiştir. Eylemler, Türkiye'deki sağ ve sol basında, bir gösteri haberi olarak nasıl sunulmuştur? Bir başka deyişle, Türkiye sağ ve sol basınında "Cumartesi Anneleri" eylemlerinin sunumuyla ilgili nasıl bir söylem kurulmuştur?

Yeni Şafak gazetesinde eylemlerin hiç temsil edilmediği görülmüştür. *Türkiye*, *Hürriyet*, *Cumhuriyet* ve *Emek* gazetelerinin söylemlerindeki asgari ortaklık, haberlerin ana aktörleri olan "Cumartesi Anneleri", kayıp yakınları ve STK'dır. Bununla birlikte, "Cumartesi Anneleri"nin sunumuyla ilgili kurulan söylemlerde, *Cumhuriyet* ve *Emek* gazetelerinin söylemlerinin birbirine benzeştiği gözlemlenmiştir.

Gazetelerde kurulan söylemlere, uygulanan analiz kategorilerinin tümü değerlendirilerek bakıldığında, *Türkiye* gazetesinde kayıpları "PKK'lı" olarak gösteren bir söylemin kurulduğu görülmektedir. *Türkiye* gazetesinde, ayrıca "Cumartesi Anneleri" ve kayıp yakınlarından bir kişiye, sadece kendi yaptıkları ve kayıp yakınları tarafından yalan olduğu öne sürülen (daha sonra da kamuoyunda haberin yanlış olduğu anlaşılan) bir habere "cevap hakkı" olarak yer verilmiştir. *Türkiye* gazetesinde kapanan söylemin, kayıpların ve yakınlarının büyük çoğunluğunun Kürt kökenli olduğu dikkate alınarak, aşırı-milliyetçi sağ bir ideoloji olduğu söylenebilir. Aşırı-milliyetçi sağın da, Türkiye'de ne kadar güçlü bir devlet "bürokrasisine" sahip olduğu düşünülürse, *Türkiye* gazetesinde, "Cumartesi Anneleri" eylemleri haberlerinin güç/iktidara taraf olarak sunulduğu söylenebilir.

Hürriyet gazetesinde özellikle "Cumartesi Anneleri"ne 4 gözaltı, "Zana Ödülü", "Annelerden polis desteğine tepki" gibi başlığa taşınan kelime ve sentaktik tercihlerde görüldüğü üzere; "Cumartesi Anneleri" gözaltına alınan, Leyla Zana tarafından ödül verilen ve polisin desteğine tepki veren bir grup olarak temsil edilmiştir. *Hürriyet* gazetesinde Emniyet Müdürlüğü Kayıp Kişileri Arama Merkezi'nin gezici otobüsüyle ilgili haberinde kullanılan "polis desteği" kelimesi tercihiyle, polis, "Cumartesi Anneleri"ne kayıp çocuklarını bulması için yardım eden bir kurum olarak gösterilmiştir. *Hürriyet* gazetesinde de, "Cumartesi Anneleri"ne ve kayıp yakınlarına, şehit albay eşi Tomris Özden dışında yer verilmemiştir. *Hürriyet* gazetesinde kapanan söylemin, devletin polis gücünü olumlayan, güçten/devletten yana bir söylem olduğu söylenebilir.

Cumhuriyet gazetesinde kurulan söylem, “Cumartesi Anneleri”ni, kayıp yakınlarını konuşuran ve “kayıpların sorumlusu olarak devleti işaret eden” bir söylemdir. *Cumhuriyet* gazetesinin haberlerinde “Cumartesi Anneleri” ve kayıp yakınları, “birincil tanımlayıcılar” olarak sürekli konuşurularak temsil edilmiştir.

Emek gazetesinde kurulan söylem ise, “Cumartesi Annelerini” ve kayıp yakınlarını hem konuşuran hem de onlar adına konuşan, “devlet karşıtı” bir söylemdir. *Emek* gazetesinde “Cumartesi Anneleri” ve kayıp yakınları tarafından kullanılan söylemler, tırnaklar atılarak gazetenin kendi söylemine dönüştürülmüştür. *Emek* gazetesinin söyleminde kayıpların gözaltındayken, devlet tarafından kaybedildiği açıkça ifade edilmiş ve “Cumartesi Anneleri” “birincil tanımlayıcılar” olarak haberlerde temsil edilmişlerdir.

Çalışmanın genel bulguları girişte irdelenen varsayımlar açısından değerlendirildiğinde, eylemlerin haberlerine sağ basında çok az rastlanırken (*Yeni Şafak* gazetesinde hiç yer almadığı), sol basında ise bu haberlere yeterince (bir yıl içinde *Cumhuriyet* gazetesinde yaklaşık 20 hafta, *Emek* gazetesinde yaklaşık 40 hafta) yer verildiği gözlemlenmiştir. Bulgular diğer varsayım açısından değerlendirildiğinde ise, sağ basını temsil eden *Türkiye* ve *Hürriyet* gazetelerindeki haberlerin güç/iktidar/devletin söylemiyle kapandığı; sol basını temsil eden *Cumhuriyet* ve *Emek* gazetelerindeki haberlerin de, güçsüz/iktidarsız Cumartesi Anneleri'nin devlet karşıtı söylemleriyle inşa edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

“Cumartesi Anneleri” eylemleriyle ilgili haberleri, güç/iktidar sahibi grupların egemen söylemleriyle kapanmayan *Cumhuriyet* ve *Emek* gazetelerini ve aynı zamanda “Cumartesi Anneleri”ni hiç temsil etmeyen *Yeni Şafak* gazetesini; “haberlin bağlamı” diyebileceğimiz 1997 yılının dönemsel koşulları içinde, medya kurumlarının hegemonya mücadelesinde üstlendikleri roller açısından da değerlendirmek gerekir.

1997 yılında neo-liberalizmin ve yeni sağ söylemin hâkim ideoloji olduğu hegemonya mücadelesinde, medyanın konumuna ba-

kıldığında, "yaygın basın" olarak tanımladığımız çok satan ve popüler yayın politikalarına sahip gazetelerin mülkiyetlerinin basın dışı sermayelerin eline geçtiği ve bu gazetelerin neo-liberal politikaları ve yeni sağ söylemi benimseyen bir tutum sergiledikleri görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında *Hürriyet* ve *Türkiye* dışındaki diğer incelenen gazeteler, yaygın basın sınıflamasının dışındadır. *Hürriyet* ve *Türkiye* gazetelerinin "Cumartesi Anneleri" ile ilgili söyleminin güçten/güçlüden yana kapanması bu açıdan sürpriz değildir.

Türkiye'nin iç siyaseti açısından 1997 yılına ait haberlerin bağlamına bakıldığında ise, bu dönemde iktidarda olan Refah-Yol koalisyon hükümetinin uygulamaları, laik/anti-laik gerilimi ve Susurluk'taki kazayla birlikte kamuoyunda ilk kez yoğun bir şekilde "derin devletin" deşifre edildiği ve tartışıldığı görülmektedir. Susurluk kazasıyla birlikte bir başka sivil itaatsizlik eylemi olan "Sürekli Aydınlik İçin Bir Dakika Karanlık" eylemi geniş katılıma sahne olmuş; ancak dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan "Gulu gulu dansı yapıyorlar", Adalet Bakanı Şevket Kazan ise "Mum söndü oynuyorlar" şeklinde vulgar tepkiler vermişlerdir. Bu ortamda *Yeni Şafak* gazetesinin, 1997 yılındaki söylemi genel olarak iktidarın büyük ortağı Refah Partisi'ni meşrulaştıran ve laik/anti-laik geriliminde, "anti-laik" olarak üstüne gidilen kitlenin savunuculuğunu üstlenen bir söylemdir. "Cumartesi Anneleri"nin *Yeni Şafak* gazetesinde bir haberle bile temsil edilmemesi, gazetenin "türban" ve "Tayyip Erdoğan"ın siyasi yaşayışının kaldırılması konusunda gösterdiği "demokratik" söylemini tartışmalı kılmaktadır. Özetle, gözaltında kaybolan çocuklarının ve yakınlarının akıbeti için eylem yapan "Cumartesi Anneleri"nin *Yeni Şafak* gazetesinde temsil edilmemesi, destekledikleri siyasal iktidarın "Sürekli Aydınlik İçin Bir Dakika Karanlık" eylemine gösterdikleri tepkiyle uyum içerisindedir.

Cumhuriyet gazetesinin "Cumartesi Anneleri" eylemiyle ilgili haberlerinin, güçsüz/iktidarsız olanın söylemiyle inşa edilmesi, yaygın basın özelliği taşıması, tarihsel sol misyonu ve 1997

yılında Refah-Yol hükümetine (devlet gücünü kullanan iktidar olarak) geliştirdiği muhalif duruşla açıklanabilir. Nitekim *Cumhuriyet* gazetesi zaman içerisinde laik/anti-laik geriliminde de "laik" cephenin önemli bir temsiliyetini üstlenmiştir.

Emek gazetesinin haberleri de, güçsüz/iktidarsız olan "Cumartesi Anneleri"nin söylemiyle inşa edilmiştir. *Emek* gazetesi de yaygın basın dışında kalan, radikal sol bir ideolojik duruşa sahip, muhalif bir basın kuruluşudur. Bu ideolojik duruşla da, *Emek* gazetesinin güçsüzün/iktidarsızın lehine bir söylem geliştirmesi doğaldır. *Emek* gazetesinin muhalif söylemi 1997 yılının iç siyasetiyle ilişkilendirilecek olunursa, gazetenin söylemi, hükümete karşı muhalefeti de aşan devlet karşıtı bir söylemdir. Gazetenin radikal sol tavrı, Kürt sorunu konusunda gösterdiği devlet karşıtı duruş ve derin devlet muhalifliği bu devlet karşıtı söylemin ana bileşenlerini oluşturmuştur

Sonuç olarak *Cumhuriyet* ve *Emek* gazetelerinin haberlerinde kurulan güçsüzün/iktidarsızın söylemi, "Cumartesi Anneleri"nin meşruiyet mücadelesinde önemli bir mevzi, demokrasi kültürü açısından da "temsil" adına önemli bir kazanımdır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, toplumdaki güçsüz grupların temsiliyeti açısından, büyük sermaye gruplarına ait olmayan muhalif basının ne kadar büyük bir önem taşıdığını ve bu basın kuruluşlarının yaşatılması gerçeğini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Bedau, Hugo Adam (1991). *Civil Disobedience in Focus*. London ve New York: Routledge.
- Bové, José ve Gilles Luneau (2006). *Sivil İtaatsizliğe Çağrı*. Çev., Işık Ergüden. İstanbul: İletişim.
- Coşar, Yakup (1997). "Önsöz." *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik*. Yakup Coşar (der.) içinde. İstanbul: Ayrıntı. 9-29.
- Elliott, Peter, vd. (1986). "Terrorism and the State: A case study of the Discourses of Television." *Media, Culture and Society: A Critical Reader*. Richard Collins, vd. (der.) içinde. London: Sage. 155-177.
- Fairclough, Norman (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge.
- Fairclough, Norman (1995). *Critical Discourse Analysis*. London: Longman.

- Fang, Yew-Jin (1994). "Riots and Demonstrations in the Chinese Press: A Case-Study of Language and Ideology." *Discourse and Society*. 5(4): 463-481.
- Fowler, Roger (1991). *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*. London: Routledge.
- Gürtaş, Aytül (1994). *Haber Metinlerinin Söylemsel Analizi Üzerine Bir Çalışma: Türk Basınında Temizlik İşçileri Grevi*. Ankara: G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Habermas, Jürgen (1997). "Sivil İtaatsizlik: Demokratik Hukuk Devletinin Denek Taşı. Almanya'da Otoriter Legalizm Karşıtlığı." *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik*. Yakup Coşar (der. ve çev.) içinde. İstanbul: Ayrıntı. 116-136.
- Hall, Stuart, vd. (1978). *Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order*. London: MacMillan.
- Halloran, James, vd. (1970). *Demonstrations and Communication: A Case Study*. Hamonsworth: Penguin Books.
- Hansen, Anders ve Graham Murdock (1985). "Constructing the Crowd: Popular Discourse and Press Presentation." *The Critical Communication Review: Popular Culture and Media Events*. Vincent Mosco ve Janet Wasko (der.) içinde. New Jersey: Ablex Publishing Company. 227-257.
- Harding, Walter (1997). "Sivil İtaatsizlik'e Giriş." *Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş*. Henry David Thoreau ve Mohandas Karamchand Gandhi (der.) içinde. Çev., C. Hakan Arslan ve Fatma Ünsal. Ankara: Vadi. 23-40.
- Işık, Gülcan ve Ömer Özer (2000). "İşçi ve Memur Toplu İş Bırakma Eylemlerinin Türk Basınında Sunumu." *Selçuk İletişim* 1(3): 68-81.
- İnal, Ayşe (1997). "Haber Metinlerine Eleştirel Bir Bakış: Temel Sorunlar ve Örnek Çalışmalar." *AÜ İLEF Yıllık 1994-95*: 135-163.
- İnal, Ayşe (1996). *Haberi Okumak*. İstanbul: Temuçin Yayınları.
- İnal, Ayşe (1995). "Yazılı Basın Haberlerinde Yapısal Yanlılık Sorunu." *Toplum ve Bilim* 67: 111-134.
- İnal, Ayşe (1992). *An Analysis of Turkish Daily Press: Event Selection, Text Construction and News Production*. Ankara: ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kayılı, Erkan (2004). "'Çıplak' İtaatsizlik Olarak 'Cumartesi Anneleri'." *Kamusal Alan*. Meral Özbek (der.) içinde. İstanbul: Hil. 349-356.
- Koçali, Filiz (2004). "'Cumartesi Anneleri'nin İnadı." *Kamusal Alan*. Meral Özbek (der.) içinde. İstanbul: Hil. 357-359.
- Nişancı, Şükrü (2003). *Sivil İtaatsizlik*. İstanbul: Okumuş Adam.
- Ökçesiz, Hayrettin (1994). *Sivil İtaatsizlik*. İstanbul: Afa.
- Özer, Ömer ve Erdal Dağtaş (2003). "Haber Söylemi: 11 Nisan 2001 Tandoğan Meydanı'ndaki 'Esnaf Toplanması'nın Medyadaki Sunumu II." *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 17: 165-187.
- Özer, Ömer ve Erdal Dağtaş (2003). "Haber Söylemi: 11 Nisan 2001 Tandoğan Meydanı'ndaki 'Esnaf Toplanması'nın Medyadaki Sunumu I." *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 16: 281-307.
- Özer, Ömer (2001). "Kazanılmış Hakkın Tersine Çevrilmesi: 1 Mayıs 1996 Olayının Türk Basınında Sunumu." *İletişim Dergisi* 9(Bahar): 109-135.

- Palacı, Havva (1998). *Yazılı Basında Memur Eylemleri*. Ankara: A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Rawls, John (1997). "Sivil İtaatsizliğin Tanımı ve Haklılığı." *Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik*. Yakup Coşar (der. ve çev.) içinde. İstanbul: Ayrıntı. 54-75.
- Schudson, Michael (1997). "Haber Üretiminin Sosyolojisi." Çev. Abdülrezak Altun ve Meltem Ağduk Gevrek. *AÜ İLEF Yıllık* 1994-95: 307-325.
- Teo, Peter (2000). "Racism in the News: A Critical Discourse Analysis of News Reporting in Two Australian Newspapers." *Discourse and Society* 11(1): 7-49.
- Türkiye İnsan Hakları Vakfı (1997). *Türkiye İnsan Hakları Raporu*. Ankara: Türkiye İnsan Hakları Vakfı Yayınları.
- van Dijk, Teun A. (1994). "Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları." *Medya, İktidar, İdeoloji*. Mehmet Küçük (der. ve çev.) içinde. Ankara: Ark. 271-327.
- van Dijk, Teun A. (1993). "Principles of Critical Discourse Analysis." *Discourse and Society* 4: 249-283.
- van Dijk, Teun A. (1988a). *News as Discourse*. New Jersey: Lawrence Earlbaum Associates Publication.
- van Dijk, Teun A. (1988b). *News Analysis*. New Jersey: Lawrence Earlbaum Associates Publication.
- van Dijk, Teun A. (1983). "Discourse Analysis: Its Development and Application to the Structure of News." *Journal of Communication*. 33(2): 20-43.

Ek: Kayıp Yakınlarının Haber Metinlerindeki Tırnaklı İfadeleri

Cumhuriyet Gazetesi

- Cumartesi Anneleri (Cumhuriyet, 23 Mart 1997, s. 4): "Çocuklarımızı kaybeden devletten yardım istemiyoruz. Yaptıkları onca kötülükten sonra buraya ne yüzle geliyorlar. Kayıp başvurusu için çağrı yapacaklarına, oğullarımızın ve kızlarımızın cesetlerinin yerlerini söylesinler." "...Bu hafta kayıp Abdurrahman Demir'i de aramıza katıyoruz. Demir, 17 Ağustos 1995 tarihinde Mardin Kızıltepe çıkışında bulunan Şavalet Askeri Karakolu'nda gözaltına alındı. Ailesi tarafından o tarihten bu güne kadar kendisinden haber alınmayan Abdurrahman Demir'i kaybeden sorumluların yargı önüne çıkarılmasını istiyoruz." Kayıp yakını Mürevvet Özgen "Babam, 34 BHV 60 plakalı siyah camlı bir otomobile bindirdiler. Bu araba daha sonra Diyarbakır JİTEM'in önünde görülmüş. Kronik astım hastası olan babamı gözaltında tutulduğu sırada gören ve tanıyan insanlar var. Devlet hasta ve ihtiyar bir adamdan ne istiyor?"
- Kayıp Hasan Ocak'ın babası (Cumhuriyet, 6 Nisan 1997, s. 7): "Devlet bize çocuklarımızı kimlerin öldürdüğünün net bir yanıtını verirse biz de o zaman burada eylem yapmaktan vazgeçebiliriz. Buraya bu otobüsün (Kayıp Kişileri Araştırma Merkezi'nin gezici otobüsü) getirilmesi, suçun örtbas edilmek istenmesinden kaynaklanıyor. Bu nedenle bu otobüs bizi rencide ediyor."
- Cumartesi Anneleri (Cumhuriyet, 13 Nisan 1997, s. 4) : "Kayıplar yeni değil, ama geçmişte de kalmadı, artarak sürüyor. Oturma eylemine başlanan tarihten bu yana kayıtlara geçen 93 kayıp, konunun hassasiyetini gösteriyor. Bilinmeyen kayıplar ve ayrıca gözaltında öldürülen çok sayıda insan bu sayının dışında."
- Kayıp Adnan Yıldırım'ın yeğeni Nihat Yıldırım (Cumhuriyet, 1 Haziran 1997, s. 3): "Devlet tarafından kaçırıldıklarını çok iyi biliyoruz. Onlar HADEP'liydi, başka suçları yoktu. Mehmet Bey (Mehmet Açar), bizim onu öldürmek için 1 trilyon lira topladığımızı söyledi, eğer suçu yoksa neden korkuyor."
- Cumartesi Anneleri (Cumhuriyet, 15 Haziran 1997, s. 6): "Olağanüstü Hal Bölgesi'ndeki en etkin şube olan İHD Diyarbakır Şubesi, cumartesi oturmalarnın haber kaynağıydı, iletişim kanalıydı. Onun yokluğu, bölgede gözaltında kayıp olaylarının artması, daha da sınırsız hak ihlalleri tehlikesini gündeme getiriyor."
- Sanatçı Nur Sürer (Cumhuriyet, 29 Haziran 1997, s. 4): "Galatasaray oturmaları bir sesleniştir. Evrensel hukuka, evrensel insan haklarına saygı duyuyor musunuz? Bunların vazgeçilmez olduğuna inanıyor musunuz? O halde yeriniz yanımızdır. O halde siz de bir cumartesi insanısınız, sesimize ses katmalısınız."

Emek Gazetesi

- Kayıp Düzgün Tekin'in annesi (Emek, 2 Şubat 1997, s. 12): "Ben iki yıldır elimde Düzgün Tekin'in fotoğrafını taşıyorum. Madem bizim aradığımız kişi, niye bize göstermiyorlar? Devlet oğlumu sağ aldı, sağ istiyorum."
- Kayıp Kenan Bilgin'in abisi (Emek, 9 Mart 1997, s. 12): "Kendilerine verilecek bilgi ve başvurmuz yoktur. Kaybedenler kaybolanları bulamaz. Size güvenmiyoruz."
- Kayıp yakınları (Emek, 13 Nisan 1997, s. 12): "Ateş en çok Kürtleri yaktı, savaşa katılmayan sivil halk köylüler, çobanlar, yaşlılar Kürt olduğu için bedel ödüyorlar, kayboluyorlar."
- Cumartesi Anneleri (Emek, 4 Mayıs 1997, s. 1): "Yeni Günaydın gazetesi, duyarlı olan insanlara karşı savaş açmıştır. Çetelere savaş açmak yürek ister, ama yakınlarını kaybedenlerin ailelerine savaş açmak sadece size yakışır."

- Kayıp yakınları (Emek, 8 Haziran 1997, s. 12): "Bir insanı kayıtlara geçirmeden, gayri resmi yollardan gzltına almak suçtur; yaşama ve adil yargılama hakkını ihlal ederek onu yok etmek suçtur. İşlenen bu suçu duyurmak suç değildir, olsa olsa gerçek suçlular için korkulu rüyadır."
- Kayıp Hasan Glnay'ın eşi (Emek, 20 Temmuz 1997, s. 12): "Kayıpların hesabını soran insanlar gün geçtikçe çoğalıyor. Devlet şunu bilmeli ki, emekçiden yana bir düzen kurulana dek, boğazlarına sarılan değirmen taşi olacak ve şehitlerimizin hesabını er ya da geç soracağız."
- Cumartesi Anneleri (Emek, 27 Temmuz 1997, s. 12): "Bir kez daha duyuruyoruz. Yaşam ve adil yargılanma hakkını ihlal etmek suçtur. Sizleri bu suçu işlememeye davet ediyoruz, gelecek hafta yeniden buradayız."

Değini:

*ESA, Mass Media and
Communications Research Network
Seminar on Current Research*

3-5 Kasım 2006, Antalya-Türkiye

2006 Kasım ayı iletişim bilimleri çalışmaları açısından çok hareketli geçti. Sırasıyla, 1-3 Kasım 2006'da İstanbul'da Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nin düzenlediği "Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansı", 3-5 Kasım 2006'da yine İstanbul'da yapılan ve BİA'nın organize ettiği "Uluslararası Bağımsız Medya Forumu", 3-4 Kasım 2006 tarihleri arasında Ankara'da UNESCO Milli Komitesi ve Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi'nin ortaklaşa düzenledikleri "Uluslararası Medya ve Etik Sempozyumu", Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından evsahipliği yapılan ve Antalya, Manavgat'ta 3-5 Kasım 2006 tarihleri arasında gerçekleştirilen Avrupa Sosyoloji Derneği'nin (*European Sociological Association, ESA*) medya alanında çalışan akademisyenleri bir araya getirdiği Medya ve İletişim Araştırmaları Ağı'nın (*Mass Media and Communications Research Network*) "Seminar on Current Research" başlıklı bu yılki toplantısı ve son olarak da 13-14 Kasım 2006'da Eskişehir'de gerçekleştirilen, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi'nin düzenlediği "3. Ulusal İletişim Öğrencileri Sempozyumu" gerçekleştirilen önemli etkinliklerdi. Neredeyse eşzamanlı geçen ve uluslararası nitelikte olan bu etkinliklerde, akademisyenler, uygulayıcılar ve iletişim öğrencileri buluşarak seslerini ve sözlerini çoğalttılar.

Yukarıda sözünü ettiğim "Seminar on Current Research" isimli toplantıya ilişkin değerlendirmeye geçmeden önce, *ESA* ve *Mass Media and Communications Research Network* hakkında birkaç söz

**Günseli Bayraktutan
Sütcü**
*Başkent Üniversitesi
İletişim Fakültesi*

söylemek gerekirse, ESA'nın 1992 yılında sosyologlarca kurulmuş ve çeşitli alt başlıklarda çalışma gruplarına sahip bir organizasyon olduğunu belirtmeliyim. Bu alt başlıklardan bazıları, tüketim sosyolojisi, toplumsal hareketler, bilim ve teknoloji, çevre ve toplum araştırma gruplarıdır. Medya ve iletişim araştırmaları ağı da bu araştırma alt gruplarından birisidir. Antalya, Manavgat'ta gerçekleştirilen toplantı da medya ve iletişim araştırma ağının organize ettiği bir toplantıydı ve "Seminar on Current Research" başlığını taşıyordu. İletişim araştırmalarının/araştırmacılarının gündeminde nelerin olduğuna ilişkin bu başlık, iletişim araştırmacılarının ne tür konuları çalışma alanlarına dahil ettiklerini öğrenmeye niyetlenilmiş bir girişimi vurgulamaktadır.

Beş ayrı ülkeden toplam onüç bildirinin sunulduğu toplantıda iletişim araştırmacıları, tüm dünyada 1980'lerde başlayarak etkili olan bir dönüşümün farklı ve birbirini tamamlayan yansımalarını tartıştılar. Bu bağlamda, toplantıyı tanımlayacak anahtar başlıklar, küreselleşmenin görsel kültüre, müzik endüstrisine ve popüler kültüre etkileri, gelişen yeni medya dolayımı kullanım pratikleri ve hareketlilikler, neoliberal politikaların felsefesi ve kuramsal tartışmalar, alternatif oluşumlar/hareketler ve alternatif medya, medya temsilleri (özellikle kadınlar, çocuklar bağlamlarında) ve etik tartışmaları olarak sıralanabilir.

Birinci oturumda Peter Ludes, "Key Visuals" isimli araştırma grubunun Castells'e atfen ağ toplumu tartışmalarının önemli bir ekşiği olarak ortaya koyduğu görsel boyutun tartışılmasını sunarken; kimi görsel mesajların bizleri nasıl bir ağ oluşumuna dahil ettiklerini ve ürettikleri küresel kültürü çeşitli görsel malzemeler üzerinden tartıştı. Aynı oturumda Süheyla Kırca Schroeder, küresel kültür akışını ve yeni kültürel formların ortaya çıkışını müzik endüstrisi üzerine yoğunlaşarak ve küresel müzik endüstrisindeki gelişmeler karşısında yerel/ulusal müzik endüstrisinin tepkisini de irdeleyerek sundu. Gamze Yücesan-Özdemir, Levent Cantek ve Funda Şenol Cantek ile birlikte gerçekleştirdiği çalışmada neoliberal politikalar etkisinde 1980'lerden sonra medyada gerçekleşen dönüşümleri, medyada neoliberal yurttaşın nasıl inşa edildiği sorusu/sorunu üzerinde yoğunlaşarak ele aldı.

Başka bir oturumda, Oğuzhan Taş ağ toplumunda *hacker* etiği ve *hacktivisim* kavramlarını ele aldı ve bu kavramlar çerçevesinde yapılan tartışmaların, ağ toplumunun egemen işleyişine alternatif bir işleyişi mümkün kılıp kılamayacağını sorguladı. Aynı oturumda, Ülkü Doğanay, Eser Köker ile birlikte yaptıkları araştırmada radikal, alternatif medyaya dair iletişim bilimleri içerisindeki bilgi eksikliğini ortaya koyarak, iletişim araştırmalarındaki politik önceliklerin gözden geçirilmesi gerektiğini öne sürdü.

Bir diğer oturumda, medya çalışmaları ekseninde gençler ve çocuklar konu edildi. Günseli Bayraktutan Sütçü ve Mutlu Binark'ın ortak çalışmaları, yeni orta sınıf gençliğinin yeni medya kullanım pratiklerine ve geliştirdikleri kültürel örüntülere odaklıydı. Christina Ponte ve Sofia Leitão ortak çalışmalarında Portekiz'de ve 18 ayrı AB üyesi ülkede uygulanan iki araştırma projesini sunarak, gençlerin ve çocukların medyada temsiliyle ilgili sorunları, medyada ele alınan kimi konuların bu gruplarca nasıl anlandırdıklarını sergilemeye çalıştı.

İkinci gün oturumlarının ilkinde Sarah Barnard ve Peter Golding, İngiliz okuyucusu için üretilen Avrupa Birliği haberlerinin üretim sürecini ve okuyucularda yarattığı Avrupa Birliği imgesini ele aldıkları araştırmalarını sundu. Emre Gökalp ise Türk spor basınında milli futbol maçları dolayısıyla hem AB ile özdeşleşme hem de Avrupa'yı "öteki" olarak kurgulama süreçlerini tartıştı. Her iki çalışmada da stereotipik temsiller ile tabloid gazetecilik örnekleri üzerinde duruldu. Tuğba Asrak Hasdemir ise çalışmasında Bilgi Edinme Hakkı Kanunu çerçevesinde Türkiye ve Avrupa uygulamalarını karşılaştırarak bu kanun bağlamında yönetim, yurttaşlık ve iletişim kavramlarını tartıştı.

Toplantının son oturumunda ise, Mirjana Kristovic, medya sistemlerinin postkomünist dönüşümlerinin kuramsallaştırılmasında eleştirel sosyolojik yaklaşımın yerini, küreselleşme, neoliberalizm ve kapitalizm tartışmaları çerçevesinde irdeledi. Carla Baptista, Portekiz basınında cinsiyet temsillerini ele alan çalışmasında "kadınlık" söylemini ve "kadın sorunlarını" medya bağlamında tartıştı. Son olarak da Serpil Aygün Cengiz ulusal basındaki intihar ve/veya intihar girişimi konulu haberlerin taşıdığı etik sorunlar ele aldı.

Konferansa katılımın görece az olması, konferans salonunda gerçekleştirilen sunumların ve sunum sonrası tartişmaların verimli olmasına olanak sağladı. Ayrıca sunumların dışında geçirilen ortak zamanlarda da tanışma, akademik ilgi alanlarını paylaşma ve farklı kültürleri tanıma imkanı bulundu. Sunumlarda ve sunumlardan arta kalan zamanlarda neoliberal politikaların benzer stratejiler ve mekanizmalar yoluyla farklı ülkelerde nasıl benzer etkiler yarattığı değerlendirildi. Ev sahibi kurum olan Ankara Üniversitesi İletiflim Fakültesi'nin ğretim yeleri Doç. Dr. Mine Gencil Bek ve Yrd. Doç. Dr. Abdülrezak Altun'un emekleri ve sağladıkları pozitif ortamın bu verimli tartişmalarda payının ve etkisinin büyük olduğunu belirtmek gerekir.

ESA'nın yıllık toplantılarının sekizincisi Glasgow'da "atışma, Yurttaşlık ve Sivil Toplum" başlığıyla 3-6 Eylül 2007 tarihlerinde gerçekleştirilecektir. 27 şubat 2007 tarihine kadar bildiri zeti gönderilebilecek toplantı için detaylı bilgi aşağıdaki adresten alınabilir:

<http://www.esa8thconference.com>

Değini:

Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansının Ardından

Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından 1-3 Kasım 2006 tarihleri arasında düzenlenen “Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim” uluslararası konferansı yetmiş aşkın bildirinin sunumuyla niceliksel olarak katılımın yüksek olduğu, yeni medya çalışmaları alanında farklı disiplinlerden gelen araştırmacıları bir araya getiren bir ilkti. Üç güne yayılmış, kimi zaman koşut oturumların da gerçekleştirildiği konferansta, oturumlar bildirilerin konuları temel alınarak genelde tematik olarak ayrılaştırılmıştı: Yeni medyanın ve yeni medya çalışmalarının ne olduğuna ilişkin genel bir çerçevenin çizildiği ilk oturum, dijital teknolojinin sinema, görüntü bankaları ve radyo yayıncılığını nasıl etkilediğini ele alan ikinci oturum, internet dolayımı ile halka ilişkiler ve sanal halkla ilişkiler ajanslarının etkinliklerinin değişiminin konu edildiği oturum, çevrimiçi yurttaş gazeteciliğinin tartışıldığı oturum, yeni medya ve demokratik katılım arasındaki ilişkinin farklı örnekler üzerinden irdelendiği oturum, internet ekonomisi üzerine yoğunlaşılın oturum, yeni medyanın gençler tarafından farklı ve yeni kullanım biçimlerinin ele alındığı oturum ve *advergaming* olgusunun ele alındığı oturumlar şeklinde bu oturumları sıralayabiliriz.

“Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim” konferansı, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de iletişim bilimleri alanında yeni medya çalışmalarının farklı disiplinlerden beslenerek, bu disiplinlerin keşmesiyle giderek artacağını gösterdi. Bu noktada yeni medya

Mutlu Binark
Başkent Üniversitesi
İletişim Fakültesi

kavramsallaştırmasıyla neyin imlendiğini açıklamak gerekli: Yeni medya, geleneksel medyadan (gazete, radyo, televizyon, sinema) farklı olarak, dijital kodlama sistemine temellendiği için, iletişim sürecinin aktörleri arasında eşanlı olarak, çok yoğun kapasitede ve yüksek hızda karşılıklı ve çok katmanlı etkileşim olanağı sunan *multimedya* biçimselliğine sahip iletişim araçlarıdır. Yeni medyanın sahip olduğu *multimedya* biçimselliği ise göstergelerin, simge sistemlerinin, iletişim çeşitlerinin, farklı veri türlerinin tek bir araçta toplanması şeklinde gerçekleşmektedir (van Dijk, 2004: 146). Bu nedenle bu konferansın adı her ne kadar "Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim" olsa da, kastedilen bu yeni iletişim ortamı, yeni medyanın gündelik yaşamın her alanına dahil olmasının sonucunda ortaya çıkan zeminin kendisidir. Yeni medyanın kullanılması kişilerarası iletişim pratiklerini ne şekilde etkilemektedir? Yeni medya bireyin kamusal alanda etkin yurttaş olarak katılımını desteklemekte midir? Ana akım gençlik kültürü içinde bireyselleşen gençler yeni medyayı ne şekilde kullanmaktadır? Gençlerin yeni medyayı kullanım pratikleri onları ne şekilde toplumsallaştırmaktadır? Bu toplumsallaşmanın boyutları nedir? Türkiye'de çevrimiçi gazetecilik yapan editörler ana akım ulusal medyanın gündemine alternatif yeni bir gündem üretebilmekte midir? Sanal ortam gençlerin düz çizgisel anlatı geleneklerinin kırılmasına olanak sağlamakta mıdır? Cep telefonları hangi amaçlarla kullanılmaktadır? Sanal müze ortamı görüntü kültürünü ve imgelerin algılanışını değiştirmekte midir? Gençlerin bilgisayar oyunlarını kullanım pratikleri hangi kavramlarla tartışılmalıdır? Türkiye'de varolan bölgesel, cinsiyete ve yaşa bağlı sayısal eşitsizlikler, ekonomik-toplumsal-kültürel sermaye eşitsizlikleri, gündelik yaşamda yeni medya kullanımını ne şekilde etkilemektedir? Tüketim kültürü yeni medya kullanımını ne şekilde yönlendirmektedir? Yeni medya ekonomisi "küyerel" düzeyde işleyen yeni sömürgeci pratiklerde nasıl bir rol sahibidir? Sanal ortamda gerçekleşen halkla ilişkiler çalışmalarının özellikleri nelerdir? Dijital ortam ve kodlama, sanatı nasıl etkilemektedir? Ortaya atılan tüm bu sorulara bakıldığında, konferansın, genel akademik söylemin iletişim sürecine ve aktörlerine ilişkin eleştirel bir bakış açısına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Ancak sorular ne olursa olsun kon-

feransa egemen olan bakış, liberal çoğulcu ve ana akım iletişim paradigmasıydı. Eleştirel paradigmadan ve kültürel çalışmalar yaklaşımından beslenen bazı bildiriler dışarıda bırakılırsa, konferansta sunulan bildirilerin çoğunda yukarıda sıralan sorulara ilişkin betimleyici düzeyde, ekonomik, siyasal ve toplumsal bağlamdan kopuk bir şekilde yanıt aranmıştır. Bu durumu katılımcıların çoğunun liberal çoğulcu iletişim paradigmasından beslenmesi ile de açıklayabiliriz. Konferansta sunulan bildirilerin tümüne bakıldığında yeni medya ile ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel gelişmeler arasındaki bağlantının üç farklı yaklaşım ile tartışıldığını görebiliriz. İlk yaklaşımda, yeni medyanın sağlayabileceği olası demokratik açılımlar ile ekonomik ve kültürel alanda yaratacağı sinerji vurgulanırken; ikinci yaklaşımda yeni medya ortamının verili ve belirli egemenlik ilişkilerinin yeniden üretimi ve dağıtımına hizmet ettiği dile getirilmiş, üçüncü yaklaşımda ise, yeni medya ortamı ile toplumsal değişimler arasındaki ilişki karşılıklılık ilkesi çerçevesinde irdelenmiştir. Bu üç yaklaşımın yanı sıra, ayrıca betimleyici düzeyde yeni medya ortamının geleneksel medya sektörüne ve üretim pratiklerine etkisi de farklı bildirilerde ele alınmıştır. Özellikle, dijital sinema endüstrisi üzerine yapılan sunularda dijital sinematografinin, dijital arşivlerden yararlanmanın ve dijital post-produksiyonun film endüstrisine üretim ve dağıtım temelinde etkisi betimlenmiştir. *Türev ve İklimler* gibi yakın dönem Türk sineması ürünlerinin de dijital kamerayla çekildiğini anımsayacak olursak, bir yandan dijital üretim olanaklarının öte yandan da hali hazırda dağıtımda ve gösterimde karşılaşılan sorunların betimlenmesi yararlı olmaktadır. Yeni medya ortamında görsel imgelerin saklanması, dolaşıma sokulması ve yeniden üretimi konusunda da az sayıda bildiri konferans kapsamında yer almıştır. Bu bildirilerde yeni medya ortamında verili görsel kültürel öğelerinin ve imgelerinin çeşitli düzenlemeleri; kurgulama olanakları çerçevesinde yeniden düzenlenmesi; bu olanakların alımlama pratiklerine etkisi hatta tüketicinin/kullanıcının bu kurgu ve yeniden üretme olanaklarını kullanarak başat görsel temsil pratiklerine müdahale olanakları gibi konular bu bildirilerde ele alınmamıştır. Yeni medya okuryazarlığının yaygınlaştırılması gerekliliği üzerine bu konferans kapsamında doğru-

dan her hangi bir sunumun olmaması da dikkat çekici bir eksikliklerdir.

Yeni medyanın örgüt kültürü ve çalışma yaşamı üzerine etkisi konferans kapsamında ele alınmıştır. Özellikle esnek çalışma pratiklerinin tele-çalışma şeklinde ortaya çıkması, örgüt kültüründe uzmanlaşmanın ve otomasyonun yayılması gibi olgular örgüt idaresinde etkin bir bilgi-belge yönetiminin gerekli olduğu şeklinde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda örgütlerde artık çevrimiçi (*online*) halkla ilişkiler uygulamalarının gerekli olduğu farklı bildirilerde dile getirilmiştir. Yeni medya ortam ve olanaklarını, yurttaş katılımı konusuna vurgu yaparak irdeleyen yurttaş gazeteciliği (*civic journalism*) oturumunda, yurttaş gazeteciliği tanımlanmış ve örnek olaylar aktarılmıştır: Eskişehir'den *Midas* gazetesi, *Bianet*, *Dördüncü Kuvvet Medya* gibi çevrimiçi haber portalları bu bağlamda ele alınmıştır. Yeni medyanın, farklı yaş gruplarının gündelik yaşamındaki yeri, toplumsal cinsiyete bağlı kullanım pratikleri ile çevrimdışı toplumsal sermaye ve kültürel sermayenin çevrimiçi konumlanmaya ve ilişkilere aktarılması da konferans kapsamında ele alınmıştır. Yeni medya ve gündelik yaşam ritüelleri / akışı arasındaki ilişkiyi irdeleyen bu bildiriler de iki farklı yaklaşıma dayanmaktadır: Kültürel ve yorumsamacı yaklaşım ya da pozitivist ampirik yaklaşım. Yeni ekonomi ve yeni medya ilişkisi başlığı altında toplanabilecek çok sayıdaki bildiriye yeni medya ortamının işe, işletmeye ve pazarlama pratiklerine ve artı değer üretimine etkisi betimlenirken; Kuzey ve Güney ülkeleri, cinsiyetler, farklı yaş grupları arasındaki mevcut sayısal uçurum ile uluslararası sermaye akışının yeni medya sektörünün yapılanmasındaki rolü konferans kapsamında sınırlı bir çerçevede irdelenmiştir. Yeni ekonominin yarattığı ve yaratacağı sinerji bu konu üzerine yoğunlaşan bildirilerde, enformasyon toplumu söylene gibi adeta aşkınlaştırılırken; toplumsal, ekonomik ve kültürel eşitsizlik ilişkileri ise göz ardı edilmiştir. Bu bağlamda yeni medya ortamında aktör olarak varlık gösterenlerin sınıfsal konumlarının ve kültürel sermaye birikimlerinin irdelenmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Özellikle yeni medya ortamında eyleyen bir aktör olarak konumlanabilmek için öncelikle yeni medya okuryazarı olmak, daha sonra da uygun koşullarda düzenli erişim olanaklarına sahip

olmak gerekmektedir. Bu konu üzerine çözüm yolları/stratejiler öneren/üreten çalışmaların yapılması gerektiği de ortaya çıkmıştır. Ayrıca konferans kapsamında e-devlet, e-egitim konularında yine betimleyici sunular yer almış; ancak yurttaşlık bilincinin geliştirilmesi konusunda bu olanakların kullanımı eleştirel bir bakış açısı ile tartışılmamıştır. Yine, yeni medya ortamı üzerinden siyasal iletişim uygulamaları (web siteleri, sms mesajları, çaldırma sesleri kullanımı gibi) kullanımları da konferans kapsamında ele alınmayan konular arasında yer almaktadır. Son olarak, yeni medya ortamının incelenmesi konusunda araştırma yöntem ile teknikleri ve etik sorunlara yönelik bir sunuşun yer almaması da konferansın önemli bir eksikliğidir. Yeni medya çalışmalarında araştırmacının, geleneksel nicel ve nitel araştırma yöntem ve tekniklerini ne şekilde kullandığı, ortamdan aldığı/alıntılardığı verilere etik sorumluluğu gibi konuların mutlaka tartışma alanına taşınması gerekmektedir (Binark, 2005). Bu konferans kapsamında da yeni medya ortamını metin olarak değerlendirerek metin ve/veya içerik çözümlemesi yapan araştırmacılardan, sanal uzamda kendilerini yeniden konumlandırarak bir şekilde varlık gösteren kullanıcılarla anket çalışması, derinlemesine görüşme ve/veya odak grup görüşmesi yapan araştırmacılara değin farklı veri toplama tekniklerinin kullanıldığı görülmüştür. Tüm bu farklı yöntem seçişleri, farklı aidiyet tasarımlarına sahip toplumsal aktörlerin çevrimiçi konumlanmaları ve etkileşimlerinden üretilen bilginin araştırma sürecinde "bilimsel bilgi üretimi" saikiyle nasıl kullanıldığı ve bu kullanımın meşrulaştırılması, bundan sonra yeni medya ortamı ve etkileşim konulu konferanslarda ele alınması gereken önemli ve sorunlu bir alandır.

Yeni medya çalışmaları alanında ilk olarak düzenlenen ve gerek yurtdışından gerekse Türkiye'den farklı üniversitelerin iletişim fakültesi öğretim üye ve elemanlarını bir araya getiren bu konferansın en önemli katkısı Türkiye'de bu disiplinlerarası çalışma alanında kolektif bilgi üretimi yapmanın ve düzenli bilgi paylaşımının gereğini bir kez daha ortaya koymasıdır. Bu nedenle Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nin gelecek yıllarda da yeni medya ortamı ve etkileşim pratikleri konusunda akademik toplantıları düzenlemeye devam etmesinin anlamlı ve gerekli ol-

duğu düşünülmektedir. Konferans kapsamında sunulan bildirilere aşağıdaki adresten ulaşmak olanaklıdır.

<http://www.milef.com/newmedia>

Kaynakça

Binark, Mutlu (2005). "Internet'i ve/veya Bilgisayar Dolayımı İletişim Ortamını İncelemek İsteyen Bir Araştırmacının Soruları ve Sorunları." *İnternet, Toplum, Kültür*. Mutlu Binark ve Barış Kılıçbay (der.) içinde. Ankara: Epos. 177-190.

van Dijk, Jan (2004). "Digital Media." *The Sage Handbook of Media Studies*. John D. H. Downing, vd. (der.) içinde. London: Sage. 145-163.

Kitap Eleştirileri

**Kitle İletişim Kuramları:
Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar**
Levent Yaylağül (2006).
Ankara: Dipnot. 192 sayfa.

Şerife Çam

İletişim kuramlarının genel nitelikleriyle değerlendirilmesini konu alan *Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar* adlı çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Kitabın “Egemen Yaklaşımlar” başlıklı ilk bölümünde Hipodermik İğne Modeli’nden başlayarak, Shanon ve Weaver’ın Enformasyon Kuramı’na, ABX Denge Modeli’ne, Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı’na, Suskunluk Sarmalı’na ve Yeniliklerin Yayılması Modeli’ne kadar uzanan pek çok iletişim kuramı ve modeli ele alınmaktadır. “Eleştirel Yaklaşımlar” başlıklı ikinci bölümde ise Frankfurt Okulu üyelerinin çalışmaları, Birmingham Üniversitesi kökenli Kültürel Çalışmalar ve son olarak hem Amerika’daki hem de Avrupa’daki ekonomi politik yaklaşımı benimse-

miş iletişim kuramcılarının çalışmaları değerlendirilmektedir. Üçüncü bölüm ise “Küreselleşme ve İletişim” başlığı altında, küreselleşmenin ideolojik boyutunu ve bunun eleştirisini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Yapılan bu bölümlendirme çerçevesinde dikkati çeken ilk unsur, ilk iki bölümün tarihsel bir değerlendirme tarzıyla 1940’lardan itibaren iletişim çalışmaları alanında yer etmiş çeşitli kitle iletişim kuramları ve modellerinin değerlendirilmesine ayrılmış olmasına rağmen, son bölümün küreselleşme temasına ayrılmış olmasıdır. Aslında çalışmada belli bir uyumu sağlamak üzere, küreselleşme teması üzerinden (ya da seçilecek olan başka bir tema üzerinden) pek çok iletişim kuramının değerlendirilmesi yapılabileceği gibi, herhangi bir temaya vurgu yapmadan ilk iki bölümde ele alınan yaklaşımların daha kapsamlı bir tartışması da yapılabilirdi. Her ne kadar üçüncü bölüm, iletişim araştırmaları tarihinin günümüzün önemli temalarından birine başvurularak güncellenmesi yönünde

küçük bir ilave görünümünde olsa da, kitapta hem tarihsel kategorileştirmenin hem de tematik kategorileştirmenin kullanılıyor olmasının nedeni okuyucu açısından çok açık değildir.

İletişim kuramlarında benimsenen farklı yaklaşımların özellikle lisans düzeyindeki öğrenciler için tanıtımını konu alan çalışmalar söz konusu olduğunda sıklıkla karşılaşılan ve yerleşik bir hal almakta olduğu gözlemlenen ikili ayrıma bu kitapta da rastlanılmaktadır. Bu doğrultuda kitabın egemen, liberal çoğulcu gelenek içinden çıkmış, yönetim araştırmaları ya da anaakım/anadamar olarak adlandırılan yaklaşımlar ile Frankfurt Okulu üyelerinin kültür incelemelerini, Kültürel Çalışmaları ve hem araçsal hem de yapısal nitelikli ekonomi politik yaklaşımı kapsayan eleştirel yaklaşımlar arasında yapılan ikili ayrımı olduğu gibi benimsediği ve tekrarladığı görülmektedir. Çeşitli kitle iletişim araştırmalarının gerisinde yatan teorik ve felsefi varsayımların açığa çıkarılması açısından söz konusu ayrımın benimsenmesi, kuşkusuz iletişim kuramlarıyla ilgili giriş/başlangıç düzeyindeki metinler için belli bir kolaylık sağlamaktadır. Ancak bu ikili ayrımın iletişim araştırmalarında kabaca "reformist yaklaşımlar vs. eleştirel yaklaşımlar", "ampirik çalışmalar vs. felsefi ve teorik çalışmalar" ve hatta "idealist kavrayış vs. tarihsel ve materyalist kavrayış" karşıtlığı biçiminde değerlendirilmesi oldukça sorunludur. Çünkü bu durum, iletişim ve medya çalışmalarını alanındaki farklı yaklaşım ve perspektiflerden söz etmeyi mümkün kılan teorik ve fel-

sefi tartışmaları anlaşılır hale getirmekten çok, yaklaşım farklılıklarını basite indirgeyen ve şablonlaştıran bir eğilimin pekişmesine yol açmaktadır. Böylesi bir eğilim de pek çok durumda, alandaki yaklaşım farklılıklarının salt karşıtlık ilişkisi kurularak açıklanması sonucunu doğurmaktadır.

Kitapta egemen ve eleştirel yaklaşımlar arasında ayrıma gidilirken, zaman zaman bu ayrımın yukarıda değinilen türdeki sorunlu kullanımıyla karşılaşılmaktadır. Bu doğrultuda örneğin, ana akım kuramlar "iletişim alanında varolan toplumsal düzeni meşurlaştırma ve sürdürmeyi amaçlayan kuram ve yaklaşımlar" biçiminde, eleştirel kuramlar ise "mevcut sistemi ve iletişimi eleştirel bir tarzda irdeleyen çalışmalar" biçiminde tarif edilmektedir (23). Kitapta bir kuramın veya yaklaşımın işleviyle tanımlamasından ötürü, işlevsel bir bakış açısının benimsediği ifade edilebilir. Bunun da ötesinde yukarıda aktarılan tanımın, "bir kuram ya da yaklaşım hangi amaca hizmet etmektedir" türündeki bir soruya cevap şeklinde, daha çok araçsal bir bakış açısını yansıttığı da söylenebilir. Bu anlamda çalışmada doğrudan, "yönetim araştırması yürürlükte olan politik/ekonomik sistemin çıkarına hizmet eder" (28) türündeki ifadeler yer verildiği görülmektedir.

Kitle iletişim kuramlarıyla ilgili olarak bu denli araçsal bir bakış açısının benimsenmesi, kuramlar arasındaki farklılıkların salt karşıtlık ilişkisi aracılığıyla tartışılması sorununu da beraberinde getirmektedir. Kitapta yönetim araştırmaları ve eleştirel araştırma-

lar arasındaki farklılıkları ortaya çıkaran teorik ve felsefi arka plana ilişkin kapsamlı bir tartışma yapılmamaktadır. Bu durum çalışmada kabaca *status quo*'yu destekleyen ve *status quo*'ya karşı eleştiriler yönelten araştırmalar biçiminde şematize edilen yönetim araştırmaları ve eleştirel araştırmalar kategorilerinin birbirine karşıt, birbirini dışlayan ve birbiriyle hiçbir düzeyde kesişmeyen araştırmalar şeklinde ele alınmakta olduğunu düşündürmektedir.

Bu eğilim, özellikle kitabın gelişime katkı sağlamayı hedeflediği tarihsel materyalist bakış açısının iletişim çalışmalarında yerleşmesi önünde ciddi bir engel olarak durmaktadır. Bir başka deyişle, iletişim çalışmaları alanında bir yandan tarihsel materyalist bakış açısının gelişmesi gerektiği vurgulanırken, öte yandan bu alanın önemli bir parçası olan kitle iletişim kuramlarının son derece araşsal bir bakış açısıyla değerlendirilmesi ciddi bir çelişki yaratmaktadır.

Kitabın hemen başında (9), çalışmada yer verilen farklı yaklaşımların çıkış noktası olarak toplumsal varlık ve toplumsal bilinç arasındaki ilişkinin tartışılması gösterilmektedir. Ancak bu ilişki ele alınırken toplumsal varlık ve toplumsal bilinç kategorilerinin doğrudan birbirini dışlayan kategoriler gibi değerlendirilmesi söz konusudur. Bu doğrultuda düşünce ve bilince öncelik verilmesinin idealizmin, buna karşılık maddi var oluş koşullarına öncelik verilmesinin materyalizmin başlangıç noktası olduğu ifade edilmektedir. İdealizm ve materyalizm arasındaki ayrımın bu denli basite indirgenmiş bir tarzda ele

alınmasıyla, tarihsel materyalizmin neredeyse toplumsal bilincin toplumsal varlığa verilen öncelikle nasıl şekillendiğini açıklayan bir yöntem biçiminde değerlendirilmesi söz konusu olmuştur. Oysa kitabın kaynakçasında yer verilen Marksist gelenek içerinden çıkmış pek çok metinde idealizm ve materyalizm ilişkisinin daha gelişmiş tartışmasını bulmak mümkündür. Ne var ki kitap içerisinde tarihsel materyalizm, toplumsal bilinç ve toplumsal varlık ilişkisi ve materyalizm ve idealizm arasındaki farklılıklar gibi çeşitli felsefi kategorilerin ve kavramların giriş/başlangıç sayılabilecek bir metin için bile oldukça basitleştirilmiş ve sloganlaştırılmış, kolayca kaçan kullanımları tercih edilmiştir.

Kuşkusuz iletişim çalışmaları alanında her zaman için, felsefede olduğu kadar derin bir idealizm ve materyalizm ilişkisinin tartışılması söz konusu olamamaktadır. Ancak kitapta da belirtildiği gibi, iletişim ve medya çalışmalarının disiplinlerarası niteliği, bu alanda başvuru pek çok kavramın felsefeden, siyaset biliminden ya da sosyolojiden devralındığını göstermektedir. Bu alanda sosyal ve beşeri bilimlerin içerisinde yer alan diğer disiplin ve çalışma alanlarından devralınan çeşitli kavramlar kullanılırken, her zaman için çok detaylı ve derinlemesine bir değerlendirme yapılamasa bile, en azından yararlanılan kavramlar üzerine olan tartışmaların faydacı ve araşsal olmayan tarzda sunulması gerekmektedir. Aksi takdirde iletişim kuramlarının, üretildikleri tarihsel ve toplumsal bağlama yerleşmesine katkı sağlayan ve anlaşılmasını kolaylaştıran pek çok

kavramdan disiplinlerarası konunun getirdiği verimlilikle yararlanamama sorunu ortaya çıkmaktadır.

Kitap boyunca sadece diğer disiplin ve çalışma alanlarından devralınan kavramların değil, siyaset felsefesi içinde oldukça önemli yeri bulunan pek çok düşünürle ilgili değerlendirme tarzında da sorunlar bulunmaktadır. Bu doğrultuda örneğin Georg Lukács, Antonio Gramsci, Louis Althusser ve Frankfurt Okulu üyelerinin Marx'ın başta *Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları* olmak üzere erken dönem eserlerinden etkilendikleri, buna karşın Marx'ın olgunluk döneminde yazdığı *Ekonomi Politikinin Eleştirisi'ne Katkı* ve *Kapital* gibi eserlerinde sunduğu açılımlara sessiz kaldıkları düşünülmektedir (83). Çalışmada yukarıda ismi geçen düşünürler için "Marx'ın ilk dönem çalışmalarından etkilenen ve Batı Marksizm'i olarak bilinen düşünce geleneğini oluşturanlar" (83) türündeki bir ifade kullanılarak, Batı Marksizm'inin ayırt edici özelliğinin adeta, Marx'ın olgunluk dönemi eserleri yerine erken dönem eserlerinin benimsenmesi olduğu varsayılmaktadır. Bunun da ötesinde kitapta Marx'ın erken dönem eserlerinin bilinç, buna karşılık olgunluk dönemi eserlerinin üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çelişkiler üzerine olduğu ifade edilmektedir (83). Bu durum her iki dönem arasında, Marx'ın ele aldığı konular açısından zaten bu konuda çalışan herkesçe kabul edilen, keskin ve katı bir ayırım bulunmuş gibi bir izlenim yaratmaktadır. Sonuçta kitabın, çok boyutlu, karmaşık, belli durumlarda çelişkili ve tartışmalı olan pek çok

konuyu kaba sayılabilecek birtakım genellemelerle ele alması, değinilen bu örneklerle birlikte bir kez daha görünürlük kazanmaktadır.

Son olarak bu yazıda, değerlendirilen bu kitap aracılığıyla yayınevlerinin özellikle iletişim ve medya çalışmaları alanlarında yayınladıkları kitaplarda ciddi bir editoryal okuma yapmamaları sorununa değinilmek istenmektedir. Bu alanda son dönemde yayınlanan pek çok kitapta normal seviyenin çok üzerinde yazım hatasına rastlanılmasının da ötesinde, yazarların dalgınlıkla yaptığı, ancak bilgi yanlışlığına neden olan pek çok hataya rastlanılmaktadır. Örneğin bu kitapta *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*'nün Habermas'ın doktora değil, doçentlik tezi olması (95), Ferdinand de Saussure'ün İsviçreli değil, İsviçreli olması (107), Louis Althusser'in "devletin baskı aygıtları" değil, "devlet (baskı) aygıtı" şeklinde kavramın tekil kullanımını benimsemesi (105) türündeki pek çok hata editoryal düzeltme yapılmadan yayınlanmıştır.

Türkiye'de Magazin Basını: Magazin Eklerinin Sektör ve Metin Analizi

Erdal Dağtaş (2006).

Ankara: Ütopya. 302 sayfa.

Çağdaş Ceyhan

Seksenli ve doksanlı yıllar Rıfat Bali'nin belirttiği gibi yetmişlerin puslu ve karamsar havasına kıyasla daha dinamik ve renkliydi. 24 Ocak Kararları ve 12 Eylül Askeri Darbesi'nin yarattığı karanlık, "renkli" ve "eğlenceli" bir toplum kurgulamıştı. Yetmişlerin yoğun politik atmosferinin asla olmayacağı, kolektivitinin yerini bireyselliğin, örgütlü mücadelenin yerini kişisel kurtuluş reçetelerinin, aşkın yerini tek gecelik kaçamağın, gelecek tasarımının yerini sonsuz bir şimdiki zamanın alacağı yepyeni ve egemenlere sorun yaratmayacak bir toplumdu bu. Tabii ki bu proje sadece Türkiye'ye özgü değildi. Böylesi geniş çaplı bir dönüşüm, küresel düzeyde değişen ekonominin yarattığı ve bu yeni ekonominin değerleriyle daha uyumlu bir toplum ihtiyacının sonucuydu. Neo-liberal ya da yeni sağ olarak adlandırılan ekonomi politikaları Türkiye'de de Özal hükümetleriyle uygulamaya konuldu.

Türkiye'de Magazin Basını: Magazin Eklerinin Sektör ve Metin Analizi isimli çalışmasında Erdal Dağtaş, neo-liberal politikaların iktisat alanındaki yansımalarını medya içerikleri üzerinden magazinleşme kavramı ekseninde tartışıyor. Kitap dört bölümden oluşuyor. İlk iki bölüm çalışmanın kuramsal kısmını oluşturuyor. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde ise magazin basınının üretim ve

içerik aşamasına ilişkin sektör ve metin analizleri yer alıyor.

Kitabın ilk bölümünde yazar, yeni sağ politikaların oluşumunu ve medya alanındaki yansımalarını açıklıyor ve kilit kavram olarak da "magazinleşmeyi" ön plana çıkarıyor:

Dünya genelinde, haber kaynağı ve eğlence aracı olarak görsel medyanın geniş yer bulması yazılı basının, çokuluslu televizyon şirketlerine entegre olmasına ya da medya dışı sermaye ile bağ kurmasına yol açmıştır. Bu gelişmelere koşut olarak, yazılı basının yayın politikası da dönüşüme uğramıştır. Eğlence endüstrileri ile eklenilen yazılı basın, bir taraftan magazinleşirken diğer taraftan okuyucuların çeşitli psikolojik ve toplumsal doyumlarını karşılamayı öncelikli hedef haline getirmiştir (39).

Medya asıl işlevi olan bilgilendirmeyi kaybederek önceliği eğlendirme işlevine bürkmüştür. Ancak bu öncelik değişiminin sorumluluğu tek başına medyanın karar alıcılarına atfedilemez.

Yeni sağ politikalarca çerçevesi çizilen medyanın mülkiyet yapısı ve dönemin hakim kültürel iklimini oluşturan tüketim olgusu magazinleşmenin asıl nedenlerdir. Özellikle magazin medyasının içeriklerine yansıyan dönemin tüketim anlayışları ve belli yaşam tarzları, aslında medyanın, piyasa koşullarını ve değerlerini içselleştirmesinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (51).

Kitabın en derinlikli bölümü ise magazin, tüketim kültürü ve yaşam tarzları ilişkisinin tartışıldığı birinci bölümün son başlığıdır. Neo-liberal politikaların yarattığı kültürel durumun en fazla görünürlük kazandığı,

hayatımıza dolaysız nüfuz ettiği yer tüketim mecrasıdır. Tüketim, üretimin kolektif çabasının yerine, pazar mantığına uygun olarak bireysel yerine getirilen bir faaliyettir (52). Yeni sağ ekonomi ve yarattığı kültürel mantık, üretim ve onun ahlaki değerlerini tüketim temelli bir ideoloji ve rekabete dayalı yeni bir ahlakla değiştirmektedir. Magazinleşme tüketim kültürününün bir sonucu olduğu gibi onun yayılmasına yol açan bir sebep olarak da karşımıza çıkmaktadır. Yeni orta sınıfın yaşam tarzlarını sunan medya, işçi sınıfını tatlı ama uzun vadede zehirli bir eğlence imgesine tutsak eder ve sınıf bilincinin önünü kapar. Magazinleşme ezilen sınıfların üzerinde onların meşruiyetinde yükselirken; yarattığı süreç ezilen sınıfların aleyhine işler. Çünkü gündelik anlam dağarcığının profesyonellerin eline geçmesi, kitlesel beklentilerin istenilen amaçlara yönlendirilmesini mümkün kılmaktadır (61).

Kitabın ikinci bölümü ise yeni sağ politikalar, medya ve magazinleşme kavramlarını Türkiye özelinde tartışıyor. Kitabın bu bölümünde yazar, yeni sağ politikaların yarattığı kültürel iklimin bağrına "yeni orta sınıflar" olgusunu yerleştiriyor. Medyada magazinleşme kavramı için anlamlı bir teorik çerçeve olan tüketim kültürü böylece sınıfsal bir analizin nesnesi olarak inceleniyor. Dağtaş, yeni medya elitlerine yeni orta sınıflar içinde de tüketim kültürünün taşıyıcısı olarak merkezi bir rol atfeder:

Yeni medya eliti, hedef kitle olarak da, yine küresel sermayeyle bütünleşmiş olan ve çoğunlukla hizmet sektöründe yüksek ücretler-

le çalışan, iyi eğitilmiş, kentli (özellikle İstanbul gibi metropollerde oturan), ayrıca Türkiye basınında "Beyaz Türkler" olarak tartışılan üst ve yeni orta sınıfları oluşturan kitleye yönelmiştir. Bu kitle ise benimsediği yaşam tarzlarıyla tüketime yönelik değerlerin temel taşıyıcısı olmuştur (73).

İkinci bölümün ikinci kısmı ise, sonucu magazinleşme olan bir sürecin izini sürerek medya ortamında yeni sahiplik yapısı ve yoğunlaşmayı ele alıyor. Krize cevap olan neo-liberal politikaların temel karakteristiği tekelleşmedir. Medya da neo-liberal iktisat politikalarının genel eğiliminden payını almıştır. Türkiye'de de medya sektöründe yoğunlaşma 1990'lardan itibaren büyük hız kazanmıştır. Tekelleşmenin medya içerikleri ve kamusal alan için yarattığı en büyük tehlike ise kitapta Golding ve Murdock'a referansla irделenen tektipleşme tehlikesidir (92).

İkinci bölümün son başlığında incelenen magazin kavramı daha geniş bir biçimde ele alınabilirdi. Kitabın belki de en önemli eksiği, magazin söyleminin oluşturduğu ideolojik boyutun, neo-liberal değerlerle derinlikli bir eşleştirilmeye girilmeden açıklanmış olması. Bu bölüm açısından hemen aklımıza Pınar Eraslan'dan yapılmış şu alıntı geliyor: "Magazin söylemi bu yapıyla, yaşanan "an"ı kendinden önceki ve sonraki "an"dan soyutlarken; bu yolla aktarılan olayları tarihsel akış sürecinden de soyutlamaktadır" (106).

Kitabın üçüncü ve dördüncü bölümleri ise çalışmanın ampirik kısmını oluşturuyor. *Sabah*, *Hürriyet* ve *Star* gazetelerinin maga-

zin ilaveleri olan *Şamdan*, *Super Galaxy* ve *Starlife*’ın 2001 yılı Ocak ve Mart aylarındaki 24 nüshası çalışmanın örneklemini olarak tespit edilmiş. Seçilen örneklemin içeriği nitel metin analizi ve kimi gerekli görülen noktalarda da nicel metin analiziyle incelenmiş. Bunun yanı sıra eklerin editoryal kadrosuyla da derinlemesine görüşmeler yapılmış. Çıkan sonuçlar ise neo-liberal ideolojinin değerlerinin medya profesyonellerince büyük ölçüde içselleştirildiğini gösteriyor. Görüşme yapılan magazin gazetecilerinin büyük çoğunluğu magazin gazetesi ve eklerinin içeriğinin şekillendirilmesini arz-talep ilişkisi çerçevesinde değerlendirmişlerdir (261). Sektörün, neo-liberal politikalara uyumlu bir diğer karakteristiği olarak da havuz sisteminden haber elde etmeleri ve olabildiğince az fikir işçisi istihdam etmeleri gösterilebilir (262). Derinlemesine görüşmelerde, magazin gazetecilerinin tamamı tiraj ve reytinglerin kendileri için yol gösterici olduğunu söylemişlerdir (265). Magazin basını açısından çok tartışılan etik konusunda ise magazin gazetecilerinin bir kısmı evrensel gazetecilik etiğine bağlı olduklarını söylerken; küçük bir azınlık sektörde herhangi bir değer ve kuralın olmadığını ifade etmiştir (264).

İçeriklere bakıldığında ise tektipleşme tehlikesinin magazin eklerinin içeriğini belirlemeye başladığını görüyoruz. Bunun temel nedeni Dağtaş tarafından, “Türkiye’deki tekeli medya ortamının uzantısı, söz konusu eklerin, magazin sektörlerindeki tirajlarını ve beraberindeki reklam gelirlerini arttır-

mak için girdikleri rekabet” olarak gösterilmiştir (265).

Dağtaş, neo-liberal politikalar ve medya arasındaki ilişkiyi tüketim ve üretim düzeyinde analiz etmiştir. Neo-liberal politikalarca biçimlendirilen bu iki düzeyin medya içeriklerinde ortaklaştığı nokta ise magazinleşme kavramı olarak ortaya çıkmıştır. Magazinleşmenin olduğu maddi çevreye işaret eden kitap, kavramı ekonomi-politik bir çerçeveye oturtmuştur. Kitabın göze çarpan en temel eksikliği ise magazinleşme kavramının neo-liberal hegemonyayı oluşturmadaki özellikli işlevini keşfetmesine karşın yeterince irdeleniyor oluşudur. Kitap, “mahrem olanın kamusalallaştığı; kamusal olanın ise mahrem haline geldiği” bir zamanda yaşanan dönüşümü anlamlandırmak için oldukça yararlı bir eserdir.

Kaynakça

Rıfat N. Bali (2004). *Tarz-ı Hayat’tan Life Style’a: Yeni Seçkinler, Yeni Mekanlar, Yeni Yaşamlar*. İstanbul: İletişim.

Yazı Teslim Kuralları

Gönderilen yazıların, başka bir yerde yayınlanmamış olması ya da yayın için değerlendirme aşamasında bulunmaması gerekir. Yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazar(lar)ına aittir. Yayınlanmayan yazılar iade edilemez. Yayın için kabul edilen yazıların yayın hakkı, yayınlanan yazıların da her türlü telif hakkı dergiye aittir.

Makaleler 8000 kelimeyi geçmemelidir. 6000-7000 kelimelik bir makale (notlar ve referanslar dahil) iyi bir hedeftir. 2000-3000 kelimelik daha kısa yorum yazıları da kabul edilmektedir. Yazılar, varsa tablo, şekil ve illüstrasyonları da içeren dört eş nüsha olarak teslim edilmelidir. Yazının bir nüshası da diskette gönderilirse (Word for Macintosh ya da Windows), yazıyla ilgili işlemler daha hızlı yürütülebilir.

Yazarlar, gönderdikleri yazının eş bir nüshasını kendilerinde bulundurmaldırlar. 100-150 kelimelik İngilizce ve Türkçe birer özet de yazılarla beraber gönderilmelidir. Yazılar, bir toplantıda tebliğ edilmiş ise, toplantının adı, tarihi ve yeri belirtilmelidir.

Yazıların ve özetlerin üzerinde, sadece yazının başlığı bulunmalıdır. Ayrı bir kapak sayfasında yazarlar, isimlerini, tam ve açık kurum posta adreslerini bildirmelidirler. Bu bilgiler, hakemlere gönderilmeyecektir.

Tüm metin, girintili (indent) paragraflar, notlar ve referanslar dahil, A4 boyutunda kağıda çift aralıklı olarak ve kağıdın sadece bir yüzüne yazılmalıdır. Başlıklar ve arabaşlıklar kısa ve belirgin olmalıdır. ABD, TRT gibi kısaltmalarda nokta kullanılmalıdır.

Dergiye gelen yazıların yayınlanması hakemlerden alınacak değerlendirmelere bağlıdır. Dergiye ulaşan yazılar en kısa süre içinde hakemlere gönderilir.

Hakem değerlendirmelerinin normal şartlarda 2-3 ay sürmesi beklenmelidir. Yazarlardan, hakemlerin görüşleri uyarınca yazılarını geliştirmeleri veya gözden geçirmeleri istenebilir. Yayın konusunda son karar Yayın Kurulu'na aittir. Yazılarının kabul edilip edilmediğine dair bir mektup, hakem raporlarının fotokopileriyle birlikte, yazarlara gönderilir.

Yazıların gönderileceği adres

Kültür ve İletişim
Ankara Üniversitesi
İletişim Fakültesi
Cebeci 06590 Ankara

Kaynak Gösterme Formatı

Metin içinde kaynak belirtme

Tüm referanslar, ana metinde uygun yerlerde ve parantez içinde, yazarın adı, basım yılı ve gerekiyorsa sayfa numaraları ile belirtilir. "Ibid", "op.cit.", "a.g.e." vs. kısaltmalar kullanılmaz. Notlar ve referanslar ayrılmalıdır. Notlar, metnin içinde numaralandırılıp, metnin sonunda numara sırasına göre ve referanslardan önce yerleştirilmelidir. Notların içinde yer alan referanslar da metin için geçerli olan kurallara göre belirtilir.

- Yazarın adı metinde geçmiyorsa ve kitaba referans veriliyorsa,
(Williams, 1988)
- Yazarın adı metinde geçmiyorsa ve belli bir sayfa söz konusuysa,
(Williams, 1988: 26)
- Yazarın adı metinde geçiyorsa ve kaynakçada birden fazla eseri varsa,
(1988: 26)
- Birbirini takip etmeyen belli sayfalar söz konusuysa,
(Williams, 1988: 22-6, 45-8)
- Yazarın adı metinde geçiyorsa ve kaynakçada bu yazarın yalnızca bir eseri mevcutsa sadece sayfa numarası verilir.
Hawkes'a göre dil ve antropoloji...(32)
- İki yazar varsa,
(Lash ve Urry, 1988)
- İkiden fazla yazar varsa,
(Bennett vd., 1986)
- Aynı yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine referans varsa, basım yılına a, b, c, gibi harfler eklenerek birbirinden ayrılır.
(Foucault, 1979a)
- Aynı bahiste birden fazla kaynağa referans varsa, bunlar aynı parantezde noktalı virgülle ayrılarak belirtilmelidir.
(Bourdieu, 1984; DiMaggio, 1987; Lamont, 1988)
- Metnin içindeki alıntılar için çift tırnak, alıntının içindeki alıntılar için tek tırnak kullanılmalıdır. 40 kelimedenden uzun alıntılar, tırnak kullanmadan girintili paragrafla verilmelidir.

Dergiden makale

Lawrence, Grossberg (1995). "Cultural Studies vs. Political Economy: Is Anybody Else Bored with this Debate." *Critical Studies in Mass Communication* 1(12): 72-81.

Editörlü bir kitaptan makale

Turow, Joseph (1991). "A Mass Communication Perspective on Entertainment Industries." *Mass Media and Society*. James Curan ve Michael Gurevitch (der.) içinde. London: Edward Arnold. 160-167.

Bir yazarın seçilmiş yazılarından derlenmiş kitabından makale

Thomas, Lewis (1974). "The Long Habit." *Lives of a Cell: Notes of Biology Watcher* içinde. New York: Viking. 47-52.

Kitap

Lewis, Justin (1991). *The Ideological Octopus: An Exploration of Television and Its Audience*. London ve New York: Routledge.

Çeviri Kitap

Larrain, Jorge (1993). *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*. Çev., Neşe Nur Domanıç. İstanbul: Sarmal.

Derleme Kitap

Balio, Tino (der.) (1990). *Hollywood in the Age of Television*. Boston: Unwin Hyman.

İki Yazarlı Kitap

Gessell, Arnold ve Francis L. Ilg (1949). *Child Development: An Introduction to the Study of Human Growth*. New York: Harper and Row.

Üç ya da daha fazla yazarlı kitap

Spiller, Robert, vd. (1960). *Literary History of the United States*. New York: MacMillan.

Yazar olarak kurum adı

Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (1996). *Kafkasya ve Orta Asya: Bağımsızlıktan Sonra Geçmiş ve Gelecek*. Ankara: Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Yayınları.

abone formu *subscription form*

kültür ve İletişim'i nasıl edinebilirsiniz?

Belli başlı kitapçılarda bulabileceğiniz kültür ve iletişim'i abonelik yoluyla da edinebilirsiniz. Yurtiçi abonelik için kültür ve iletişim dergisinin *Türkiye Vakıflar Bankası Cebeci Şubesi 048-2028817* numaralı banka hesabına abonelik ücretini yatırdığınızda ilişkin dekontu ya da bir kopyasını, aşağıdaki abonelik bilgileriyle birlikte bize ulaştırdığınızda derginiz adresinize postalanacaktır. Yurtdışı abonelik için "İletişimliler Vakfı" adına hazırlanmış banka çekinizi aşağıdaki abonelik bilgileriyle birlikte bize ulaştırdığınızda derginiz adresinize postalanacaktır.

kültür ve İletişim, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Mezunları Vakfı,
Cebeci 06590 Ankara • Turkey

İsim / Name :
Kurum / Institution :
Adres / Address :
Posta Kodu / Postcode :
Ülke / Country :
Telefon / Phone :
Faks / Fax :
E-mail :

Bu form fotokopiyle çoğaltılabilir / You can send the photocopy of this form

Abonelik koşulları

Subscription Information

Yurtiçi Turkey

Tek Sayı	8,50 YTL. +2,00 YTL.
1 yıl (2 Sayı)	15,00 YTL. +4,00 YTL.

Yurtdışı Other Countries Prices (Postage included)

Single issue	
Individual	US\$ 10
Institution	US\$ 15

Subscription

Individual	
1 year (2 issues)	US\$ 20

Subscription Intitution

1 year (2 issues)	US\$ 30
-------------------	---------

abone formu *subscription form*

kültür ve İletişim'i nasıl edinebilirsiniz?

Belli başlı kitapçılarda bulabileceğiniz kültür ve iletişim'i abonelik yoluyla da edinebilirsiniz. Yurtiçi abonelik için kültür ve iletişim dergisinin *Türkiye Vakıflar Bankası Cebeci Şubesi 048-2028817* numaralı banka hesabına abonelik ücretini yatırdığınızda ilişkin dekontu ya da bir kopyasını, aşağıdaki abonelik bilgileriyle birlikte bize ulaştırdığınızda derginiz adresinize postalanacaktır. Yurtdışı abonelik için "İletişimliler Vakfı" adına hazırlanmış banka çekinizi aşağıdaki abonelik bilgileriyle birlikte bize ulaştırdığınızda derginiz adresinize postalanacaktır.

kültür ve İletişim, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Mezunları Vakfı,
Cebeci 06590 Ankara • Turkey

İsim / Name :
Kurum / Institution :
Adres / Address :
Posta Kodu / Postcode :
Ülke / Country :
Telefon / Phone :
Faks / Fax :
E-mail :

Bu form fotokopiyle çoğaltılabilir / You can send the photocopy of this form

Abonelik koşulları

Subscription Information

Yurtiçi Turkey

Tek Sayı	8,50 YTL. +2,00 YTL.
1 yıl (2 Sayı)	15,00 YTL. +4,00 YTL.

Yurtdışı Other Countries Prices (Postage included)

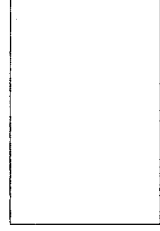
Single issue	
Individual	US\$ 10
Institution	US\$ 15

Subscription

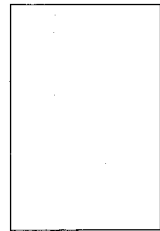
Individual	
1 year (2 issues)	US\$ 20

Subscription Intitution

1 year (2 issues)	US\$ 30
-------------------	---------

ki dergisi
ankara üniversitesi
iletişim fakültesi mezunları vakfı
cebeci 06590 ankara
turkey

ki dergisi
ankara üniversitesi
iletişim fakültesi mezunları vakfı
cebeci 06590 ankara
turkey